

MOJCA RAVNIK

»NA ŽEGEN!«

*Žegnanje in drugi prazniki z rekruti
v Ukvah v Kanalski dolini*

»NA ŽEGEN!«
ŽEGNANJE IN DRUGI PRAZNIKI Z REKRUTI V UKVAH V KANALSKI DOLINI

»VENITE ALLA SAGRA!«
LA SAGRA E ALTRE FESTE CON I COSCRITTI NEL PAESE DI UGOVIZZA
NELLA VAL CANALE

Mojca Ravnik

»Na žegen!« Žegnanje in drugi prazniki z rekruti v Ukvah v Kanalski dolini

»Venite alla sagra!« *La sagra e altre feste con i coscritti nel paese di Ugovizza nella Val Canale*

Urednica Ingrid Slavec Gradišnik

Recenzenta Naško Križnar, Katalin Munda Hirnök

Jezikovni pregled Ingrid Slavec Gradišnik

Prevod povzetka Nevenka Primožič

Oblikovanje Brane Vidmar

Izdajatelj Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU

Za izdajatelja Ingrid Slavec Gradišnik

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika Oto Luthar

Glavni urednik Aleš Pogačnik

Izdajo so podprli Združenje don Mario Cernet / Associazione don Mario Cernet,
Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina
/ Centro Culturale Sloveno Stella Alpina Val Canale,
Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina
/ Regione Autonoma Friuli Venezia Giulia,
Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu

Tisk Collegium graphicum d. o. o., Ljubljana

Naklada 500

Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana, 2015

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

394.2(450.365Ukve)

RAVNIK, Mojca

Na žegen! : žegnanje in drugi prazniki z rekruti v Ukvah v Kanalski dolini
= Venite alla sagra! : la sagra e altre feste con i coscritti nel paese di Ugovizza
nella Val Canale / Mojca Ravnik ; [prevod povzetka Nevenka Primožič]. - 1.
izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015

ISBN 978-961-254-768-4
277994240

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789612547684>.

MOJCA RAVNIK

»NA ŽEGEN!«

*Žegnanje in drugi prazniki z rekruti
v Ukvah v Kanalski dolini*

»Venite alla sagra!«

*La sagra e altre feste con i coscritti nel paese
di Ugovizza nella Val Canale*

KAZALO

PREDGOVOR	7
1. KANALSKA DOLINA IN UKVE	11
1. 1. Zgodovina, poselitev in etnične razmere	11
1. 2. Večjezičnost in raba slovenščine v Kanalski dolini, posebej v Ukvah	14
1. 3. Ukve splošno	19
1. 4. Glasba v Ukvah.	29
2. ŽEGEN	35
2. 1. Kratka uvodna predstavitev	35
2. 2. Sodelovanje vaščanov v pripravah, pri urejanju prizorišč in med praznovanjem	37
2. 3. Plakati in sporedi	42
2. 4. Praznične jedi.	43
2. 5. Oblačilni videz	45
2. 6. Pred žegnom – petek, sobota	48
2. 7. Žegen – nedelja.	49
2. 7. 1. K maši	49
2. 7. 2. Po maši.	52
2. 7. 3. Sprevod po vasi s pevci in muzikanti	58
2. 7. 4. Popoldanski program in večerna zabava s plesom.	72
2. 8. Petje in muzika	77
2. 9. Pogled v preteklost	83
3. BOŽIČNO-NOVOLETNE ŠEGE	93
3. 1. Pogled v preteklost	97
4. ŽEGEN V ŽABNICAH ZA PRIMERJAVO	99
5. SKLEPNE UGOTOVITVE IN ODPRTA VPRAŠANJA.	105
SEZNAM NAREČNIH BESED IZ SLOVARJA ALESSANDRA OMANA.	115
VIRI IN LITERATURA	119
SOMMARIO.	125

PREDGOVOR

Knjiga govori o žegnanju in božično-novoletnih šegah v vasi Ukve/Ugovizza v Kanalski dolini, v katerih imajo nosilno vlogo *agrúte*,¹ osemnajstletni fantje, skupaj z deklinškimi vrstnicami. Največ pozornosti je namenjeno žegnanju, ki je največji praznik cerkvene in vaške skupnosti. Ukovška cerkev je posvečena sv. Filipu in Jakobu, a žegnanja nimajo na njun god, pač pa na sv. Jakoba, 25. julija, oziroma na temu dnevu najbližjo nedeljo. Imenujejo ga *žégan*²/*Kirchtag/sagra*. Praznovanje traja več dni in obsega versko, družabno in zabavno dogajanje.

V prvem delu knjige so kratko predstavljeni zgodovina in poselitev Kanalske doline, etnična in jezikovna pestrost njenega prebivalstva in položaj in raba slovenščine v Kanalski dolini in v Ukvah, nato pa gospodarske, družbene in kulturne značilnosti Ukev. Nekoliko obsežnejši je prikaz njihove izredno bogate pevske in glasbene tradicije, ki se prav posebej močno izrazi prav na žegnu.

Drugi del knjige obravnava sam žegen. Po splošni predstavitvi so opisane priprave na praznik in delo vaščanov pri urejanju prizorišč in med žegnom, letaki s sporedi, praznična prehrana in oblačilni videz. Kratko je prikazano tudi praznično dogajanje v petek in soboto, kar je dodatek žegnu v novejšem času. V nedeljo, na žegen, spremljamo dogajanje od jutranje maše do večernega plesa, opazujemo njegove glavne nosilce, to so naborniki z dekleti, njihovimi vrstnicami, s pevci in muzikanti, ob njih pa ostale udeležence in spremljevalce.

Tretje poglavje pa prikazuje postavitve božičnega drevesa in *šápo*, novoletno koledovanje.

Končno je nekaj besed namenjenih tudi žegnu v bližnjih Žabnicah, ki so poleg Ukev edina vas v Kanalski dolini, kjer še prirejajo žegen s petjem starih pesmi, z domačimi pevci, muziko in plesom.

Knjiga je nastala na podlagi raziskave in video snemanj skupine sodelavcev Inštituta za slovensko narodopisje in njegovega Avdiovizualnega laboratorija

¹ *agrút/te* (*in sl rekrut*) = *coscritto/i, recluta/e* (Oman 2011: 23). V nadaljevanju zanje uporabljam izraza nabornik oz. rekrut. Narečne besede, ki sem jih slišala v Ukvah in našla tudi v slovarju ziljskega narečja v Ukvah Alessandra Omana, uporabljam po njegovem zapisu in jim ne dodajam pojasnila v knjižni slovenščini, saj so navedene tudi v seznamu na koncu knjige. Avtor v oklepaju navaja izvirne jezike (»in sl« pomeni »slovensko«, »in ted« pomeni »nemško«). Za poudarjeni polglasnik uporabljam znak *ɔ*. Druge narečne besede, ki jih v slovarju nisem našla, pa sem zapisala ležeče, vendar brez izgovornih poudarkov.

² Za *žégan* v nadaljevanju besedila uporabljam poknjiženo narečno besedo žegen.

Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU iz Ljubljane (v nadaljevanju ISN in AVL) na več žegnih v prvem desetletju tega stoletja.

Sama sem Kanalsko dolino prvič spoznala na Mladinskem raziskovalnem taboru Kanalska dolina 97,³ ko smo s skupino mladih raziskovalcev, srednješolcev iz Trsta in Gorice, opazovali priprave in dokumentirali žegen v Žabnicah, leta 2004 pa sem se za nekaj dni v Kanalski dolini pridružila raziskovalnemu taboru dialektologov⁴ in nadaljevala z zbiranjem podatkov v Žabnicah.

Žegna v Ukvah sem se prvič udeležila leta 2004, leto dni po katastrofalni povodnji 31. avgusta 2003. V vasi so potekala obnovitvena dela, maša se je odvijala pod šotorom, kajti cerkev je bila poškodovana, cerkveni zvonik pa porušen. A živopisno dogajanje, polno lepega petja in muzike, je izžarevalo priljubljenost praznika med vaščani. Tega leta sem žegen samo fotografirala, leta 2006 so ga sodelavci AVL prvič posneli na video,⁵ nato pa so nadaljevali s snemanji vsa leta do leta 2009, ko je bila maša ponovno v obnovljeni cerkvi. Ker pa se vloga nabornikov v vaškem prazničnem letu ne začne in konča z žegnom, ampak imajo vodilno vlogo tudi v božično-novoletnih šegah, praznično leto pa zaokrožijo šele spomladi naslednje leto s sklepno večerjo, petjem in plesom, smo posneli tudi to dogajanje, in sicer na prehodu let 2006/2007 in spomladi 2007.⁶

Snemanja smo se lotili tako rekoč iz nuje, da bi zajeli izredno zanimivo praznovanje, ki je vsako leto izpričalo svoj pomen tudi s kljubovanjem izrednim razmeram v vasi, polni gradbišč. Temeljite predhodne raziskave ni bilo mogoče opraviti, smo se pa prej vseeno dovolj dobro poučili o poteku praznovanja, da so bili posneti vsi njegovi najpomembnejši trenutki, nosilci in udeleženci. Ob vseh zanimivostih in lepoti tega praznika se nam je zdelo še posebej izjemno, da je bila vas v praznovanju, kar se tiče pevskega in glasbenega programa, popolnoma samozadostna. Ne samo, da je lepo moško petje prevevalo celotno dogajanje in da so se jim pri nekaterih pesmih pridružile tudi pevke, ob priljubljenem starejšem ansamblu »Doganîrs«, v katerem so muzikanti iz Žabnic, Ukev in drugih krajev

³ 17. mladinski raziskovalni tabor slovenskih srednješolcev v Italiji Kanalska dolina 97 so priredili Društvo mladih raziskovalcev iz Trsta in Gorice, Narodna in študijska knjižnica in Društvo slovenskih naravoslovcev in tehnikov Tone Penko iz Trsta, Slovensko kulturno središče (v nadaljevanju S. k. s.) Planika v Kanalski dolini in gibanje Znanost mladini iz Ljubljane. To je bilo že drugič, da so si mladi raziskovalci izbrali te kraje. Prvič so tu raziskovali leta 1986, leto pozneje so izdali knjigo z naslovom *Tabor »Kanalska dolina 86«* (Rupel 1987).

⁴ Priredilo ga je S. k. s. Planika iz Ukev v sodelovanju z Oddelkom za primerjalno jezikoslovje, Oddelkom za slovenistiko in Oddelkom za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Inštitutom za slovenski jezik Frana Ramovša in Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani, Znanstveno-raziskovalnim središčem Koper Univerze na Primorskem in Univerzo v Vidmu.

⁵ Zahvaljujem se S. k. s. Planika in gospodu Rudiju Barthalotu, da je Našku Križnarju, Sašu Kuhariču in meni ponudil brezplačno bivanje (21.–22. 7. 2006) na kmečkem turizmu Krajnc v Ukvah in nam s tem omogočil nemoteno tridnevno delo.

⁶ Video dokumentacijo so posneli sodelavci AVL ZRC Naško Križnar, Sašo Kuharič in Miha Peče. Video gradivo in urejene enote so shranjene v arhivu AVL ISN ZRC SAZU.

v Kanalski dolini in ki že dobri desetletji igra na ukovškem žegnu, je zaigral tudi »Opice band« mladih Ukljanov, in to v sprevodu skoz vas in na večernem plesu.

Domačini so naša snemanja prijazno sprejemali, pojasnjevali dogajanje in odgovarjali na vprašanja. Sama sem se nanje obračala že sproti in po koncu snemanj, sprva le z namenom, da zberem podatke za spremno besedilo k video posnetkom. Vendar sem vse bolj spoznavala, da gre pri žegnu za celovit vaški dogodek, ki kliče po širši predstavitvi. Zato sem sklenila raziskavo razširiti in tudi napisati obsežnejše besedilo o njegovem izročilu, kontinuiteti in razvoju.

Poznanstva z domačini so nam odprla dragocen pogled v njihovo življenje, v katerem so morali vedno težko delati in se znajti v spremenljivih okoliščinah pod različnimi oblastmi, a so kljubovali vsakovrstnim pritiskom in nesrečam in ohranili ponos, spontanost, nadarjenost in veselje za ustvarjanje v skupnosti. Brez njihovega sodelovanja naše delo ne bi bilo mogoče. Mnogi so si večkrat vzeli čas za nas in pomagali z informacijami, nam pomagali priti na prava prizorišča in privolili, da smo posneli njihove izjave in opravila. Giorgio Delussu, Eliso Copetti in Lysbeth Kanduth smo posneli pri izdelovanju pušeljev, na samem žegnu so rekruti David Grilz, Giuseppe Kravina, Giulio Meitzinger, David Oman, Michael Wedam in dekleta Elisa Copetti, Giorgia Delussu, Claudia Gioitti, Marilena Martinz sprejeli, da jih snemamo, pred kamero sta spregovorila tudi Giuseppe Kravina in Giulio Meitzinger. Agnes Wedam in Sandra Preschern sta prijazno privolili v snemanje videa o pripravi *bríne* in naborniki s pevci so sprejeli spremstvo kamere ob *šápi*. Posneli smo tudi sklepno večerjo 1. aprila 2007 z izjavama Giorgie Delussu in Giuseppeja Kravine.

Tako kot mnogim obiskovalcem, ki pridejo v Kanalsko dolino iz Slovenije, je tudi nam na začetku najprej pomagal Rudi Barthalot, predsednik S. k. s. Planika. Svetoval je, katere domačine naj nagovorimo, a tudi pozneje smo v pogovorih z njim izvedeli marsikaj novega. Za poglavje o večjezičnosti in rabi slovenščine v Kanalski dolini, posebej v Ukvah, je pripravil izčrpen opis delovanja središča na tem področju in prizadevanj za širjenje pouka slovenščine v dolinskih šolah. Velikokrat sem za pomoč prosila tudi župnika Maria Gariupa, raziskovalca in avtorja mnogih knjig o Ukvah in Kanalski dolini, ki mi je tudi po elektronski pošti pojasnjeval nekatera vprašanja. Prijazno je dovolil snemanje maš na žegen v letih 2006 do 2009 in polnočnice 2006. Antonietta Preschern mi je neštetokrat povedala, kje, kaj in kako se bo dogajalo, da smo lahko načrtovali snemanja. Pevodja Oswald Errath nam je pripovedoval o dolgi tradiciji slovenskega petja v cerkvi, ki se ni prekinilo niti v težkih letih pod fašistično oblastjo in med drugo svetovno vojno, o ljubezni do petja med vaščani in delovanju pevskih zborov. Z njegovo pomočjo smo posnetke polnočnice opremili s komentarjem, svetoval pa nam je tudi pri izbiri posnetkov za dokumentarni video.⁷ Mnogokrat smo se oglašili tudi pri Simonu Preschernu na Trbižu, ki je prava zakladnica zgodovinskega znanja in prenicljivih pogledov na preteklost in sedanost Kanalske doline. Ob

⁷ Posvečen bo pesmim, ki jih Ukljani pojejo na žegnu. Z Miho Pečetom sva ga ustvarjala v času dokončevanja tega besedila.

njegovem komentarju smo si ogledali nekatere njegove filmske posnetke žegnov in drugih dogodkov v Ukvah in Žabnicah in izbrane tudi presneli za naš arhiv. Janko Preschern nam je večkrat pokazal in posodil najnovejše knjige in časopisne članke o Kanalski dolini. Gabriele Moschitz, vodja ansambla »Doganîrs«, nam je ob ogledovanju video posnetkov muzikantov povedal, katere skladbe igrajo, in ob tem tudi marsikaj zanimivega o vlogi muzikantov na žegnu. Alessandro Oman, župan občine Naborjet-Ovčja vas, mi je omogočil pogled v njegovo študijsko delo o starih servitutnih pravicah, ki so do današnjega dne pomembno vplivale na življenje prebivalcev, in mi s tem pojasnil marsikatero vprašanje. Za branje izbranih poglavij sem poprosila Rudija Barthalota, Anno Wedam, Oswalda Erratha, Almo Hlede in Antona Sivca, ki so me opozorili na nekatere pomanjkljivosti in dopolnili podatke. Alma Hlede je prispevala opis pouka slovenščine v vrtcih in srednjih šolah v dolini.

Poleg omenjenih so nam veliko pripovedovali Ottilia Kravanja, Fritz Meitzinger, Lucia Mischkot, Antonio Oman, družini Preschern - *Bažon* in *Pulinč*, Bernardo Preschern, Anica in Peter Rosic, Rosvita Schnabl, Elisabeta Sima, Bartolomeo in Daniele Zelloth in mnogi drugi. Poleg v kolofonu navedenih je knjigo finančno podprlo tudi Združenje don Evgen Blankin. Vsem omenjenim in neomenjenim se iskreno zahvaljujem!

Rezultati naše raziskave so dvojni – del je zaobsežen v knjigi, drugi, prav tako pomemben del, pa v urejenih video enotah in gradivu, ki so ga posneli sodelavci AVL, in dokumentarnem filmu. Naj še pojasnim, da sem večino fotografij, ki so objavljene v knjigi, posnela s stranskega roba, saj so se v sredini dogajanja vrtele, poleg naših sodelavcev, tudi druge snemalne ekipe. Zato so mnoge podrobnosti dogajanja mnogo bolje kakor v knjigi vidne na video posnetkih.

Upam, da sem s svojim delom prispevala kamenček v mozaiku boljšega poznavanja te izjemne pokrajine in da se bodo etnološke raziskave, ne le žegna in Ukev, temveč vse Kanalske doline, v prihodnje nadaljevale. Mnoga neodgovorjena vprašanja zanje navajam v zadnjem poglavju knjige, skupaj s sklepnimi spoznanji.

1. KANALSKA DOLINA IN UKVE

1. 1. Zgodovina, poselitev in etnične razmere

Kanalska dolina je dolga približno 23 km in leži na severovzhodu dežele Furlanije - Julijske krajine v Videmski pokrajini v Italiji, med Tabljo na zahodu in Spodnjimi Vrti v Avstriji oziroma slovensko-italijansko mejo na vzhodu. Ime je dobila

po starinski označbi za gorske doline v porečju Bele, postavimo Canal del Ferro, Canal di Dogna, Canal di Raccolana itd. Po teh imenih se je v prejšnjih stoletjih prastara pot tod skozi imenovala cesta skozi kanale. In po vsem tem se je doline ob zgornji Beli prijelo sedanje ime Kanalska dolina ter ji ostalo (Kanaltal, Val Canale). (Melik 1954: 352)

V tem prehodnem geografskem prostoru in prometnem križišču cestnih in železniških poti med sredozemsko in srednjo Evropo se stikajo slovanski, germanski in romanski svet. Pod današnjim poenotenim turističnim, trgovskim in prometnim videzom, ki na prvi pogled deluje globalizirano, so v vsakdanjem in prazničnem življenju prebivalcev posamičnih krajev v dolini občutne razlike, ki so posledek razlik v njihovi poselitveni in gospodarski zgodovini, etnični sestavi, jeziku in kulturnem izročilu. Tudi za boljše razumevanje šeg, ki jih bom obravnavala v tem delu, je primerno uvodoma spoznati vsaj glavne obrise njene burne zgodovine.

Pri pregledu te problematike se bom naslonila predvsem na delo tržaškega zgodovinarja in geografa Pavla Stranja *Slovensko prebivalstvo Furlanije - Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*, ki vsebuje izčrpno poglavje o Kanalski dolini (Stranj 1999: 53–107). Avtor v njem osvetljuje zgodovino naseljevanja doline in razhajajoča se mnenja in razpravo med različnimi avtorji predvsem o prvotnih naseljencih oziroma o vprašanju, do kdaj so bili ti večinski prebivalci doline. Ugotavlja, da stališču slovenskih avtorjev (Melik 1954; Grafenauer 1946), da tvorijo Slovenci med današnjimi prebivalci doline najstarejšo plast, ne more nihče oporekati, in da večina avtorjev priznava tudi dejstvo, da je prvotni slovenski naselitveni val segal do izliva Bele v Tilmont.

O mnenju slovenskih avtorjev, da so prebivalstvo Kanalske doline do poznega srednjega veka sestavljali skoraj izključno Slovenci, pa pri italijanskih in nemških

avtorjih ni enakega soglasja (Stranj 1999: 54). Tako Ernst Steinicke, profesor na Inštitutu za geografijo Univerze v Innsbrucku, ugovarja teoriji o prvotni prevladi slovenskega prebivalstva. Stranj podrobno predstavlja njegova stališča, ki jih je zapisal v delu *Das Kanaltal – Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion* (Steinicke 1984), jih komentira in postavlja svoje protiangumente. Obširnejši povzetek tega dela Stranjevega besedila bi bil za namen tega besedila predolg in tu niti ni potreben.

Najstarejši slovenski prebivalci so se v dolino naselili s Koroškega. Bili so kmetje, preživljali so se s poljedelstvom, živinorejo, planinskim pašništvom in izkoriščanjem gozda. Pomemben zgodovinski datum je leto 1007, ko je nemški cesar Henrik II. »daroval svoje posesti v Kanalski dolini bamberskim škofom, ki so odslej tu izvajali posvetno oblast, kajti cerkvena oblast je ostajala v Ogleju« (Stranj 1999: 55).

O oblasti bamberskih škofov se je med prebivalci doline ohranil naklonjen spomin zaradi smotrne izrabe gozdov in urejenega gozdnega gospodarstva in ker so jim bile tedaj dodeljene pravice do izkoriščanja gozda, pašne pravice in drvaščine, ki so bile pomembna podlaga njihovemu gospodarskemu preživetju (Rejec 1964: 143; Mihelič 1983). V obdobju bamberske uprave je dolina doživela tudi mnoge demografske spremembe, pritekalo je prebivalstvo z raznih strani, zlasti nemško in v manjši meri furlansko. Priseljevanje Nemcev in Furlanov se je okrepilo od 15. stoletja v povezavi z rudarstvom in fužinarstvom. Tudi poznejši valovi romanskega in germanskega prebivalstva so prišli v zvezi z neagrarnimi dejavnostmi; le najpoznejši nemški val je naselil vzhodni del Trbiške kotline v agrarnem smislu. Dolina je v 16. in 17. stoletju doživela vrhunec gospodarskega razcveta na podlagi fužinarstva in tranzitne trgovine, nato pa so se učinki industrijske revolucije postopoma uveljavili tudi tu in spodkopali temelje izoblikovanega gospodarskega sistema (Stranj 1999: 57–58). Bamberske škofove so iz njihovih koroških ozemelj počasi spodrinili Habsburžani in leta 1759 je Bamberg dokončno prodal vse svoje pravice v Kanalski dolini cesarici Mariji Tereziji (Rejec 164: 143–144; Stranj 1999: 55–58).

Do leta 1918 je Kanalska dolina pripadala avstrijski deželi Koroški, le katastrska občina Bela Peč Kranjski. Meja med Avstrijo in Italijo je potekala po mostu čez Belo sredi Tablje. Cerkevno je sodila v Krško škofijo s sedežem v Celovcu, »ki je upoštevala jezikovno pripadnost vernikov in skrbela za prisotnost kaplanov, ki so obvladali jezik domačinov, tudi Slovencev« (Stranj 1999: 69).

Po prvi svetovni vojni je prišlo do nove politične razmejitve. S Saintgermansko mirovno pogodbo leta 1919 je Kanalska dolina pripadla kraljevini Italiji in nova državna meja z Avstrijo jo je odrezala od Koroške. V italijansko državo je bila vključena tudi Bela Peč, ki je prej pripadala Kranjski, cerkveno pa k ljubljanski nadškofiji (Šumi in Venosi 1995: 9). Sledilo je priseljevanje Italijanov in Furlanov in etnična sestava prebivalstva se je temeljito spremenila.

Etnična razmerja so se ponovno preobrnila dve desetletji pozneje, ko sta fašistična Italija in nacistična Nemčija, po priključitvi Avstrije tretjemu rajhu, leta 1939 podpisali pogodbo, po kateri so prebivalci Kanalske doline neitalijanske

narodnosti, ki so bili leta 1918 avstrijski državljani, lahko izbrali nemško državljanstvo in se preselili v Nemčijo. Večina jih je optirala za Nemčijo. Razlogov za to je bilo več, a najpomembnejši je bil, da so se pod italijansko oblastjo čutili zapostavljene in so si v krajih, na katere so bili že tradicionalno navezani, obetali tudi izboljšanje življenjskih razmer. Dejansko preselili pa so se večinoma nemško govoreči, večina slovensko govorečih je ostala doma (Stranj 1999: 73–75; Gariup 2000). Kakor pravi Stranj, je bil končni rezultat celotne tragedije z opcijami ta, »da so se v izpraznjene domove kanalskih Slovencev in Nemcev naselili novi romanski priseljenci. Prve prazne domove je napolnil pretežno furlanski val iz bližnjih občin, pozneje se mu je pridružil še drugi val iz bolj oddaljenih območij« (Stranj 1999: 75). Ugotavlja,

da je do leta 1939 v dolini obstajala neka slovenskonemška bipolarnost, ki se je po 'epizodi' opcij dokončno zaključila. Opcije so staro poselitveno strukturo doline povsem in nepovratno preoblikovale, tako da so domačine spremenile v manjšino, ki je dobila nekaj značaj tujcev na lastni zemlji. Po opcijah so vsi krajevni etnični procesi bolj zapleteni, kajti poleg razlikovanja po jeziku ali po poreklu je danes prisotna še nehomogenost po recentnosti in načinu priselitve. (Nav. delo: 80)

V Stranjevem delu je tudi celovita predstavitev podatkov in ocen narodnostne strukture Kanalske doline (nav. delo: 75–107), začnši z uradno anketo pod vodstvom Karla von Czoerniga leta 1846, prek poznejših avstro-ogrskih in italijanskih uradnih, tajnih, posebnih in slovenskih zasebnih popisov in ocen. Po najstarejših Czoernigovih podatkih, ki jih je Grafenauer (1946) kritično pretresel in vanje na podlagi dodatnega gradiva iz Kozlerjeve zapuščine vnesel dva popravka, je bilo leta 1846 v Kanalski dolini skupaj 6139 prebivalcev, od tega 2958 Slovencev in 3181 Nemcev. Uradni popisi prebivalstva do prve svetovne vojne so vsebovali podatke o »občevalnem jeziku« (v njih se je stalno zmanjševal delež prebivalstva s slovenščino kot občevalnim jezikom in povečeval delež nemško govorečih) in na tej podlagi je tudi Italija v popisu leta 1921 še upoštevala nacionalno pripadnost (skupaj 8220, Italijanov 1207, Slovencev 1101, Nemcev 4186, tujcev 1726). Visoko število tujcev v rezultatih tega popisa je Stranj komentiral v političnem kontekstu novega političnega položaja z novo avstrijsko-italijansko mejo: »Italija si je namreč hotela, enako kot prej Avstrija, zavarovati novo mejo tako, da je nekaterim domačim prebivalcem odklonila državljanstvo in jih obravnavala kot tujce« (Stranj 1999: 70). Med najnovejšimi podatki v Stranjevem pregledu so Venosijevi iz leta 1972 (skupaj 10693, Italijanov 8895, Slovencev 1268, Nemcev 530), študijske skupine Alpina iz Bellinzoneja v Švici iz 1975 (skupaj 10608, Slovencev 1888, Italijanov 2999, Nemcev 1898, Furlanov 3823) in Steinickejevi iz 1983 (skupaj 8886, Slovencev 895, Italijanov 7236, Nemcev 755). Na koncu poglavja je objavljen tudi celotni pregled podatkov in ocen o narodnostni strukturi Kanalske doline od leta 1946 do leta 1983 (nav. delo: 107). Številčne podatke

Stranj poglobljeno komentira na podlagi svojega poznavanja okoliščin v obdobjih, ko so bili pridobljeni, in o merilih, tako da razgrne vso težavnost ugotavljanja narodnostne pripadnosti v dolini.

Številni avtorji so bili zelo kritični do merila »občevalni jezik« v starejših popisih. Tako je Salvatore Venosi menil, da ga »še zdaleč ne moremo vzeti za ustrezen dokaz števila pripadnikov neke narodnosti,« in o popisu leta 1921 zapisal, da so podatki »preveč pomanjkljivi, da bi jih mogli vzeti kot osnovo za kakršnokoli raziskavo o narodnosti prebivalcev te pokrajine« (Venosi 1978: 5–6). Rafko Dolhar je o nedorečenosti tega merila dognal, da bi se glede na dejstvo, da so Slovenci trijezični, ker govorijo slovensko, nemško in italijansko (deloma tudi furlansko), vprašanje pri popisu moralo glasiti: »Katere jezike znate govoriti?« (Grego in Dolhar 2007: 21–24) Pri starejših popisih, ki so upoštevali »občevalni jezik«, kot pri novejših, ki ga niso, gre torej vseskozi za zelo nezanesljive podatke.

Kanalska dolina je 31. 12. 2013 štela 5461 prebivalcev (958 v občini Naborjet-Ovčja vas, 4503 v občini Trbiž).⁸ O številu Slovencev v Kanalski dolini lahko navedemo le posredni podatek, približno oceno iz leta 2012 o okrog 700 do 800, morda pa še manj ljudeh, ki aktivno ali pasivno obvladajo ali poznajo slovenski jezik ali narečje (upoštevani so tisti, ki aktivno ali pasivno obvladajo slovenski knjižni jezik, in tisti, ki poznajo samo krajevno narečje). Največ jih je v Ukvah.⁹

1. 2. Večjezičnost in raba slovenščine v Kanalski dolini, posebej v Ukvah

Prebivalci Kanalske doline govorijo italijansko, furlansko, nemško oziroma koroško nemško narečje in slovensko oziroma ziljsko slovensko narečje. Znanje, raba in položaj teh jezikov so se v preteklosti do današnjega dne večkrat korenito spremenili, kar je bilo odvisno predvsem od političnih, gospodarskih in splošnih družbenih razmer. Slovenščina, čeprav jezik staroselcev, ni nikoli imela možnosti enakopravne uveljavitve in razvoja. O njenem položaju se je mogoče poučiti v številnih objavah (Gariup 1978, 2005; Venosi in Gariup 1978; Minnich 1989; Šumi in Venosi 1995; Dolhar 1999; Stranj 1999; Šumi 2000; Komac 2002; Gliha Komac 2009), ki jih tu kratko povzemamo.

Od sredine 18. stoletja so šolski pouk vodili župniki, organisti in cerkovniki v krajevnem, ljudstvu razumljivem jeziku, pozneje, od sredine 19. stoletja pa je germanizacija vse bolj napredovala, še posebej potem, ko se je s šolskim zakonom iz leta 1868 šolsko nadzorstvo preneslo s Cerkve na državo. Leta 1872 je bilo uvedeno utrakvistično šolstvo, v katerem se je poučevanju slovenskega jezika načrtno namenjalo vse manj prostora.

Leto 1919, ko je Kanalska dolina pripadla kraljevini Italiji, je bilo prelomno tudi za položaj jezikov. Uradno nemščino je zamenjala italijanščina, v času fa-

⁸ Zahvaljujem se gospe Anni Wedam z občine Naborjet-Ovčja vas za posredovane podatke.

⁹ Za podatek se zahvaljujem Rudiju Barthalotu iz S. k. s. Planika.

šizma pa je prišlo tudi do nasilne italijanizacije avtohtonega prebivalstva. Leta 1923 je oblast uvedla enojezično šolstvo. Tako so bili v obdobju med obema svetovnjima vojnama slovenski župniki edini učitelji slovenščine, ki so pri poučevanju krščanskega nauka mladim vcepljali znanje in ljubezen do (takrat še) materinščine. Stanje se tudi po drugi svetovni vojni ni izboljšalo. V slovenščini je lahko potekal le verouk. Veliko so k ohranjanju jezika prispevale slovenske šolske sestre v Žabnicah, ki so prirejale kuharske in šiviljske tečaje, učile igranja na klavir in vodile tudi dramski krožek. To je bila ena redkih priložnosti za rabo in učenje slovenskega jezika (Šumi in Venosi 1995: 76-79; Gliha Komac 2009: 77). Med poletnimi počitnicami leta 1964 pa je žabniški župnik Mario Černet na lastne stroške organiziral tečaj slovenskega jezika: »Ta dogodek lahko štejejo za prelomnega, kajti spočel je kontinuirano tradicijo slovenskega privatnega tečaja v Kanalski dolini« (Šumi in Venosi 1995: 121).

Leta 1973 so Ukljani prosili nadškofa v Vidmu za naslednika upokojenega župnika mons. Zaccarie Succaglia s pogojem, da bo znal njihov jezik. Poslal jim je mladega kaplana iz Benečije, Maria Gariupa, ki si je prizadeval za vsestranski razvoj slovenske kulture. Leta 1975 je začel izdajati župnijski vestnik *Ukve*,¹⁰ naslednje leto sta v Ukvah z domačinom Salvatorjem Venosijem organizirala tečaj slovenskega jezika.¹¹ Leta 1983 je bil v Ukvah odprt lokalni sedež Slovenskega raziskovalnega inštituta z raziskovalcem Venosijem. Gariup in Venosi sta tudi skupaj dosegla lepe uspehe pri poučevanju slovenskega jezika in glasbenega pouka, dokler sodelovanja niso prekinila nekatera nesoglasja (o tem Gariup 2005: 165–180).

Mnogi avtorji, ki pišejo o položaju slovenščine med jeziki Kanalske doline, poudarjajo pomembno dejstvo, da slovensko govoreči prebivalci obvladajo največ jezikov. Tako je npr. Gariup v 70. letih prejšnjega stoletja zapisal, da slovenščino kot občevalni jezik uporablja 70 % prebivalstva Ukev in da pri prebivalcih, ki kot občevalni jezik uporabljajo slovenščino, »opazimo svojevrstno kvaliteto: obvladovanje več jezikov. Tri četrtine tega prebivalstva se lahko pogovarja v treh jezikih: slovenskem, italijanskem ter nemškem ali furlanskem; 8 % tega prebivalstva pa pri pogovoru lahko uporablja vse štiri jezike.« Utemeljeno ugotavlja, da so prebivalci, ki obvladajo slovenščino, v Kanalski dolini nosilci večjezičnosti (Gariup 1978: 16). Vendar pa podoba

postane tragična ob pregledu podatkov o pismenosti prebivalstva.

V Ukvah le 16 % prebivalstva lahko piše v slovenskem jeziku (v večini primerov gre le za zmožnost najbolj preprostega izražanja),

¹⁰ Najprej na ciklostilu, pozneje tiskani list je s prekinitvami izhajal do leta 1996 (Dolhar 1999: 98).

¹¹ O tem, koliko ovir je moral premagati ta prvi tečaj slovenščine v Ukvah, glej Venosi 1977: 7. Takrat je nastal dokumentarni film *Slovenci v Kanalski dolini* (Dorica Makuc s sodelavci, TV Slovenija, december 1977). V njem nastopajo vaščani Ukev in Žabnic, Salvatore Venosi, Mario Gariup, Franc Sivec in pevski zbor »Planinka« Ukve.

v Žabnicah je delež takih prebivalcev 8 %, medtem ko v Ovčji vasi ni nobenega, ki bi lahko pisal v slovenskem jeziku. (Nav. delo: 17)

Zanimive izsledke o tej tematiki je objavil tudi socialni antropolog Robert Gary Minnich v svojih člankih in v knjigi *Homesteaders and Citizens. Collective Identity Formation on the Austro-Italian-Slovene Frontier* (Minnich 1998).¹² Od 1981 do 1985 je šestnajst mesecev terensko raziskoval v Ukvah in v Bistrici na Zilji, največ časa pa prebil pri družini na Ukovski planini. Opazil je, da Ukljani, pripadniki družin z vaškim predništvom od leta 1920 ali še prej, v splošnem obvladajo nemško in slovensko ter furlansko narečje, da pa so med generacijami razlike. Tako najstarejši, ki so se rodili še v času monarhije, obvladajo slovenski in nemški vernakular,¹³ pa tudi osnove italijanščine in včasih furlanščine, rojeni v letih 1918–1938 obvladajo, tako kot njihovi starši, slovenski in italijanski vernakular, slabše pa nemškega, po drugi svetovni vojni rojeni Ukljani pa še vedno znajo slovensko in italijansko narečje, le redko pa katerega od nemških kodov. V času njegove raziskave je 20 % prebivalcev pripadalo družinam z romanskim vernakularjem (italijansko narečje ali furlanščina), ki so se v vasi naselile po letu 1920. Minnich je tudi zapisal, da so Ukve s planino po pokrajini treh dežel »znane kot kraj, kjer govorijo domači vernakular,« pri čemer je mislil »na krajevni varianti slovenščine in nemščine, ki ju govorijo skoraj vsi Ukljani srednjih let in starejši večjezični Ukljani« (nav. delo: 69–70).

Na ohranjanje slovenskega jezika v Kanalski dolini so gotovo pomembno vplivali stiki med Kanalsko in Ziljsko dolino, pa tudi s Posočjem, saj so med dolinama, preden je po drugi svetovni vojni čez prelaz Predel stekla državna meja, potekali živahni stiki v obeh smereh. Mnogi fantje in možje iz Posočja so prihajali kosit ali delat v gozdove, nekateri so se tudi zaposlili in stalno naselili, s porokami so se spletle tudi sorodstvene vezi.¹⁴ Neizmerno pa je k ohranjanju slovenskega jezika pripomogla bogata glasbena tradicija z ljudskim in cerkvenim petjem, pevskimi zbori in skupinami, ki jih izčrpno predstavlja delo Maria Gariupa, *Holmar. Voci che si stanno spegnendo. Raccolta di notizie sul canto e la musica degli sloveni della Val Canale e i loro problemi etnico-linguistici* (Gariup 2005).

Tečaji slovenščine od prvega, ki sta ga organizirala Mario Gariup in prof. Salvatore Venosi, ki je tudi poučeval, so se kljub najrazličnejšim oviram nadaljevali in še danes potekajo pri Slovenskem kulturnem središču v Ukvah, ustanovljenem leta 1997. Na njih sta poučevali tudi antropologinja dr. Irena Šumi in slavistka dr. Nataša Gliha Komac, ki sta na podlagi pridobljenih pedagoških in didaktičnih izkušenj in dodatnih poglobljenih raziskav napisali vrsto znanstvenih del,

¹² To ni bila njegova prva raziskava slovenske tematike. Prejšnjo je izvedel v Halozah (Minnich 1979), že zanj je pridobil široko poznavanje slovenske zgodovine, politike in kulture. Več o obeh delih glej Ravnik 1986, 2003.

¹³ *Vernakular* pojasnjuje kot »jezikovni kod, ki je naučen lokalno, navadno v družini ali mreži družbenih razmerij, ki razmejujejo lokalno družbo od obkrožajoče jo družbe« (Minnich 1989: 65).

¹⁴ O migracijah prebivalstva na Bovško glej Lavrenčič 1996.

ki imajo glede na dotedanjo nepreučeno Kanalske doline pionirski pomen. V nadaljevanju so na izbirnih tečajih poučevali še Tanja Šturm Močnik, za krajši čas Maksimiljan Gulič, Anna Wedam, Slavica Radinja, Valentina Fakin, mag. Peter Rustia in Ana Božič.

V šolskem letu 2003/2004 je S. k. s. Planika v dogovoru s takratnim didaktičnim ravnateljem prevzela tudi poučevanje slovenskega jezika v jaslih, vrtcih in osnovnih šolah doline (Bela Peč, Centralni Trbiž, Trbiž mesto, Žabnice in Naborjet – šolo so iz Ukev premestili v Naborjet zaradi poškodb ob neurju). Poučevala sta dr. Nataša Gliha Komac in mag. Peter Rustia. Od šolskega leta 2008/2009 neprekinjeno poučuje mag. Katarina Kejžar. Trenutno izbirni tečaji slovenskega jezika v organizaciji S. k. s. Planika potekajo tedensko po dve uri in so namenjeni šoloobvezni mladini od 6. do 18. leta starosti. Razdeljeni so po starosti in znanju. S. k. s. Planika neprekinjeno od šolskega leta 2009/10 osnovni šoli v Ukvah pomaga pri poučevanju slovenskega jezika, in sicer po dve uri tedensko. V šolskem letu 2010/11 je bil v trbiških prvih razredih gimnazije izpeljan 20-urni tečaj slovenščine po metodi CLIL (*Content and Language Integrated Learning*) pri obveznem predmetu Naravoslovje.

V šolskem letu 2011/12 so pouk slovenskega jezika prvič izvajali tudi v dolinskih nižjih srednjih šolah in v prvih dveh razredih gimnazije. K temu je pripomogel dogovor med ravnateljem Večstopenjskega izobraževalnega zavoda Ingeborg Bachmann prof. dr. Antonijem Pasquariello in predsednikom S. k. s. Planika Rudijem Bartalothom ob dragoceni podpori Ministrstva Republike Slovenije za šolstvo in šport, Urada Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu in Zavoda za šolstvo Republike Slovenije. Dogovor je bil zgolj začasna rešitev v pričakovanju dolgoročneje rešitve za uvrstitev pouka slovenskega jezika v dolinski javni šolski sistem – žal do zdaj neuspešno.¹⁵

Kot mi je pojasnila učiteljica Alma Hlede, ki že od vsega začetka, od šolskega leta 1997/98, poučuje slovenski jezik in glasbo v slovenskem jeziku v vrtcih in osnovnih šolah v Kanalski dolini, imajo v Kanalski dolini danes¹⁶ pouk slovenščine v vseh štirih vrtcih in vseh treh osnovnih šolah od 1. do 5. razreda. V pouk slovenščine je vključenih 292 učencev od Centralnega Trbiža prek Trbiža Mesto, Žabnic do Ukev. Pouk slovenščine in glasbe v slovenskem jeziku se v osnovnih šolah izvaja eno ali dve šolski uri tedensko. Zaradi naklonjenosti staršev, didaktičnega ravnateljstva večstopenjskega športnega liceja I. Bachmann, S. k. s. Planika, občin Naborjet in Trbiž ter velikega zanimanja otrok za učenje slovenskega jezika je slovenščina v okviru projekta »Multikultura – večjezičnost« vključena v redni pouk že od šolskega leta 1997/98 do danes. Slovenščina pa se poučuje tudi v okviru projekta »Drei Hände – Tri roke – Tre mani«. V projektu sodelujejo tri sosednje države – Avstrija, Italija in Slovenija. Gre za izvajanje večjezične prakse, ki obsega eno ali dve šolski uri tedensko v nemškem, italijanskem in slovenskem jeziku v vrtcih in nižjih razredih osnovnih šol. Izvajajo jo mobilne

¹⁵ Zahvaljujem se Rudiju Barthalotu za izčrpno informacijo.

¹⁶ Podatki se nanašajo na april 2014.

učiteljice iz Avstrije, Italije in Slovenije. S projektom so začeli pred osmimi leti v vrtcih na Čajni v Ziljski dolini, v Žabnicah v Kanalski dolini (pozneje v vrtcu na Centralnem Trbižu) in v Kranjski Gori. V šolskem letu 2009/10 je prestopil tudi šolske pragove Ljudske šole na Čajni, Osnovne šole v Žabnicah (pozneje Osnovne šole Centralni Trbiž) in Osnovne šole Josipa Vandota Kranjska Gora. Zamisel za omenjeni projekt je prišla z avstrijske Koroške, jezikovno pedagoški koncept pa je izdelal dr. Gombos z univerze v Celovcu.¹⁷

S sprejetjem Zakona 482 o zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji (1999), globalno zaščito Slovencev v Italiji z Zakonom 38 (2001), vstopom Slovenije v Evropsko unijo in padcem schengenskih meja se na jezikovno mešanem območju Kanalske doline v Italiji, kjer domačinsko prebivalstvo razpolaga z znanjem več jezikov, odpirajo nove priložnosti za rabo slovenskega jezika. (Gliha Komac 2009: 76)

Lep napredek je bil dosežen z odprtjem slovenskih okenc na občinah Naborjet-Ovčja vas in Trbiž na podlagi zakona št. 38 o zaščiti slovenske jezikovne manjšine v Furlaniji Julijski krajini z dne 23. februarja 2001, oziroma 38. člena o rabi slovenščine v javni upravi. Vendar pa se je, kot ugotavlja Nataša Gliha Komac,

italijanizacijska politika šolskega sistema in izobraževanja že globoko zarezala v jezikovne prakse lokalnega prebivalstva ... Posledice dolgoletne odsotnosti možnosti izobraževanja v slovenskem jeziku so tu: danes se navkljub naklonjenemu odnosu domačinskega prebivalstva do učenja slovenščine, potrebi po znanju slovenskega jezika za opravljanje določenih poklicev in prepoznavanju slovenščine kot enega domačinskih jezikov slovenski jezik v Kanalski dolini komaj še sliši. (nav. delo: 76, 78)

Raziskovalci iz Slovenije smo se z odraslimi Ukljani pogovarjali slovensko in s tem ni bilo nikakršnih težav, mnogi med njimi govorijo ob narečju tudi standardni jezik, tiste, ki ga ne, pa smo kdaj po kakšni besedi posebej povprašali, ker pač nismo vsi poznali ziljskega narečja. Starejša generacija ukovško govorečih se zaveda, da je njihov jezik slovenski, radi se pogovarjajo slovensko, pojejo in poslušajo slovenske pesmi, a tudi prehajanje med jeziki je zanje še vedno nekaj življenjsko vsakdanjega. V različni meri so občutljivi na podrejenost slovenščine v javnem življenju, nekateri se pritožujejo in želijo, da bi sovaščani vztrajneje govorili slovensko, drugim pa so ta prizadevanja odveč. Čeprav sama nisem nikogar vprašala o odnosu do slovenstva oziroma o tem, ali se čuti Slovenca, je marsikateri sam povedal, da je Slovenec, da pa so se v preteklosti mnogi domačini izogibali tveganemu opredeljevanju. Neki Ukljan je povedal, da se v času Tita ljudje niso hoteli izrekati kot Slovenci tudi zaradi silovite gonje proti Jugoslaviji in je zato

¹⁷ Zahvaljujem se Almi Hlede za izčrpno informacijo.

vsak raje rekel, da je Nemeec. Povedal je, da se še danes lahko komu zameriš, če ob določenih priložnostih govoriš ta ali oni jezik. Pevec v Corale Mangart je značilno odgovoril na vprašanje, zakaj so pevski oktet tako poimenovali:

Nismo vedeli, kako, ker skozi politike in skozi naše šprahe tukaj, če se imenuješ po laško, ni prav, če se imenuješ po nemško, ni prav, če se imenuješ po slovensko, ni prav. Sem rekel, so tri planine, ki jih kličejo Slovenci, Nemci, Avstrijci in Italijani: Mangart, Kanin, Ojsternik. Druge vsak jezik imenuje drugače, na primer Viš je Wischberg in Jof Fuart. In smo vzeli Mangart.

V zvezi s samoopredeljevanjem prebivalcev Kanalske doline in njihovim odnosom do rabe svojega in drugih jezikov v medsebojnem sporazumevanju je koroška raziskovalka Štefi Vavti zapisala, da starejši Kanalčani v vsakdanjem življenju govorijo povečini oba avtohtona jezika, slovensko in nemško, sebe pa »etnično« pogosto ne opredeljujejo.

Raje se identificirajo lokalno in regionalno ali pa poudarjajo vsakokratni vaški dialekt. Glavni vzrok za tako obnašanje je razburkana zgodovina, ki so jo travmatsko doživljali. Kot 'Žabničan' ali 'Kanalčan' se človek ogne etničnemu samoopredeljevanju. Lokalna in regionalna samoidentifikacija je tako pri starejših osebah nenaadnje tudi strategija preprečevanja konfliktov. (Vavti 2007: 171)

1. 3. Ukve splošno

Naselja v Kanalski dolini se razlikujejo po posebnostih v zgodovini poselitve, družbeni in etnični sestavi in gospodarskih dejavnosti prebivalstva. V vseh teh pogledih so tudi Ukve nekaj posebnega.

Ležijo ob magistralni cesti med Trbižem in Tabljo in sodijo v občino Naborjet-Ovčja vas. Prebivalci so Ÿkljane, Ÿkljonce.¹⁸ Ukve so samostojna župnija, župna cerkev sv. Filipa in Jakoba je ena najstarejših v Kanalski dolini. Od leta 1974 je župnik omenjeni Mario Gariup, ki je tudi raziskovalec in avtor številnih knjig o Kanalski dolini.

V Stranjevi knjigi, ki vsebuje najnatančnejše podatke o štetjih in ocenah prebivalstva, so podatki o Ukvah pogosto združeni z Ovčjo vasjo. Tako sta imeli vasi v Czoernigovi statistiki iz leta 1846 skupaj 1181 prebivalcev, Slovencev. V zadnjem avstro-ogrskem uradnem popisu narodnosti leta 1910 pa so podatki za vsako vas posebej, Ukve so imele skupaj 573 prebivalcev, od tega 412 Slovencev, 157 Nemcev, 4 tujce; v italijanskem uradnem popisa po narodnostih za Kanalsko dolino 1921 pa so imele skupaj z Ovčjo vasjo 771 prebivalcev, od tega 33 Italijanov, 548 Slovencev, 179 Nemcev, 11 tujcev (Stranj 1999: 81–96). Stranj je kot

¹⁸ V besedilu uporabljam poknjženi poimenovanji Ukljani, Ukljanke.

dodatno gradivo pritegnil tudi podatke o tamkajšnjih članih Celovške Mohorjeve družbe in zapisal: »Zlasti po letu 1904 nas navajajo ti podatki k hipotezi, da so korenine slovenske kulture trdneje vzdržale le v Ukvah in v Ovčji vasi – torej v naseljih, kjer je bila agrarna struktura slovenskega prebivalstva še najbolj ohranjena« (nav. delo: 68).

Iz časa po drugi svetovni vojni navaja Stranj podatke o Ukvah iz Ocene narodnostne strukture prebivalstva v dekaniji Trbiž leta 1950 (skupaj 600, 180 Italijanov, 420 Slovencev), iz Venosijeve ocene za leto 1972 (skupaj 290, 285 Slovencev, 5 Nemcev) in Steinickejeve ocene za leto 1983 (skupaj 469, 308 Slovencev, 54 Nemcev) (nav. delo: 99–107). Število prebivalcev je bilo leta 1995 okrog 515 (Šumi in Venosi 1995: 34), 31. 12. 2013 pa so imele Ukve 334 prebivalcev.¹⁹

Kot je že bilo omenjeno, se je od vseh naselij v Kanalski dolini v Ukvah najboljše in najdlje ohranila slovenščina oziroma domače ziljsko narečje. Najnovejši, dragocen prispevek k poznavanju domačega narečja in varovanju pred njegovo pozabo je delo Alessandra Omana *Naša špraha. Ziljsko narečje iz Ukev. Dizionario zeglano di Ugovizza* (Oman 2011), ki je bilo v veliko pomoč tudi pri pisanju tega besedila (gl. 1. op.).

Gotovo je k ohranjanju slovenščine med Ukljani največ pripomoglo dejstvo, da se jih ob opcijah ni veliko odselilo, saj slovensko govoreče prebivalstvo v Ukvah pripada družinam, katerih predniki so živeli tu že pred letom 1919. Več avtorjev je opozorilo na to pomembno demografsko značilnost. Tako je Minnich dejstvo, da so »Ukve še danes v 80 % indigene,« pripisal temu, da so se sicer skoraj vsi Ukljani z opcijami obvezali, da se bodo preselili, a se je večini posrečilo, da so se temu izognili do leta 1943, ko je bil ta proces končan (Minnich 1989: 85). Tudi Šumijeva piše, da je v Ukvah po prevladujočih ocenah še vedno vsaj tri četrt prebivalstva domačinov, katerih lokalno predništvo sega v čas pred letom 1919 (Šumi 2000: 135).

Vendar pa posebnost vasi ne temelji le na omenjenih jezikovnih in demografskih značilnostih, temveč gre še za številne druge, medsebojno povezane poteze v načinu življenja njenih prebivalcev. Tako naj bi bila za to, da se je slovensko narečje tu najdlje ohranilo, zaslužna tudi močna gospodarska navezanost na kmetijstvo s planinsko živinorejo in izkoriščanjem gozda.

V kmečkem gospodarstvu vasi je bila planinska živinoreja od nekdaj najpomembnejša, saj ima vas v dolini malo plodnega sveta. Njive in travniki so le na ravnini, imenovani *Pagorje*, s številnimi *šúpami* za spravljanje sena in poljedelskega orodja, med vasjo in današnjo avtocesto na njeni južni strani, na nasprotni, severni strani pa se tik nad vasjo začne vzpenjati cesta proti prostranim planinam in gozdovom v pobočjih Karnijskih Alp. Kot je pred 35 leti zapisal Gariup, je bila navezanost na planine

še pred nekaj leti tako močna, da bi lahko govorili o dvojnih Ukvah:
preko poletja so se vsi prebivalci preselili na planine, kjer so delo-

¹⁹ Zahvaljujem se gospe Anni Wedam z občine Naborjet-Ovčja vas za posredovani podatek.

vale vse oblike družabnega življenja. Celo preko zime je ostal na planini del prebivalstva (Gariup 1977: 12).

Na planini sta bili ob koncu 19. stoletja postavljeni tudi šola²⁰ in kapelica²¹. Ukljani so tako pol leta preživel na planini, kjer so bili njihovi sosede Ziljani, ki so govorili isto ziljsko narečje in s katerimi so bili mnogi povezani tudi s starimi sorodstvenimi vezmi. Zato je tudi planina veliko pripomogla, da so Ukljani ohranili tako živo domačo govorico.

V Ukvah so se tudi med vsemi naselji v dolini v največji meri ohranile stare servitutne ali služnostne pravice, ki so bile potrjene od avstrijske oblasti s cesarskim patentom leta 1853 (glej o tem Mihelič 1983). Vezane so bile na posamične hiše s posestvom in so vsebovale sečne pravice za stavbni les in kurjavo, nastil za živino, pašno pravico, pravico do kopanja kamenja in peska in nabiranje vejevja za vleko sena s senožeti. V Ukvah je bilo upravičencev 116. Z menjavo državne oblasti in meja, po odselitvi prebivalstva zaradi opcij in po menjavi upravljavcev gozdov in lastnikov (danes Fondo per il Culto v državni gozdni upravi) so bile stare pravice večkrat ogrožene, vendar so jih upravičenci, še posebej Ukljani, vztrajno branili. (glej o tem Rejec 1964; Oman 1979–80).

Ko so bile s cesarskim patentom in sledečimi ureditvenimi akti določene servitutne pravice posameznim hišam oziroma posestim, je bila ustanovljena tudi skupnost sosedov, imenovana *nóhpəršoft*, *consorzio vicinale* ali *vicinia*, soseska, ki združuje *páure*, kmečke gospodarje na starih hišnih številkah, imetnike servitutnih pravic in skrbi za skupno lastnino soseske.

Z vprašanji o razmerju med skupno lastnino in servitutnimi pravicami sem se obrnila na Alessandra Omana, ki je tej tematiki posvetil diplomsko delo na Univerzi v Padovi (Oman 1979–80). Pojasnil je, da so bile posamičnim upravičencem poleg pravice do uporabe določene količine stavbnega lesa in lesa za kurjavo, stelje, kamenja in peska v trbiških gozdovih priznane tudi pravice do uživanja skupne lastnine. Poleti so namreč vodili svojo živino na pašo, za kar je bilo treba urediti poti, zato je bila za vsako katastrsko občino določena skupna površina za planino, ki je pripadala vsem upravičencem, in servitutna pravica do uporabe lesa za ureditev poti, brvi, ograd itn. Tako je vsak upravičenec užival dvojne pravice: kot posamezni uporabnik v razmerju s trbiškim gozdom (Foresta di Tarvisio) in s sosesko (*vicinia*) in kot kolektivni uporabnik v soseski v razmerju s trbiškim gozdom. S statuti in danes z zakonom je določeno, koliko glav živine (goveda, drobnice, konj) lahko pasejo posamični upravičenci. Posamična kmečka gospodarstva imajo svoje posesti tudi v dolini ali na srednji planini, kjer

²⁰ Nemško šolo so na Ukovski planini postavili ob koncu 19. stoletja (Šumi in Venosi 1995: 37). Kakor je povedal domačin, je bila šola na planini Ravna in je delovala do prve svetovne vojne.

²¹ R. G. Minnich je zapisal, da so bile kapelice tudi na drugih karnijskih planinah, nobena pa ni imela šole, in dodal, da nobena vas ob vznožju karnijskih pobočij ni bila v ravnem obdobju tako popolnoma izpraznjena zaradi izkoriščanja planinskih pašnikov (Minnich 1998: 148).

tudi pasejo živino. Soseske pa skrbijo za pašo na visoki planini in urejajo ceste, poti, mostove in ograje.²²

Zastopniki kmetij upravičenk vsake tri leta izvolijo zaupanja vrednega domačina za vodjo paše na planini, po starem je imenovan *olmajster* (nem. *Almmeister*), danes tudi italijansko *capomalga*.

Mnogi Ukljani so vse poletje bivali na planini še na začetku 80. let prejšnjega stoletja. Tako je o takratnem življenju na planini zapisal domačin:

V začetku junija, ko končajo šole, vandrajo o sv. Janezu na planino s kravami, svinjami in kurami. Svinje in kure morajo seveda peljati na vozu. V planini pa je urejeno tako: Krave pase vsak gospodar posebej pri lastni staji, jih molze in tudi vsak mlekari in dela sir. Junice in teleta pa pase skupaj za vso vas en pastir. Te se pasejo visoko gori prav na vrhu Kolka²³ (1941 m) in Lepega vrha (1912 m), do kamor segajo od avstrijske strani že ziljske planine.

Članek opisuje delo, bivališče, izdelavo masla in sira, navaja starinska imena krav in še z mnogimi drugimi podrobnostmi, kot so npr. domača imena s popisom gospodarjev bajt, hlevov in senožeti, slika podoba življenja na planini, ki je v naslednjih letih hitro izginjala (Errath 1980).

Zanimivo je planino opisala etnološka skupina mladinskega raziskovalnega tabora leta 1986, ki je pod vodstvom mentoric Inge Brezigar in Martine Repinc preučevala tudi planinsko živinorejo:

Na polovici junija se pastir odpravi na višjo planino (Kok, Lepi vrh), kamor mu gospodarji privedejo svojo živino iz doline. Ne-koč je pastir sam privedel na planino do 200 glav živine. Preden mu je gospodar izročil krave, jih je blagoslovil z žegnano vodo in besedami: Bh oče'n sin 'n sveti duh. To je bilo v času, ko je bil pastir domačin. Lahko je bil oženjen, a njegova družina mu nikoli ni sledila na planino; navadno pa je bil to mlad fant, brez posebnih obveznosti. Že dolgo ni več nikogar izmed domačinov, ki bi se za to odločil. Pastirja morajo Ukljani najeti izven domače skupnosti. Že štiri leta prihaja 65 letni upokojenec iz Karnije. Ukljani mu prepustijo samo nemlečno živino, zato ta pastir nima naloge, da bi, recimo, molzel ali siril. (Rupel 1987: 25–26)

Olmajster ga je obiskoval, oskrboval z vsem potrebnim in obveščal lastnike v dolini o stanju živine. Lastniki pa so čez poletje živeli na nižji planini, kjer so tudi pasli živino blizu hiše. »Še po 2. svetovni vojni je bilo na planini po 30 družin, ki so imele do 1000 ovac ter 500-600 krav.« A v poletju, ko so mladi raziskovalci

²² Alessandru Omanu se zahvaljujem za pojasnila, ki jih je strnil tudi v kratkem pisnem povzetku.

²³ Mišljen je Kok, gora v Karnijskih Alpah.

obiskali planino, je bilo na planini le še 14 družin, vendar niti polovica ni imela živine. Predvsem manjši kmetje so opustili živinorejo, klub temu pa so čez poletje še vedno stanovali na planini, pozimi pa prodajali mleko v mlekarsko zadrugo, ki je pričela delovati v šestdesetih letih, po zaprtju stare vaške mlekarnar (Rupel 1987: 25–27). Na taboru 11 let pozneje pa je skupina pod vodstvom mentorja Roberta Dapita primerjala organizacijo pašništva v Ukvah in v Žabnicah (b. n. a. 1997).

Tako si je na podlagi dosedanjih raziskav mogoče ustvariti podobo o nekdanjem življenju in gospodarjenju na planini, ni pa še bila opravljena poglobljena raziskava, ki bi bila zelo potrebna in zanimiva. Planina še živi in ljudje vedo veliko povedati o njeni preteklem razvoju do današnjega dne. Še junija 2007 nam je na poti na planino *kapomalga* Giovanni Preschern - *Hanzi* pripovedoval, da so kmetje 1. maja pripeljali ali prignali vsak svojo živino, skupaj 150 glav, on in skupina delavcev pa so uredili pot, popravili napajalna korita, popravili streho na bajti. Vsaj enkrat na teden gre gor, da vidi, ali je vse v redu. Živina ostane na planini do septembra, včasih pa se vrne v dolino šele pozneje, ko zapade prvi sneg.

V Ukvah je imelo in ima še vedno velik gospodarski pomen mlekarnstvo. Osrednji vaški gospodarski obrat je bila vaška mlekarna, ki je stala na mestu današnjega kulturnega doma. O njej in delčku tedanjega vaškega življenja nam je pripovedoval Franc Sivec, doma iz Posočja, ki je več let delal v ukovški mlekarni, bil pa je tudi glasbenik. Rodil se je leta 1919 v Libušnjem, za mlekarnarja se je izučil v Zatoľminu. V Kanalsko dolino je prišel med drugo svetovno vojno, bil nekaj časa mlekarnar v Žabnicah, potem se je vrnil domov, leta 1948 pa se je za stalno priselil v Kanalsko dolino. V 50. letih je bil mlekarnar v Ukvah, nekaj let je delal poleti tudi na planini, pozimi pa v mlekarni kot sirar. V mlekarni sira ni prodajal, ampak je le delal sir iz prinesenega mleka. Kmetje so prinesli mleko in odnesli sir, plačali so le za stroške, tajnik dr. Jok Kandut pa je prišel ob nedeljah in mu plačal za opravljeno delo. Pastirje je šel iskat tudi zunaj doline, največ v Mersin ali pa Mašero v Benečiji. Nekoč je odšel s pastirji v njihove kraje in ostal tam teden dni. Bilo je veselo, s harmoniko so šli skoz vas in napovedovali večerni ples. Zanj je bilo to čisto drugačno razpoloženje, kakor ga je bil vajen v Kanalski dolini. Imel je tudi pastirje iz Rezijske. Delo v mlekarni je z veseljem opravljal, poleg tega pa je bil kot nadarjen in navdušen glasbenik petdeset let organist in vodja ukovških cerkvenih pevcev. Stanoval je v mlekarni, nato si je sezidal hišo v Žabnicah. V 60. letih se je zaposlil kot zidar, nato pa kot mehanik v tovarni verig.

Stara vaška mlekarna je prenehala delovati leta 1967. S tem je v Ukvah uplahnila tudi navada sirjenja (Rupel 1987: 25–27). Novo mlekarno so zgradili na drugi strani magistralne ceste. V njej zbirajo mleko iz cele doline in prodajajo mlečne izdelke in druge krajevne dobrine.

Ob tem, da so bili kmetovanje, planšarstvo in gozdarstvo res najpomembnejši viri gospodarskega preživetja, pa je treba dodati, da tudi v preteklosti niso zadoštovali in so si predvsem moški morali iskati dodatne vire zaslužka. Odhajali so »na tuje kot tesarji in gozdarji, na Štajersko, v notranjo Avstrijo, na Madžarsko, na Poljsko, pa celo v Turčijo« (Šumi in Venosi 1995: 35), se zaposlovali v rudniku

v Rablju in v rudniku železove rude v gori Kok nad Ukvami, ki je deloval do leta 1943 (več o tem glej v Domenig 1990: 119; Gariup 1996).

Kmetijstvo že dolgo izgublja pomen. Gariup je v 70. letih prejšnjega stoletja napisal, da poletno sezonsko premikanje prebivalstva na planino močno upada, saj je vedno večji del prebivalstva zaposlen zunaj kmetijstva, in da kmetijska dejavnost preživlja v Ukvah in v Žabnicah krizno obdobje prehoda iz tradicionalnega kmetijstva, ki prinaša vso doma potrebno hrano, v sodobno kmetijstvo, ki je mehanizirano in specializirano (Gariup 1977: 11–12).

Leta 1976 je bila sestava prebivalstva po poklicih v Ukvah naslednja: 31 % kmetje, 38 % nekvalificirani delavci, 16 % kvalificirani delavci, 15 % uslužbenci, nameščenci, podjetniki. V vasi so imeli le storitvene dejavnosti, ki so zadovoljevale najosnovnejše potrebe domačinov, tako je bilo v Ukvah le 75 delovnih mest (v trgovinah, gostilnah, šoli, na policiji idr.) (nav. delo: 12–13). Poleg tega pa so se po letu 1970 priselili mnogi Italijani in Furlani, ker so tu našli delo, manj zaradi porok. Gariup je v tem videl potrditev dejstva, da gospodarske in družbene prilike onemogočajo domačemu prebivalstvu, da bi normalno zaživelo v svojem okolju in po drugi strani kolonizatorskega odnosa med domačim in doseljenim prebivalstvom (nav. delo: 15).

Danes se le še nekaj družin ukvarja s poljedelstvom in živinorejo, prebivalstvo se pretežno zaposluje zunaj kmetijstva, mladina se vozi na delo tudi iz doline ali se zaradi dela tudi izseljuje. Leta 2006 nam je domačin povedal, da je bilo 17 kmetov v Ukvah in 13 jih je imelo čez 70 let. »Ne gre, se ne spleča.«

Vendar pa so ostanki nekdanje gospodarske in družbene sestave, katere jedro so bili kmečki gospodarji s starimi servitutnimi pravicami, še občutni na različnih ravneh vaškega življenja. Minnich je opozoril na to, ko je tudi sam pisal o padanju pomena kmetijstva, in v poglavju o deagrarizaciji Ukev navedel, da je imelo v času njegove raziskave le 33 od 140 ukovških gospodinjstev še živino. V pregledu sprememb v daljšem časovnem obdobju se je oprl na statistiko celotne občine Naborjet-Ovčja vas, objavljeno v izsledkih omenjenega mladinskega raziskovalnega tabora leta 1986 (Rupel 1977: 49), po kateri se je delež prebivalstva, ki je živel od polne zaposlenosti v primarnem sektorju (kmetijstvo in gozdarstvo), zmanjšal z 41,7 % leta 1951 na 17,6 % leta 1981. A pomembno je njegovo opozorilo, da ta statistika nikakor ne odseva celovitega pomena primarnega agrarnega sektorja v življenju Ukljanov, saj približno 80 % prebivalstva še ohranja servitutne pravice v gozdu in pašnikih, s tem da se sami ukvarjajo tudi s spravilom lesa, čeprav jih ni v gornji statistiki kmečkih gospodinjstev. Ta statistika tudi ne zajema mezdnega in sezonskega dela, prodaje lesa in kmetijskih pridelkov in pridelovanja za lastno uporabo. Zgolj opustitev živinoreje torej še ne pomeni, da gre za globoke strukturne spremembe, temveč bolj za prerazporeditev delovnih moči pri izkoriščanju krajevnih virov. Z drugimi besedami, pravi Minnich, so na ukovških kmetijah v zadnjih desetletjih sistematično izkoristili nove možnosti zaslužka kot nujni dodatek kmečkemu gospodarstvu.

Tudi nam je domačin omenil, da je bil v prejšnjih časih *bāšk* zelo cenjen, da so gospodarji sami žagali, les pozimi z voli speljali v dolino in prodali, zdaj pa

mnogi ljudje nimajo časa in les prodajo podjetjem. Utemeljena je torej Minnichova ugotovitev, da dokler kmetije izkoriščajo servitutne pravice in pridelke za lastno uporabo, še vedno delujejo kot »podjetje«, v katerem je delo vseh članov usklajeno z ekonomskimi cilji celotne kmetije. Zato ukovške kmetije, upravičenke starih pravic, ostajajo temeljni kamen družinske in vaške integritete. Čeprav v svojem delu večkrat govori o kmetijah, ki se še ukvarjajo z živinorejo, kot o »jedru« ukovških družin, pa se na podlagi gornjega razmišljanja popravlja, da so »jedro« vse družine na kmetijah upravičenkah (Minnich 1999: 106–109). Tudi Oman je zapisal, da so servitutne pravice v Ukvah še vedno zelo pomembne, danes morda bolj simbolično kot ekonomsko. Od 116 prvotnih lastnikov jih je še 109; za tiste, ki jih uspejo izkoristiti, imajo gotovo tudi ekonomski pomen. In ne gre pozabiti, da v današnjih časih gospodarske krize nekaj zaleže tudi zagotovljen les za kurjavo (Oman 2013).

Ob tem je primerno nekoliko podrobneje predstaviti omenjeno Minnichovo delo, kajti njegova spoznanja o pomenu servitutnih pravic so zelo tehtno opredelila njegovo širše razumevanje pripadnosti, samopodobe, samouresničitve in identitete slovensko govorečih prebivalcev Kanalske in Ziljske doline in širšega območja tromeje, tudi Ukev. Čeprav so od njegovega dela v Ukvah pretekla že tri desetletja, so ugotovitve, ki jih je zapisal, še vedno vredne upoštevanja in razmisleka – navsezadnje je njegova raziskava Ukev najpoglabljenejša antropološka analiza kakega kraja oziroma skupnosti s slovensko govorečimi prebivalci nasploh.

Med najvplivnejšimi antropološkimi in sociološkimi koncepti, ki so teoretično uokvirili njegovo razpravo, Minnich, po Anthonyju P. Cohenu, omenja zavzemanje za preverjanje družbenih kategorij v luči individualne samopercepcije, ker kolektivno identiteto ustvarjajo posamezniki. Naslonil se je tudi na ugotovitve Georgea H. Meada o družbenem izviru sebstva, v njih je našel obetavno povezavo med naravo in kulturo. Njegovo razpravo kot vodilna nit prepleta misel o družbeni določenosti posameznikove samorealizacije in samozavesti. V samem jedru njegove raziskave pa je prav razmišljanje o tem, kdo je Ukljan (*Ukve person*), kateri statusni repertoar ga opredeljuje. Tako npr. piše, da ima vtis, da sta status domačega kmečkega gospodarja (v njegovem besedilu ga pooseblja slovensko govoreči *pav*²⁴) in članstvo v župni cerkvi predpogoj, da so osebe v ukovški družbi spoznane kot naše, insajderske (*insiders*). Članstva v drugih združenjih, npr. pri gasilcih, cerkvenem zboru in drugih v župniji ali občini, so le okrasni dodatek tej temeljni družbeni identiteti. Po njegovem opažanju avtonomni kmetje uživajo kredibilnost v ukovškem svetu družbenega diskurza, za kar si morajo drugi šele prizadevati z dodatnim vključevanjem v življenje skupnosti (Minnich 1998: 182). Meni, da je položaj pripadnikov romansko govoreče²⁵ manjšine drugačen, saj so zanje omenjene vaške ustanove zelo pomembne, da si pridobijo socialno identiteto ljudi Ukev; vendar te osebe brez kmetije (*homesteadless persons*) lahko tudi niso nikoli s strani večine sprejete kot insajderji. Strategija vključevanja v ukovško

²⁴ páuər/ páure (*in ted Bauer*) = agricoltoře/i (Oman 2011: 73) (kmet)

²⁵ Avtor ne pove, ali tu misli na italijansko ali furlansko govoreče, verjetno zato, ker meni, da so oboji v enakem položaju.

družbo torej zahteva vključitev med gasilce, udeležbo na žegnanju in v življenju župne cerkve. Minnich dodaja, da je sam opazil, da so nekateri moški, ki niso kmetje in ne govorijo slovensko, prevzeli dejavne vloge v gasilski brigadi in da ti marginalni možje in žene (te se udeležujejo dejavnosti župne cerkve za vaško mladino, da bi, tako kot možje, dosegle status insajderk) spodbujajo svoje otroke, da hodijo k pouku slovenskega jezika in drugim dejavnostim, ki jih organizira duhovnik, ki v obredih menja italijanski in slovenski jezik in tako premošča razlike obeh prevladujočih jezikovnih kodov med vaščani (nav. delo: 182–184).

Pomembna stara vaška ustanova, poleg *nóhpəršofta*, so torej *fájerverje*,²⁶ ki v požarih in naravnih ujmah rešujejo življenja in imetje, poleg tega pa pomagajo pripravljati in sodelujejo pri vseh pomembnih vaških dogodkih. Minnichova knjiga je nastajala še v času odpravljanja posledic potresa 1976 in opisuje tudi velik prispevek gasilcev v obnovi vasi in posvetitev novega gasilnega doma na Srečanju gasilcev treh dežel leta 1981.

Konec avgusta 2003 je Ukve ponovno prizadela katastrofalna povodenj. Vaščani so se ravno pripravljali na prošnjo procesijo, s katero so se vsako leto spomnili podobne, še hujše povodnji leta 1903. Poplave so že skupna vaška izkušnja, zapisana v spominu in temeljih hiš. Prebivalci hiš ob potoku so nam povedali, da so njihova sedanja stanovanja položena na prejšnja, zasuta v poplavi leta 1903. »Tukaj spodaj je vse polno šodra. To, kar je klet, je bila kuhinja, sobe.«

Skoraj natanko po sto letih so v silovitem neurju voda in zemeljski plazovi ponovno poplaveli del vasi. Vaščanka, ki se ni utegnila pravočasno umakniti, je izgubila življenje. Uničene so bile stanovanjske hiše, cerkev, stara mlekarna, gasilski dom, porušil se je cerkveni zvonik. Poškodovane so bile tudi planine nad vasjo, vodovje je odneslo cesto, preusmerilo strugo, spodkopalo bregove in kočje na njih. V nesreči so najprej priskočili na pomoč domači gasilci in ljudem, ki so sprva mislili, da gre le za močno deževje, pomagali, da so se umaknili se pred grozečo poplavo.

Škoda je bila ogromna, a vaščani so se nemudoma lotili odstranjevanja posledic. Poleg pomoči italijanske države so jim največ in prvi priskočili na pomoč gasilci s Koroškega in iz Slovenije, s katerimi so tradicionalno povezani. Obnova se je simbolično končala s posvetitvijo cerkve 31. avgusta 2008, prvi žegen, ki se je lahko ponovno začel z mašo v cerkvi, pa je bil 26. julija 2009. (slike 1–5)

Obsežna obnova potokove struge, brežin in hiš je temu delu vasi nadela nov, enovito utrjen videz. Kljub poplavam, požarom in potresom, ki so v preteklosti prizadele vas, so Ukve ohranile staro stavbno in naselbinsko razporeditev in ulično mrežo. Rahlo vzpenjajoči se ulici vzdolž potoka ustvarjata lep pogled in dostop do cerkve s trgov in lipo pred njo in pokopališčem zadaj. Čez potok se pneti mostička pri cerkvi (glej sliko stare brvi pri cerkvi v Domenig 2003: 130) in pri stari pošti, most povezuje tudi bregova na magistralni cesti, ki prečka vas ob njenem južnem robu. Glavna prečna vaška ulica se sredi vasi razširi v rahlo

²⁶ Leta 2006 so praznovali 110-letnico. Po izjavi predsednika imajo okrog 40 članov, od teh je polovica mlajših aktivnih in se lotijo vsake akcije, drugi pa plačujejo članarino in svetujejo.

Slika 1: Pogled na vas, kjer potekajo obnovitvena dela ob in v strugi potoka, na cerkvi in zvoniku, s ceste na Ukovško planino, 11. 5. 2006 (vse fotografije, z izjemami, kjer je navedeno, so avtoričine).

Slika 2: Bajta družine iz Ukev na planini, ogrožena zaradi zemeljskega usada, preden so jo izpraznili in se vselili v nadomestno na varnejšem kraju, 22. 7. 2006.

Slika 3: Obnovitvena dela v strugi potoka, 18. 7. 2007.

Slika 4: Zvonovi iz zvonika ukovške cerkve čakajo na dokončanje obnove ob cerkvi v Naborjetu, 18. 7. 2007.

Slika 5:
Obnovitvena dela
v vasi, 4. 7. 2008.

nagnjenem trgu z lipo. Naselbinska in stavbna dediščina Ukev tako še ohranja stik s preteklostjo, skupaj z razpoloženjem, ki bo v pričujočem delu ponazorjeno z dogajanjem ob žegnu, božiču in novem letu.

Izmed vseh naselij Kanalske doline so edino Ukve do današnjih dni ohranile svojo starosvetno podobo. Tudi Ukljani, prebivalci Ukev, so v teh stoletjih do današnjega dne ohranili svoj način življenja in se, kot trdijo tako domačini kot raziskovalci, trdovratno drže svojega narečja in običajev. ... Rečeno je, da takšno trmasto in samozavestno zvestobo najdemo v bližnji okolici le še pri Rezijanih in Bohinjcih. Ukve so najbolj 'domačinsko' naselje Kanalske doline. (Šumi in Venosi 1995: 34)

1. 4. Glasba v Ukvah

Ukve so ponosne na bogato glasbeno tradicijo in nadarjenost prebivalcev. Za glasbo vneti župniki in vaščani so spodbujali cerkveno, ljudsko²⁷ in zborovsko petje,

²⁷ Danes so v dolini po petju najbolj znane Ukve, a tudi v drugih vaseh je bilo bogato pesemsko izročilo (Merkù 1976: 406–432; Kumer 1986). Prav za Ukve je pomembna objava zgoščenk *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1 in 2*, s petjem, ki sta ga

folkloro in poučevanje glasbe. Mario Gariup je v omenjenem delu v poglavju, posvečenem Ukvam, zapisal, da so v tej vasi peli vsi – pastirji na planini, mladi rekruti, vaščani v gostilni in fantje na vasi, pri *šápi*, ko na predvečer tepežnega dne koledujejo in pri konti,²⁸ na praznik sv. Jakoba (Gariup 2005: 127). Cerkevni zbor je Ukvam še vedno v ponos in znan daleč naokrog.²⁹ »Lahko bi rekli, da so Ukve vas pevcev« (Dolhar 1999: 85).

Slovensko cerkveno petje v vasi se nadaljuje že več kot stoletje, o čemer pričajo omembe in poročila o organistih in petju z začetka 19. stoletja (Gariup 2005: 129–130), toliko stare so tudi pesmarice, ki jih hranijo na koru. Prvi župnijski pevski zbor v Ukvah je ustanovil Anton Češornja, za župnika imenovan leta 1923. Privedel ga je do tako visoke ravni, da so peli štiri- in petglasne latinske maše brez spremljave orgel in brez dirigenta (nav. delo: 131; gl. slike v nav. delu: 133 in Domenig 2003: 133). V času fašističnega zatiranja slovenskega jezika je Češornja organiziral gledališke predstave v zasebnih hišah, zato ga je oblast pregnala. Nekaj let pred drugo svetovno vojno je nekaj vaščanov pelo tudi v rudniškem pevskem zboru, ki je deloval pod okriljem prostočasne in rekreativne organizacije Dopolavoro, ki jo je razvijal takratni fašistični režim (Gariup 2005: 139–142). Antonu Češornji je sledil Viktor Stanič, ki je bil župnik do leta 1936 in je v Ukve povabil mnoge prizadevne duhovnike in glasbenike. Zahvaljujoč izrednim glasbenikom med vaščani, pevkami, pevci, organistkami, organisti se slovensko petje ni prekinilo niti v najtežjih letih (nav. delo: 145–146).

K razcvetu glasbenega življenja v vasi je veliko prispeval Franc Sivec, pastir in mlekár v ukovski mlekarni, a tudi nadarjen glasbenik in dolga leta organist. Kot je pripovedoval, se je doma še kot fant hodil učiti orgljanja k nekemu, ki je naredil šole v Ljubljani. Ko je že delal v mlekarni v Ukvah, pa mu je dr. Jok Kandut, ki je tam vodil tajniške posle, predlagal, da bi postal vodja cerkvenega zbora in organist. Sprva je igral le ob nedeljah, medtem ko je vaščanka Lena Preschern igrala med tednom. Tako je po koncu druge svetovne vojne cerkveno petje v Ukvah oživilo tudi po njegovi zaslugi. Peli so pri maši vsaki dan, tako da so Ukve imele nekaj, česar ni bilo nikjer drugod. Vsakdanje petje na koru je trajalo do konca leta 2000 (nav. delo: 186). Nasprotniki so jim delali težave, ki pa so jih pevci ob podpori domačinov, ljubiteljev slovenske pesmi, uspešno premagovali.

Pavle Merku in Zmaga Kumer posnela s skupino mož v gostilni v Ukvah leta 1968 (Merku in Kumer 2010), in knjižice, za katero je Karmen Kenda - Jež transkribirala govornjena besedila in jih prevedla v knjižni jezik (Figli 2009).

²⁸ Konta v Ukvah pomeni le moške pevce, postavljene v krogu. V *Slovenskem etnološkem leksikonu* (Ložar - Podlogar, Fikfak in Šega 2004) je razložena le kot sopomenka fantovščine v Ziljski dolini, tako tudi pri Kuretu: »Štehanje prireja fantovščina, ki jo Ziljani imenujejo 'kóna'« (Kuret 1989, 1: 348).

²⁹ Miha Peče in Sašo Kuharič sta posnela petje pri polnočnici 24. decembra 2006. Za tiste, ki bi si ta posnetek ogledali, naj pojasnim, da razpoloženje ni bilo tako lepo zimsko božično, kakor so nam ga opisovali domačini, da bi ljudje od blizu in daleč v zasneženi noči napolnili cerkev. Bilo je zelo mrzlo in lilo je tako močno, da je šum dežja prenikal še v cerkev. Ljudi je bilo manj, a kot vedno so cerkveni pevci lepo peli, po maši pa so vaščani udeležencem maše na mostičku nad deročim potokom točili kuhano vino in si voščili.

V Ukvah izredno cenijo lepe pevske glasove in kakovost posameznih pevcev in pevk, med katerimi slovita sopranistki Neža Tributsch in Maria Wudenig Mischkot - *Tončnja*. Leta 2004 je Saša Martelanc ob smrti slednje zapisal, da

je v domači cerkvi prepevala skoraj 60 let, od svojega še otroškega dvanajstega leta. V dolgih letih pevske zvestobe pa ni bila samo lep sopran, bila je tudi povezovalka: ena tistih oseb, ki združujejo, organizirajo, delajo z idealizmom in čutom odgovornosti. Ljudje, ki so. Ki na primer zbirajo notne tekste in ustvarjajo prave majhne arhive. In pišejo, prepisujejo note, da bi za veliko glasov in za veliko let nekaj trajalo in ostalo. (Gariup 2005: 181)

Starejši ljudje in tudi tisti srednjih let se radi spominjajo, da so cerkveni pevci po maši šli v gostilno Albergo alla posta/*Na Pužšte*, ki je bila nižje od cerkve na isti strani potoka, in v veselje starih in mladih nadaljevali s petjem. Obžalujejo, da tega ni več.

Cerkveni pevci pa ne ustvarjajo le lepote cerkvenega obredja, ampak se med njimi pevska kultura in repertoar prenašata s starejših na mlajše, ki tudi zunaj cerkve nastopajo v raznih ansamblih. Mnogi sprejemajo pevsko tradicijo že od malega, v družini. Tako tudi Oswald Errath, ki se je kot glasbeno nadarjen mladenič šolal v Gorici in ki je že dve desetletji organist in pevovodja, izvira iz glasbene družine. Stric je bil najboljši glasbenik, igral je trobento v pihalni godbi, tudi oče je igral klarinet, mama je pela na koru. V glasbeno šolo ni hodil, a se je od malega zanimal za glasbo, poslušal petje v cerkvi, si zapisoval, kaj so peli, hodil k organistu Sivcu in tudi, ko je bil v šoli v Gorici, je obiskoval tamkajšnjega organista. To je bilo v 50. letih. Meni, da so tu ljudje pevsko nadarjeni, ker lepo pojejo tudi, če ne vadijo, in da za praznike pojejo še posebej slovesno. Tudi od drugod jih pridejo poslušat. Pred kratkim so jih povabili, da so peli na nekem italijanskem pogrebu v Naborjetu. Peli so slovenske pesmi, bilo jih je le nekaj, a poslušalci so se čudili, da so tako lepo peli in to brez ene vaje. »Tako je pri nas, tudi če pojemo težke pesmi, štiriglasno in še solo, vse gre, ni treba vaj.« Kot pevovodja občuti, da je petje odvisno tudi od razpoloženja, celo od vremena. Zapisal si je pesmi, ki so jih peli v zadnjih 30 letih in skupaj jih je več kot 400. Pevci so vseh generacij. Leta 2007 je povedal, da dve pevki pojeta že več kot 60 let. Veseli ga, da se jim je pred kratkim pridružilo nekaj mladih, ki imajo veliko veselje do petja. Sestavil je seznam pesmi, ki jih pojejo cerkveni pevci v Ukvah in je objavljen v Gariupovi knjigi (nav. delo: 159–163).

Že cerkveni zbor je bil znan v širši okolici, še širše pa so se ukovški pevci uveljavili s pevskim zborom »Planinka«, ki je bil ustanovljen leta 1971. Oba je vodil Franc Sivec. Na raznih prireditvah in zborovskih srečanjih so peli ljudske in cerkvene pesmi. Posamezne ukovške pevke in pevci so sloveli po lepoti svojih glasov. Leta 1982 so mladi pevci ustanovili nov zbor »Ojsternik«, vodil ga je Oswald Errath. Tudi oni so z lepim petjem uspešno nastopali, a prenehali leta 1989.

Zanimivo je o teh časih pripovedoval pevec, ki je bil tedaj najstarejši med

mladimi. Ob nedeljah sta bili dve maši, pri prvi so peli starejši, pri drugi mladi. Sam je pel s starimi in mladimi. Nekoč so na velikonočno nedeljo peli stari in v ponedeljek naj bi bili na vrsti mladi, a so tudi stari želeli peti. »Ne vem, kako je bilo, prišlo je do nesoglasja. Moj oče od takrat ni šel več prepevat, pa je prepeval v cerkvi 45 let. Spraševali so ga, zakaj ne pride več v cerkev prepevat, in veš, kaj je rekel? Je rekel: 'Jaz sem dal sinu *fārmegān* čez pa glas tudi!«

Cerkveni zbor je, odkar se je leta 1992 kot mlekar upokojil, vsak dan vodil pri dveh mašah, nato pa sta se ob nedeljah menjala z Errathom, dokler ni ta prevzel zbora in ga vodi še danes. O vsem tem izčrpno piše Gariup, ki objavlja tudi pričevalno besedilo Franca Sivca o svojem življenju organista in zborovodje (nav. delo: 183–194).

Ukve so imele tudi pihalno godbo. O njej je malo zapisanih podatkov, zato pa je v literaturi, predvsem pa v Gariupovi knjigi, več fotografij različnih godbenih sestavov od 40. do 60. let 20. stoletja (nav. delo: 195–200).³⁰ Godbenike je prvi učil gospod Sabotha, organist iz Naborjeta. Tudi med njimi so bili znani izjemno nadarjeni posamezniki, kot Iosef, po domače Pepi Ehrlich, samouk, ki je obvladal več instrumentov (slika male ukovške godbe leta 1946 v nav. delo: 196) in še mnogi drugi. Kakih deset jih je bilo iz Ukev in so tudi sami igrali.

Leta 1978 je župnik Mario Gariup odprl Glasbeno šolo, ki so jo obiskovali otroci iz Ukev, Žabnic, Ovčje vasi in Trbiža. Prvi sedež je imela v župnišču, nato se je preselila v osnovno šolo. V istem času je ustanovil tudi kulturno društvo in folklorno skupino »Lepi vrh«, ki je uspešno nastopala doma in drugod. Očitno pa je v tem izredno ustvarjalnem času prišlo tudi do neljubih dogodkov, ki jih niso povzročile samo Slovencem nenaklonjene politične okoliščine, temveč tudi notranja nasprotja, ki so nekaterim nosilcem teh dejavnosti porodila občutek, da se jim je zgodila krivica (o tem nav. delo: 127–182). Želim le opozoriti, da je poznavanje te zgodovine izredno pomembno za razumevanje življenja in odnosov med Slovenci v Kanalski dolini.

V 70. letih se je s pevci iz Ukev, Žabnic, Ovčje vasi in Trbiža lepo uveljavil pevski zbor »Višarski zvon« pod vodstvom Avgusta Ipavca (nav. delo: 201–209), pozneje pa je bil priljubljen ženski »Višarski kvintet«, ki ga je leta 1989 ustanovilo pet prijateljic. Razen dveh so bile iz Ukev. Pele so ljudske italijanske, furlanske, nemške in slovenske pesmi in nastopale tudi v drugih krajih Italije, Avstrije, Slovenije in Nemčije. Žalostno so prenehale z letom 2003, saj je njihova prijateljica in priljubljena pevka Gerti Schnabl umrla v poplavi (nav. delo: 219–226). V zadnjem času pa se je uveljavil »Višarski oktet« štirih pevcev in štirih pevk iz Ukev.

Glasba je bila v preteklosti še mnogo bolj vpeta v vsakdanje in praznično

³⁰ Nekatere slike se pojavljajo v več knjigah z nekoliko različnimi podatki. Tako je fotografija ukovške godbe s prostovoljnimi gasilci postavljena v 50. leta (Gariup 2005: 197), na drugem mestu (Oman 2011: 140) pa v leto 1960; fotografija *štjelunge* z rekruti, rojenimi med letoma 1908 in 1922, je postavljena v leto 1940 (Gariup 2005: 195), na drugem mestu (Oman 2011: 92) v leto 1938 in na tretjem (Domenig 2003: 39) objavljena, po mnenju sogovornikov, napačno, kot fotografija optantov iz Kanalske doline pred občino na Trbižu aprila 1942.

življenje Ukljanov. Značilna je pripoved domačina, ki se je rodil med drugo svetovno vojno v Beljaku staršema, ki sta se preselila v Avstrijo. Oče je delal v Nemčiji, ko je prišel domov, pa so se vrnil v Ukve. Fantek je znal samo nemško, v šoli se je govorilo samo italijansko, otroci na vasi pa slovensko. Slovensko se je največ naučil s poslušanjem petja na vasi in v cerkvenem zboru, kjer je že kot deček pel skupaj s sestro, očetom in mamo. Mama je igrala kitaro in citre, tudi sam je že kot majhen igral na oba instrumenta. Oče je bil *huápac*, doma so imeli samo koze, bili so ubožci. Spominjal se je, da so tisti, ki so imeli denar, šli v *štaríjo*, »moj oča in njega prijatelji pa so stali na *hrìbarcu*³¹ in so prepevali, še boljše kot v *štaríji*, otroci smo poslušali in se naučili.« S 14. leti je šel delat v delavnico na Trbižu in potem k železnici. Ves čas je imel rad inštrumente in ko so lovci zaigrali, je tudi on začel na lovski rog. Potem je bila žena nekoliko slabe volje, ker je šel vsako soboto in nedeljo igrat v Avstrijo ali v Slovenijo, in je rekla: »Če hočeš mene imeti, moraš rog pustiti.« Pritrdil ji je, ker je tudi sam menil, da mora biti oče doma. Potem pa so otroci začeli igrati v pihalni godbi in direktor mu je rekel, da *núcajo* tubo, in je spet šel igrat. In potem, je v smehu končal svojo pripoved, žena ni mogla ničesar reči, ker so igrali tudi otroci.

Glasbeno ustvarjalni Ukljani v ansamblih sodelujejo s prebivalci drugih vasi v Kanalski dolini, a pri petju in muziki na žegnu, tako v zabavnih programih pred njim kot na samo nedeljo, je še vedno največ domačinov iz Ukev in rojenih Ukljanov, nato pa Žabničanov, ki so jim po izročilu najbliže.

Tako ni »ukovski«, a v žegnu to postane, ansambel »Doganírs« (furl. cariniki),³² ki igra na žegnih.

Leta 1974 ga je zbral mladi Gabriele Moschitz, za domačine *Gabri* iz Žabnic. Tudi on se je glasbeno izobrazil v glasbeni družini, pri očetu Hanziju Moschitzu, organistu v Žabnicah in na Višarjah, ki je bil učenec znanega žabniškega organista Tomaža Holmarja in orgelske šole v Ljubljani. Doma so imeli klavir, harmoniko, kitaro in violino. Tudi drugi glasbeniki v ansamblu so samouki in so se učili drug od drugega. Največ članov je iz Žabnic, od ustanovitve jih je nekaj že prenehalo, vključili so se novi. Gabriele Moschitz je pripovedoval, da so na začetku igrali bolj rokovsko glasbo, imeli so harmoniko, bas, kitaro in bobne, potem so repertoar razširili in vključili še klarinet. Imajo tri sestave: v prvem igrajo za žegen, drugi je z violino in brez bobnov, tretji je kvintet z *bombardinom* (vrsta pihala), trobento, klarinetom ali saksofonom, harmoniko in kitaro. Vsak glasbenik obvlada več glasbil. Znajo na pamet kakih 150 narodnih in narodnozabavnih pesmi in melodij, veliko Avsenikovih, Slakovih, Alpskega kvinteta, prepevajo pa v štirih jeziki (slovensko, nemško, italijansko, furlansko). Nastopajo tudi drugod v Furlaniji, Italiji, Sloveniji in Avstriji.

Otroci iz Ukev se danes glasbeno izobražujejo v glasbeni šoli Tomaža Holmarja v Žabnicah, ki deluje v sklopu in pod okriljem Glasbene matice. Mladina

³¹ Osrednji del vasi na rahli vzpetini, kjer je tudi odprtina za postavitve božičnega drevesa.

³² Gabriel Moschitz je pojasnil, da ime ansambla pomeni ljudi, ki živijo ob carini oz. ob meji, torej tudi zamejce.

se glasbe uči tudi v pihalni godbi “Gruppo bandistico Valcanale”, ki je bila ustanovljena leta 1996 (Gariup 2005: 119–126).

Iz tega bogatega glasbenega okolja je leta 2005 nastal tudi najmlajši domači ansambel »Opice band«. V zasedbi trombet, diatonične harmonike, baterije in bombardina igrajo mladi fantje, dediči glasbenega izročila družin, katerih člani so v preteklosti sodelovali pri godbi in v cerkvenem in mešanem pevskem zboru, ki sta gojila slovensko petje. Glasbe so se učili v “Gruppo bandistico Valcanale”, poučevala pa sta jih Gabriele Moschitz in Alex Kravina. Slednji je nekaj časa z njimi tudi igral in jim tako pomagal pri težavnejših skladbah. Na začetku jih je bilo šest, najmlajši je štel 13, najstarejši pa 19 let. Kot sta nam na žegnu leta 2007 pripovedovala trombetist Giuseppe Preschern in harmonikar Giulio Meitzinger, so želeli predvsem nadaljevati “questa nostra musica”, glasbeno tradicijo doline, doma in v slovenski in avstrijski soseščini. Tudi oni so obvladovali vsak več instrumentov, skupina se je od ustanovitve že večkrat spremenila. V njihovem repertoarju je bila občutna navezava na slovensko in popularno alpsko narodno-zabavno glasbo, začevši z Avseniki. Nadarjeni mladeniči so s svojim igranjem navduševali staro in mlado.³³

³³ Junija 2013 sem izvedela, da že dve leti več ne igrajo zaradi različnih okoliščin, predvsem pomanjkanja časa, a na spletni strani žegna v Žabnicah sem odkrila, da so tega leta tam igrali.

2. ŽEGEN

2. 1. Kratka uvodna predstavitev

Žegnanja so slavnostni in veseli prazniki starih in mladih, polni so petja, glasbe in plesa. V njih je cerkev združila star predkrščanski žetveni praznik s praznikom posvetitve cerkve (Šega, Simič in Ložar - Podlogar 2004). Niko Kuret je v delu *Praznično leto Slovencev* žegnanju posvetil posebno poglavje (Kuret 1989, 2: 143–160) in se glede razvoja tega praznika oprl na članek Sergija Vilfana o žegnanjih v slovenski pravni zgodovini (Vilfan 1944). Tako navaja, da je bilo žegnanje prvotno praznovanje posvetitve (»žegnanja«) cerkve, ker pa so postala v naših krajih in naši širši soseščini žegnanja

Ljudska slavja z vsemi prijetnimi in tudi slabimi stranmi, so jih pogosto prepovedovali, a brez posebnega uspeha. V 17. stol. so bila splošno v navadi in načeloma dovoljena. Jožef II. pa je leta 1786 prenesel vsa žegnanja na tretjo nedeljo v oktobru; to določilo je pri nas obveljalo do današnjih dni.« Ljudstvo, ki ni bilo zadovoljno, da ni smelo več slaviti posvetitve svoje cerkve, »je začelo v istem načinu obhajati god farnega patrona ali patrone – svetnika ali svetnice, ki mu je cerkev posvečena (»patrocinijski«). Na to slavje se je preneslo ime 'žegnanje'. Tako danes pri 'žegnanju' navadno ne slavimo spomina posvetitve cerkve, ampak god farnega zavetnika ali zavetnice, toda ne na sam godovni dan, marveč navadno na nedeljo, ki mu sledi. (Kuret 1989, 2: 143).

V Ukvah imajo žegen na sv. Jakoba. Po starem je trajal le en dan. Poleti je večina vaščanov živela na planini in so se za praznik spustili v vas, prišli so tudi vaščani bližnjih vasi in *žuáh*ta iz Avstrije. Takrat je bilo za praznovanje dovolj, da so se po maši ob petju in plesu družili v veselem domačem razpoloženju, ki so ga spontano ustvarili domačini. Že približno od sredine 70. let prejšnjega stoletja pa se je praznik začel daljšati, enkrat so ga celo združili s praznikom gasilcev in kmečkim praznikom in je vse skupaj trajalo dva tedna. V letih, ko smo bili navzoči, je praznovanje trajalo od petka do nedelje ali v soboto in nedeljo, leta 2007 pa samo v nedeljo. Petek in sobota sta bila namenjena odprtju, družabnim igram, plesu, koncertom in zabavi s hrano in pijačo.

Sporedi praznika v dneh pred nedeljo so žegnu dodani, a po mnenju prirediteljev ga prav to ohranja, kajti, kot pravijo, je stroškov preveč in z enim samim dnevom jih ne bi poplačali. Včasih je bilo vse spontano, trajalo je en dan in nič ni stalo. Danes je socialna sestava prebivalcev zelo različna, mladina se zabava drugače, vsak se lahko z avtom popelje, kamor hoče, le redki sorodniki iz Avstrije se še udeležijo žegna, saj mlajši ne čutijo več starih vezi. Zato je treba obiskovalce pritegniti z zabavnim programom zunaj tradicionalnega okvira samega žegna in s tem zaslužiti vsaj toliko, da poplačajo stroške. A tudi v današnjem, novejšem, podaljšanem praznovanju je nedelja še vedno ostala glavni praznični dan.

Žegen se prične z *mêšo*, po njej se ljudje zberejo pred cerkvijo, se pozdravljajo in pogovarjajo. Zaigra muzika in zapoje konta – to so *púršte*, fantje in možje,³⁴ postavljeni v krogu. Nato prevzamejo vodilno vlogo *agrúte* in *dečle*, skupinica fantov in deklet, starih 18 let.³⁵ Do nedavnega so bili v žegnu glavni rekruti, šele v novejšem času so z njimi tudi dekleta iste starosti. Zato jih nekateri še vedno nazivajo *agrúte*, čeprav njihovi današnji sestavi in vlogi bolj ustreza naziv *classe*, *od klase*, saj gre za skupinico vrstnikov, ki v žegnu nastopajo skupaj.³⁶ Pevcem in muzikantom začnejo točiti vino in jim pripenajti *púšlne*, na levo stran samskim in na desno poročenim. Petje konte se izmenjuje z muziko, pari plešejo. Po nekaj pesmih odide spreved po vasi, vodijo ga rekruti z dekleti in muzikanti. Pred vsako gostilno se ustavijo. Muzika zaigra, ven pride *kêlnerca* s pladnjem, kozarci in majolikom z vinom, ponudi vino konti in muzikantom. Konta spet zapoje, vmes igra muzika in pari se zavrtijo.

Pozno popoldne se začne ples, ljudje plešejo ali poslušajo in se pogovarjajo ob hrani in pijači.

V letih 2004 do 2009 so se prizorišča praznika vsako leto prilagodila obnovi vasi in se spremenila zaradi gradbišč v vasi, vse od nadomestnega prostora za mašo, saj je bila cerkev s podrtim zvonikom neuporabna, do zaporedja posamičnih postaj spreveda in prostora sklepnega plesa.

Na žegnih v zadnjih letih je torej veliko glasbe, plesa, zabave s hrano in pijačo, spored popestrijo s koncerti, igrami, tudi humanitarnimi dogodki. Prireditve pritegne tudi obiskovalce iz drugih krajev v dolini, iz Avstrije in Slovenije, mlade ljubitelje zabave in turiste. Starejši ljudje pogrešajo nekdanje domačo občutje, skupaj s staro žlaho, ki je je seveda manj, saj so se postarali, njihovih otrok in vnukov pa na žegen ne vleče.

³⁴ Včasih so konto sestavljali možje, ki so peli že pri maši, po njej pa v konti pred cerkvijo. Sčasoma so se jim pridružili fantje, starejši od 18 let, tudi kak nabornik je znal kako pesem, a mlajših med njimi ni bilo. Prav v zadnjih letih pa se je med mladimi povečalo veselje do petja. Nekaj fantov se je pridružilo cerkvenim pevcem, naučili so se tudi pesmi, ki se pejejo na žegnu, tako da je bilo v konti tudi nekaj pevcev, mlajših od 18 let.

³⁵ Starost nabornikov v času splošne vojaške obveznosti (od leta 1861, uradne ustanovitve italijanske vojske, do 1. januarja 2005, ko je bila ukinjena splošna vojaška obveznost) (<http://www.ibs.it/code/9788804591283/oliva-gianni/soldati-ufficiali-esercito.html>).

³⁶ V nadaljnjem besedilu jih bomo imenovali *agrút/te* in *dêčua/dečle*, rekrut/i in vrstnica/ce, fant/je in dekle/ta.

Na prvi pogled bi se komu zazdelo, da gre danes le za folklorno obarvano turistično prireditev, vendar še zdaleč ni tako. Če se vključimo v dogajanje in prisluhnemo prebivalcem, vidimo, da se jedro žegna ohranja, tako po strukturi dogajanja kot udeležencih – z mašo, petjem, muziko, plesom, veseljem vaške mladine in druženjem starih in mladih.

2. 2. Sodelovanje vaščanov v pripravah, urejanju prizorišč in med praznovanjem

Včasih so vse potrebno za žegen pripravili rekruti, danes pa je dela preveč. Pripravlja ga velika skupina vaščanov, ki si prizadeva sestaviti čim pestrejši spored in pričarati lepo in zabavno praznovanje, mikavno za mlade in stare obiskovalce – ne le zato, da bi ustvarili pravo razpoloženje, temveč tudi zato, da bi se nabralo nekaj prihodka. Dela je veliko najprej s pripravami, potem pa med samim praznovanjem.

Pred žegnom leta 2006 sta nam o pripravah na žegen pripovedovali domačinki, ki sta bili sami tudi zelo dejavni. Rekruti so se pripravljali že celo leto. Od zgodnje pomladi pa se je začela v gostilni Albergo Italia /*Pr Karantu* sestajati skupina deklet, ki so bile v tem letu vrstnice rekrutov, in njihovih prijateljic in prijateljev, tudi starejših, ki so že doživeli svoje žegne in vedo, kako mora stvar potekati. Pridružil se jim je pevovodja cerkvenih pevcev, po tradiciji so zraven tudi gasilci, ki skupaj s fanti in možmi pomagajo pri težjih delih, med žegnom usmerjajo promet in nasploh skrbijo, da vse poteka, kakor mora. V zadnjem času sodelujejo tudi razna društva in združenja, kot so "3P",³⁷ ki jih imenujejo s kratico *tre pi*, in "Pro loco".³⁸

Razdelili so si delo in se dogovorili tudi o nabavah in naročilih, na primer o tem, kateri podjetnik bo poskrbel za pijačo in postavitev točilnice, kateri za hrano, pri kom jo bodo naročili. Slaščice spečejo domačinke same. Naročijo muziko za večere s plesom in za spremljanje konte. Letake s sporedi raznesejo od Trbiža do Tablje, tudi v bližnje kraje v Avstriji in Sloveniji.

Odkar so v predhodnih dneh, pa tudi na samo nedeljo, žegnu dodali zabavni spored, morajo poskrbeti tudi za prizorišča in naprave za kuhinjo, *pudl* (točilni pult) in *tóncpódan*, in to za več dni, tudi za primer slabega vremena. Zato so v zadnjih letih večkrat najeli *célt* (šotor), da bi jim praznika ne skazilo vreme, ne

³⁷ "3P" je organizacija kmečke mladine. Njeno ime sloni na geslu "Provare – Produrre – Progredire" (poskusiti, proizvesti, napredovati). Pri žegnu sodelujejo od 80. let prejšnjega stoletja, saj so med vaščani tudi njeni člani. Prvi klubi "3 P" so bili uradno ustanovljeni leta 1957 in v nekaj letih so se izredno razširili po vsej državi (<http://www.fitosanitario.re.it/publicazioni.php?idlibro17&idarticolo=274>). Organizirajo dobrodelne prireditve, pomagajo čistiti planino, poskrbeli so za popravilo poškodovane kapelice ipd.

³⁸ Prostovoljna organizacija za krajevno promocijo in podporo krajevnim prireditvam. Delo "3P" in "Pro loco" domačini cenijo, a ko so leta 2004 v šotoru postavili panoje s predstavitvijo svojega dela, so mnogi menili, da to na žegen ne sodi.

samo za zabave v dneh pred žegnom, ampak tudi za nedeljsko mašo, spored v nedeljo popoldne in večerni ples in druženje ob hrani in pijači.

Tako pred samim praznikom s skupnimi močmi postavijo šotor, kuhinjo, točilnico, klopi in mize, napeljejo ozvočenje, postavijo plesišče in vse skupaj okrasijo. V obravnavanih letih so se zaradi obnovitvenih del in delovišč v vasi prostori dogajanja menjali od šotora do različnih predelov na vasi, tako da so bili vsako leto postavljeni pred nove naloge, kako vse funkcionalno urediti.

Prireditveni prostor okrasijo. Rekruti in drugi fantje in gasilci gredo v gozd in naberejo in prinesejo *brino*, veje iglavcev za okras plesišča in *káse*. *Brina* je očitno najbolj priljubljen okras prazničnih prizorišč v Ukvah. Nad ulico pa napeljejo barvne zastavice. (slika 6, 7)

Slika 6: Vaška ulica pred gostilno *Pr Karantu*, pripravljena za zabavo s plesom, ovešena z barvnimi zastavicami, 20.7.2008.

Slika 7: Prostor na *patóci* ob obnovljeni bivši mlekarni, sedaj kulturnem središču, pripravljen za zabavo s plesom, mize, klopi, blagajna, z *bríno* okrašeno plesišče in točilnica s kuhinjo, 26.7.2009.

Pušeljce pripravijo dekleta, vrstnice rekrutov, iz nagljev, rožmarina in roženkravta, kar jim pomagajo priskrbeti tudi fantje. Leta 2006 so se zbrale v dopoldanskem času v soboto pred žegnom v gostilniški sobi *Pr Karantu*. Od treh sta dve bili vrstnici rekrutov, tretja pa je to bila v preteklem letu in je z veseljem prišla pomagat. Prijazno so privolile, da smo njihovo delo posneli na video. Pogovarjali smo se v italijanščini. Vprašali smo jih, kaj njim in mladim nasploh pomeni žegen in kakšen je simbolni pomen pušeljca. Starejša je navdušena pripovedovala, da njegove barve in vonj simbolizirajo veselje do življenja, ljubezen in harmonijo med ljudmi. Pušeljc je spomin, kot fotografija, in ga hraniš za vedno.

Med prazničnim dogajanjem je mogoče opaziti mnoge domačine in cele družine, ki so vsi, od otrok do staršev in starih staršev bolj ali manj ves čas navzoči, pripravljajo vse potrebno, pomagajo pri blagajni, v kuhinji, v točilnici, pospravljajo in skrbijo, da je vse v redu. Ti so, poleg rekrutov in njihovih vrstnic, konte in muzikantov, bistveni nosilci dogajanja. Tisti, ki v tem času živijo na planini in tam tudi še pasejo živino, prej pohitijo z delom, da se lahko odpeljejo v vas in udeležijo žegna. A ravno v tem času imajo veliko dela s spravilom sena, kajti do žegna se konča prva *séča*. Tako je z delom hitela tudi družina, ki smo jo ujeli pri delu na planini v petek popoldne. Hiteli so, da bi se lahko pravočasno podali vas, saj so bili z žegnom vsi zelo povezani: vnuk je bil med *agrúti*, vnuk in zet sta igrala v »Opice bandu«, ki je imel zvečer svoj prvi nastop, zet je v nedeljo igral v ansamblu »Doganírs«, ki je spremljal konto, vnuk in vnukinja pa v »Gruppo bandistico Valcanale«, v nedeljo popoldne. Tako nekaterim družinam praznovanje krepko poruši siceršnji ritem dela in počitka. (slika 8)

Slika 8: Družina hiti s spravilom sena, saj se bodo po opravljenem delu vsi odpravili v dolino, na odprtje kioskov in nastop »Opice banda«. Planina Rauna, 21. 7. 2006.

Veliko dela je treba opraviti tudi med samim praznovanjem. Kadar so imeli zabavne prireditve v šotoru, so ga morali vsakič pospraviti, in v letih, ko je bila pod šotorom tudi maša, ga je bilo treba zjutraj še posebej urediti, saj se je prejšnji večer v njem še pelo in plesalo. (slike 9–12)

Slika 9: Šotor v nedeljo zjutraj pred mašo, okrašena točilnica v nedeljo zjutraj in gospa, ki prinaša rože za okras oltarne mize, 23. 7. 2006.

Slika 10: Domačinke krasijo oltarno mizo in prostor pred začetkom maše, 23. 7. 2006.

Slika 11:
Domačinke se pogovarjajo, potem ko so pripravile in okrasile prostor za mašo, 23. 7. 2006.

Slika 12: Z bríno okrašena ograja plesišča, ponudba jedi, napisana na senčnih nad klopmi in mizami, pisane zastavice pr lipi, 22. 7. 2007.

Po žegnu se vsi, ki so sodelovali, ponovno sestanejo in napravijo obračun. Če ostane kaj denarja, potem ko poplačajo stroške, ga razdelijo glede na vaške potrebe. Tu so na prvem mestu gasilci, ki ga vedno potrebujejo za izboljšanje svoje opreme, in seveda cerkev. A stroški so veliki, dohodkov pa premalo, da bi imeli omembe vreden dobiček.

2. 3. Plakati in sporedi

Plakati za žegne pričajo o trajanju in vsebini praznovanj, o poimenovanju dogodkov in jezikovnem sporočanju.

Oblikovani so enotno. Na vrhu je naslov praznika *Sagra del paese – Žegen – Kirchttag*, pod njim so znaki organizatorjev: Ugovizza Club 3P, Pro Loco "Il Tiglio" Valcanale, Freiwillige Feuerwehr Uggowitz/Corpo Pompieri Volontari Ugovizza (prostovoljni gasilci), na sredini pa risba ukovške cerkve z zvonikom. V zgornjem delu je naštet tudi ponudba hrane in pijače: čevapčiči, *frico*,³⁹ *griglia*,⁴⁰ *birra* (pivo). Žegen 2004 je bil prvi po hudi naravni nesreči pred letom dni, ko je vas utrpela hudo škodo in človeško žrtev. Zato je bilo takrat na plakatu z veliki črkami napisano: Ugovizza ringrazia di cuore per la grande solidarietà dimostrata (Ukve se iz srca zahvaljujejo izkazani solidarnosti, prev. M. R.).⁴¹ Leta 2008 in 2009 pa so na koncu sporeda za žegen dodali še objavo za tradicionalno srečanje prostovoljnih gasilcev na sedlu Lom na planini Dolinice naslednjo nedeljo.

Ob desnem in spodnjem robu plakatov so natisnjeni znaki sponzorjev.

Sledi program po dnevih.

V petek zvečer je bila otvoritev. Leta 2004 je sledil pevski koncert v spomin na v nesreči preminulo Gerti Schnabl, leta 2006 pa sta bila na sporedu *šnôps*, tekmovanje v kartanju, in dobrodelni pohod s svečami v pobočje nad vasjo, nato pa je za ples igral »Opica band«.⁴²

Sobotni večer je bil namenjen muziki in plesu. Leta 2004 je za ples igral furlanski ansambel »Folketitrai«, 2006 »Zamejski kvintet«, 2008 in 2009 »Opica band«. Izjemoma so tega leta v soboto popoldne priredili tudi amaterski nogometni turnir.

Nedelja se je začela z mašo, posvečeno spominu na žrtvi poplav Gerti Schnabl iz Ukev in Bruna Urtija iz Naborjeta. Sledila sta tradicionalno petje konte in igranje muzike »Alpen Doganîrs« (2004, 2006, 2007, 2009) ali »Opica Band« (2008)

V nedeljo popoldne je bilo leta 2004 srečanje harmonikarjev, 2006 je nastopila pihalna godba "Gruppo Bandistico Valcanale", 2007 je nastopil »Opica Band«, zvečer pa je bil ples z glasbenima skupinama »Zamejski kvintet« (2004) in »Doganîrs« (2006, 2007, 2008, 2009).

Plakati so v italijanščini, le naziv praznika je italijanski, slovenski in nemški: *Sagra del paese – Žegen – Kirchttag*. Naziv vasi je le italijanski. Ime Ukve se ne pojavi nikjer. Njegova nemška oblika Uggowitz pa je na plakatih v znaku prostovoljnih gasilcev.

Tudi ansambel Zamejski kvintet se imenuje „Die Grenzländer“ in s popačenim slovenskim imenom »Zamejski kwintet« (2006). Sicer pa je bilo v slovenščini napisano le še »Srečanje Harmonicarjev/Harmoniker Treffen« leta 2004.

Zanimivo je, da se na plakatih za praznik, katerega bistvena vsebina je slo-

³⁹ Frico (it.), cvrtnik iz sira in jajc, pečen v ponvi.

⁴⁰ Griglia (it), jedi z žara, kot so ražnjiči, čevapčiči, klobase, bržola, piščanec.

⁴¹ Vsi prevodi v slovenščino so avtoričini.

⁴² Na naslednjih nastopih so se imenovali tudi »Opica band«.

venska pesem, pojavlja vse manj slovenskih besed in so tako tudi poveden odsev položaja in odnosa domačinov do svojega jezika. To je tudi razumljivo, saj ga niso vajeni uporabljati v javnosti in ga tudi ne znajo pisati. (sliki 13,14)

Slika 13: Plakat za žegen 2006.

Slika 14: Plakat za žegen 2009.

2. 4. Praznične jedi

Za žegen skuhamo posebej dobro kosilo, ki ga sestavljajo dobra žúpa z zakuhanimi testeninami, *fritati* (narezanimi palačinkami) ali zdrobovimi *knédli*, svinjska *práta* in *hrúškov* pire, *róne*, za sladico pa *fantuce* (krofe) ali *šártl*.

Včasih so spekli tudi pogačo, to je bil boljši kruh,⁴³ neki domačin pa je rekel, da je bilo za žegen najvažnejše, da so bile *fantuce*. »Tisti, ki za žegen niso šli s planine v vas, so imeli *fantuce* in rekli – smo imeli *fantuce*, to je bil žegen.«

Značilna jed za žegen je *čisaua žúpa*, ki jo strežejo v gostilni Bar Da Lucia, Spaghetti House/ *Pr Lučki*, nekateri pa to juho tudi doma skuhamo iz svinjskega, govejega, ovčjega ali tudi kurjega mesa, z jajcem in smetano. Več domačinov in domačink meni, da je včasih v Ukvah niso kuhali in da je prišla iz Ziljske doline z Ziljankami, ki so se primožile v Ukve. O tej juhi je Zmaga Kumer zapisala, da je najiminitnejša od vseh jedi, ki jih znajo pripraviti Ziljanke, in da mora priti na mizo, kadar je pojedina za *óset* (svatbo) ali za žegen. Po pripovedovanju Mækvádovove Katrine iz Limač je tudi podrobno navedla njeno pripravo iz kokošjega in ovčjega mesa s kisló smetano, jajci, mlekom, pšenično moko itd. »Devet reči moraš dati v to juho, da je dobra« (Kumer 1981: 21). (sliki 15, 16)

⁴³ Tako je povedala domačinka na posnetku iz leta 1968, objavljenem na zgoščenki *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1* (Merkù in Kumer 2010).

Slika 15: »Čisaua župa«, napis ob vhodu v gostilno Pr Lučki, 20.7.2008.

Slika 16: Lucia Mischkot, domače Lučka, 20. 7. 2008.

Na zabavah z muziko in plesom prevladuje povsem drugačna hrana. Na cenikih so navedene naslednje jedi in pijače: *frico*, čevapčiči,⁴⁴ *griglia*, domače sladice, pivo, vino veduzzo in razne brezalkoholne pijače.

⁴⁴ Na žegnu so jih začeli pripravljati približno v 70. letih, ko je začel v pripravah žegna sodelovati mesar, doma iz Ukev, ki se je kot otrok z družino priselil iz Posočja.

Za sladice spečejo domačinke *šártl*, crostate (sladico iz listnatega testa in sadja), *štrúdel* in kar katera želi, kajti »usáka kúhərca ma njé roka.«

2. 5. Oblačilni videz

Žegen v Ukvah vrvi od živopisnih prazničnih oblačil. Med njimi so najopaznejši kostumi, ki med domačini veljajo za ukovško nošo in jih nosijo rekruti in dekleta in tudi nekateri domačini in domačinke. Sicer pa prevladujejo različni pisani dirndli, v katere se oblečejo stare in mlade in tudi čisto majhne deklice. Za moške so značilni le posamični kosi – sukneni suknjiči, temni telovniki z drobnim vzorcem, irhaste hlače z naramnicami. Na žegnih v obravnavanem času je bilo nekaj skupinic deklet, ki so vse nosile posebne modne dirndle, več fantov pa je bilo oblečenih v bele srajce in irhaste hlače z naramnicami.⁴⁵

Ukovška noša oziroma njena današnja oblika, ki jo nosijo naborniki in vrstnice, je naslednica izredno zanimivega razvoja v preteklosti. O tem, kdo in kdaj je zasnoval in izdelal njene posamične oblike in po katerih zgledih, bi bilo vredno še podrobneje preučiti, a tudi doslej objavljena dela nudijo dokaj jasno podobo. Predvsem gre za knjigo Raimonda Domeniga *Abiti e Costumi/Kleider und Trachten* (Domenig 2004), podnaslovljeno kot zgodovinsko popotovanje po oblačilih Kanalske doline, in druga njegova dela o načinu življenja v dolini, v katerih so na več mestih tudi podatki in fotografije iz Ukev (Domenig 1992, 2003). V zvezi z oblačilnim izrazjem pa je dragoceno delo Karmen Kenda - Jež (2007) *Shranili smo jih v bančah*, narečni slovar oblačilnega izrazja, ki vsebuje tudi gradivo iz Ukev.⁴⁶

Kakor piše Raimondo Domenig, se je tradicionalna noša, ki je bila v dolini zelo v rabi v 19. stoletju, v 20. stoletju omejila le še na posebne priložnosti, kot

⁴⁵ Zahvaljujem se dr. Mariji Makarovič za nasvete v zvezi z izredno zanimivimi oblikami ukovške »noše«. V nadaljnjevanju ne uporabljam narekovajev, saj menim, da je iz besedila jasno, da je bila »noša« v določenem obdobju ustvarjena po predstavah o stari noši, o kateri pa niso poznani zanesljivi viri, in da je bila tudi pozneje podvržena spremembam.

Domačini imenujejo moško nošo *tróht*, žensko *kustin*. O slednjem je Domenig napisal: "Il costume, *Kostüm*, è chiamato *kostin* nel dialetto sloveno di Ugovizza, che significa semplicemente costume." (*Kostum* se v ukovškem slovenskem narečju imenujejo *kostin* in pomeni preprosto kostum.). Dodal pa je tudi, da v trgovini v Beljaku ne bomo dobili pravega oblačila, če bomo po nemško povedali, da želimo *Kostüm*, ampak bomo morali prej povedati besedo *Dirndl*, oziroma *Dirndl-Kostüm*, sinonim za žensko nošo na Koroškem (Domenig 2004: 100).

Glej tudi geslo v *Slovenskem etnološkem leksikonu*: dirndl (nem. Dirndl) je »žensko in deklliško letno oblačilo tudi na Slov., podobno vzhodnoalpski nemški noši, priljubljeno v 30. in 40. l. 20. stol. Razširilo se je pod posrednim vplivom velikonem. idej in romantičnega odnosa do pristnega in domačega. Oblačilo s kratkimi rokavi ali brezrokavno oblačililo z belo srajčko in predpasnikom je bilo priljubljeno tako v mestu kot na vasi« (Žagar 2004).

⁴⁶ V tem besedilu si pri razlagi narečnih besed zaradi širšega obsega pomagamo s slovarjem Alessandra Omana (2011).

so žegnanja ali zborovski nastopi. Najprej so opustili moški *tróht*, nadomestila ga je modna obleka. Ženska noša je bila trdovratnejša. Domenig jo obravnava v širšem kulturnem okviru in se pri tem opira na dela Marije Makarovič (1992, 1997) in Franza Koschierja (1970, 1973, 1985, 1985a, 1985b, 1985c, 1985d). Ugotavlja, da dolina zaradi etničnih in kulturnih razlik med posamičnimi kraji ni nikoli imela enotne noše. Po njegovem mnenju sta edini do danes ohranjeni avtentični noši v dolini ukovška in žabniška, pri čemer je na prvo vplivala matično slovenska, ne toliko po obliki kot po barvah blaga in njihovih kombinacijah (Domenig 2004: 96–97).

Burni zgodovinski dogodki v 20. stoletju, svetovni vojni, opcije in naravne nesreče, kakršni sta bili poplava leta 1903 in požar leta 1911, ki so uničili hiše z vsem v njih, so povzročili, da se stara ukovška noša ni bolje ohranila. Vidimo pa jo na številnih fotografijah do preloma 60. in 70. let prejšnjega stoletja (Košuta idr. 1985: 211 – slika je vzeta iz Turnšek 1969; Domenig 1992, 2003, 2004; Gariup 2005; Oman 2011).⁴⁷ Med njimi je tudi slika ukovških cerkvenih pevcev in pevk s konca 20. let, ki jo je Gariup povzel iz *Koledarja Mohorjeve družbe za leto 1928*, skupaj s pripisom Antona Češornje, da na njej vidimo »krasno žensko narodno nošo, ki se je ohranila v Kanalski dolini« (Gariup 2005: 133; Domenig 2004: 114). Na sliki so v nošo oblečene le ženske, moški so v črnih oblekah in belih srjajah. Kot že rečeno, se je moška noša slabše ohranila in se redkeje pojavlja tudi na fotografijah (Domenig 2004: 114; Oman 2011: 101), tako da nekateri domačini celo menijo, da moške noše ni bilo.

V poznih 60. letih prejšnjega stoletja so ukovško nošo obudili cerkveni pevci in pevke za nastope na pevskih prireditvah. Sešile so jih vaške šivilje po takrat še ohranjenih starih,⁴⁸ prevzela pa sta jih tudi pevski zbor »Planinka« in folklorna skupina »Lepi vrh«. Te noše, vidne na številnih fotografijah zбора (Gariup 2005: 155, 167, 183, 187, 188, 189) in folklorne skupine (nav. delo: 172, 173, 176), so se delno ohranile do današnjega dne, delno pa so služile za zgled tistim, sešitim pozneje, pri čemer je prišlo tudi do sprememb v nekaterih podrobnostih.

Domačini so povedali, da fantje na žegnu prej niso bili v nošah.⁴⁹ Preden so si dali sešiti noše za zbor in folklorno skupino, so dekleta nosila staro nošo, fantje in moški pa so bili v nedeljskih oblekah. To potrjujeta tudi sliki iz leta 1940, na kateri je v nošo oblečena le *kêlnerca*, ki nosi pladenj s kozarci (Domenig 2003: 132), in tista iz 60. let, kjer je tudi *kêlnerca* v noši, s pladnjem in kozarci, obkro-

⁴⁷ Gotovo bi nam fotografski albumi, ki jih hranijo v ukovških družinah, poleg fotografij, objavljenih v omenjenih delih, odkrili še marsikatero pomembno dejstvo o oblačilnem videzu Ukljanov.

⁴⁸ Domenig navaja zelo zanimivi pričevanji Elisabette Jank in Agnese Tributsch o oblikah in materialih posamičnih delov noš, ki da sta jih v 60.–70. letih prejšnjega stoletja sešili vaški šivilji Giuseppina Kanduth in Agnese Tributsch (Domenig 2004: 100–103) oz. Neža Tributsch, ki smo jo kot izvrstno sopranistko omenili že v poglavju o glasbi v Ukvah.

⁴⁹ »Pred cerkvijo so bli vsi možje v črni obleki.« Tako je povedala domačinka v posnetku iz leta 1968, objavljenem na zgoščenki z naslovom *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1* (Merkù in Kumer 2010).

žena s konto in ukovško godbo (Gariup 2005: 198). V novejši noši pa sta dekleti, obkroženi s konto, ko ena drži pladenj s kozarci, nataka pa fant, ki ni oblečen v nošo (Domenig 1992: 102, brez datuma, a verjetno po letu 1971).

Zdi se, da se moška noša, tudi potem, ko so jo že imeli, ni takoj pojavila na žegnu, a ko se je, je postala po noši navzven spoznavna celotna skupina rekrutov in deklet, ki vodijo žegen.

Na podlagi opazovanja, navedene literature, svežega opisa spod peresa domačina (Lister 2012a) in pogovorov z vaščani lahko ukovško nošo opišem takole:

Žensko nošo sestavljajo: črn žametni ali satenasti *prúštah*⁵⁰ z zlatimi gumbi na prsih, navzkrižno povezanimi z zlatimi trakci, pisana vzorčasta *čiklja*, obrobljena s črnima žametnima trakoma (*čiklja* in *prúštah* sta v enem delu), beli *óšpæt*⁵¹, pisan *calæt*⁵² z resami, enobarvni *búrtah*, bele *štrúnfe*,⁵³ *štríkane s knófami*,⁵⁴ črne *čjzulje*.

Moško nošo pa sestavljajo: belo *sréjšče*, črn žametni *prúštah* z drobnim cvetličnim vzorcem, rdeči *calæt* z resami, položen pod *prúštahom* čez rame, dokolenske *huáče*, dolge bele *gáte*, zatakknjene v zelene, debelo pletene dokolenske volnene *štrúnfe*, črne *čjzulje*, zelen *kuóbæk* in za klobukom dva *fédra* od *auerhuna*,⁵⁵ včasih tudi *gamsport*.

Starejši domačini menijo, da je današnja ukovška noša v nekaterih podrobnostih drugačna, ker jih mladi pač ne poznajo dobro in jim zato tudi niso pomembne. Tako je bilo krilo bogatejših žensk iz rožnatega vzorčastega, revnejših pa iz gladkega blaga, a v vsakem primeru s temnimi obrobama. Danes pa imajo krila tudi eno obrobo ali sploh nobene. Ko so bila modna mini krila, so si jih dekleta tudi modno skrajšala, a neki domačin je bil glede tega odločen: »To pa ni ukovška noša!«⁵⁶ Drugi pa je menil, da je bila stara noša drugačna, ne tako lepa kot danes. Moški niso imeli nizkih čevljev, ampak visoke *hójzarje*, nogavice pa modre, ne zelenih,⁵⁷ irhaste hlače so bile takšne kakor zdaj, zgoraj pa so nosili debelo sivo *jánko*. A je tudi on dodal, da noša niti po starem ni bila vedno čisto enaka.

Noše, ki jih na žegnu nosijo rekruti in dekleta, so torej po starih sešite za pevski zbor in folklorno skupino ob koncu 60., na začetku 70. let prejšnjega stoletja, oziroma se po njih zgledujejo. A tudi drugi udeleženci žegna, ženske in deklice v dirndlih, moški in fantički s klobučki, v suknjičih in irhastih hlačah,

⁵⁰ Glej tudi geslo živótec v *Slovenskem etnološkem leksikonu* geslo (Makarovič 2004 b).

⁵¹ Glej tudi geslo rokávci v *Slovenskem etnološkem leksikonu* (Makarovič 2004 a).

⁵² *calæt* = ruta (pogovor z Lucio Mischkot in Alessandrom Omanom januarja 2013); *calæt* (Domenig 2004:170).

⁵³ Oman (2011: 95) navaja štrunfe, Domenig (2004: 169) pa štrunfe.

⁵⁴ »Vzorčaste oz. vozlasto pletene volnene ali bombažne nogavice so za praznike nosile kmetice konec 19. stol., v 20. stol. pa so postale sestavina narodne noše.« Glej geslo nogavice z bóbki v *Slovenskem etnološkem leksikonu* (Primožič in Žagar 2004).

⁵⁵ Rekli so mu tudi *ta mali áuerhun*. Ruševčevi peresi so nosili za žegen, ob navadnih dnevih pa *gámsport* (iz nem. Gamsbart, gamsov čop); glej tudi geslo gáms v *Slovenskem etnološkem leksikonu* (Cibic 2004: 139).

⁵⁶ Beseda noša tu kaže na vpliv knjižne slovenščine.

⁵⁷ Modre moške nogavice so bile značilne za 19. stoletje. Dr. Mariji Makarovič se zahvaljujem za pojasnilo.

ustvarjajo tradicionalni videz celotnega dogajanja, saj prevladujejo v množici skupaj s drugimi, ki so oblečeni tudi povsem ne krajevno značilno, lahko bi rekli nedeljsko poletno.

2. 6. Pred žegnom – petek, sobota

Praznovanje se je v zadnjih desetletjih podaljšalo za dan ali dva ali celo več dni. V letih 2004 do 2009 so izredne razmere zaradi gradbene obnove vasi krojile tudi trajanje praznovanja: tri (2004, 2006), dva (2008, 2009) in en dan - leta 2007 je petkovo in sobotno dogajanje odpadlo, ker je bilo na prostoru, kjer so sicer postavili šotor, gradbišče.

Za koncertno in plesno muziko v teh dneh imajo v Ukvah pretežno domače izvajalce. Še posebej so se domačini razveselili »Opice banda«, ansambla mladih nadarjenih fantov, ki je prvič nastopil in igral za ples zvečer v petek leta 2006. Mladi in stari obiskovalci so njihovo igranje radi poslušali in zaplesali, očitno zadovoljni, da so se njihovi mladi spravili skupaj.

Druge nastopajoče, ki so se zvrstili v teh dneh in ki niso iz vasi, so prireditelji našli v bližnjih krajih v Furlaniji, v Avstriji ali Sloveniji, tako da so ustregli okusu obiskovalcev. V njihovem izboru verjetno lahko vidimo tudi prostorski okvir regije, katere del se čutijo Ukljani, oziroma jo povezuje isti glasbeni okus. Zdi se namreč, da zabavni program ni vseč samo mladim, željnim plesa in zabave, temveč tudi starejšim, ki pridejo tekmovat v *šnôpsu*, poslušat koncert, kaj popit in pojest, srečat znance in prijatelje. Mladina, starši z otroki, starejši pari, vsi se veselo pozdravljajo, sedejo, si privoščijo pijačo ali jedačo, poslušajo muziko in zaplešejo. V teh dneh prirejajo tudi razne igre in tekmovanja, ki s starim praznikom nimajo zveze, vseeno pa ustvarjajo domačno razpoloženje in priložnost za zabavo in druženje. (slika 17)

Slika 17: Tekmovalci v kartanju šnôpsa se vpisujejo pri blagajni, okrašeni z bríno, pri mizi sedi rekrut v majici s svojim imenom in letnico rojstva, 21. 7. 2006.

2. 7. Žegen – nedelja

2. 7. 1. K maši

*Blika*⁵⁸ *měša*, praznična maša, je bila na treh krajih – pod šotorom *na patóci*, kot imenujejo prostor pred staro mlekarno (2004 do 2006), nad *kesarijo*, kot imenujejo sirarno s trgovino Cooperativa Agricoltori Valcanale, Spaccio Formaggi, ob magistralni cesti (2007, 2008) in šele leta 2009 spet v cerkvi. Zasilni liturgični prostori so dali žegnom zanimivost in po svoje uokvirili prizorišče dogajanja. Ko je bila maša pod šotorom, kjer je bila prejšnji večer zabava s plesom, so ga morali po zabavi pospraviti in zjutraj urediti. Ko je bila nad sirarno, so ljudje lahko pred začetkom ali tudi med mašo, če se je niso udeležili, posedeli na stolih pred vhodom v trgovino. Kljub zasilnosti prizorišča je bilo ozračje praznično.

Rekruti in dekleta si že pred mašo pripravijo vino in pladenj s kozarci, majoliko in pušeljci, da po maši vino ponudijo, pušeljce pa pripnejo pevcem in muzikantom. Ko je bila maša v prvem nadstropju v sirarni, sta jih pletenka in pladenj čakala na pultu v trgovini, ki je odprta tudi v nedeljo, prodajalka pa jim je mimogrede dala še nekaj napotkov. Leta 2009, ko je bila maša znova v cerkvi, pa so vse pustili na stopnicah pred cerkvenim vhodom. Rekruti morajo namreč za vino, ki se pije po maši, poskrbeti sami, v nadaljevanju pa ga ponudijo gostilne (a nekaj zaloge ga vedno nesejo tudi s seboj).

Ozračje pri maši je slovesno. Župnik Mario Gariup spregovori o pomenu praznika vaških zavetnikov sv. Filipa in Jakoba, ki godujeta maja, a ga Ukljani vztrajno praznujejo julija, na sv. Jakoba. Zahvali se pevcem za lepo petje. Omeni, da nekateri jemljejo ta praznik le za zabavo, ki je sicer tudi lepa, a ne bi smela zakriti njegovega duhovnega pomena, in da je v življenju najpomembnejše iskanje boga. Pred letom 2009 je namenil nekaj besed tudi dolgotrajnim in zahtevnim projektom in obnovitvenim delom na cerkvi in izrazil upanje, da bo cerkev kmalu obnovljena. (slike 18–26)

Slika 18: Oče, sin in vnuk gredo k maši, 23. 7. 2006.

⁵⁸ Znak Б v slovarju Alessandra Omana (2011: 17) označuje pripornik.

Slika 19: Možje čakajo na začetek maše, 23. 7. 2006.

Slika 20: Maša pod šotorom, 25. 7. 2004.

Slika 21: Žena z otrokom hiti k maši, 22. 7. 2007.

Slika 22: Pred začetkom maše v prostoru nad trgovino, 22. 7. 2007.

Slika 23: Pladenj s pušeljci in prozarci čaka v trgovini, 20. 7. 2008.

Slika 24: Gospe hitita k maši, 26. 7. 2009.

Slika 25: Pladenj s kozarci in vrčem in vino na stopnicah pred cerkvijo, 26. 7. 2009.

Slika 26: Starši z najmlajšimi med mašo počakajo zunaj. Pogled spred cerkve na most in prostor *na patóci*, pripravljen za zabavo s plesom, 26. 7. 2009.

2. 7. 2. Po maši

Po maši se ljudje zberejo zunaj, pozdravljajo se in pogovarjajo in čakajo, da bo zaigrala muzika in zapela konta. Medtem stopijo v sredino dogajanja rekruti z vrstnicami. Mlada žena, ki je več let sodelovala v pripravah in je sama doma iz gostilne, je povedala, da najprej pristopi *déčua od klase s tacnom, guáži, majó-liko* z vinom in *pušli*. Pravijo, da *gre v konto*. Eden od rekrutov ji pripne pušelje, potem ga pripne ona njemu, nato pa si ga izmenjaje pripnejo še drugi fantje in dekleta. Tako izrazijo medsebojno naklonjenost.

To se dogaja v krogu konte ali pa se v konto napotijo šele potem, ko sami že imajo pripete pušelje, da vsi skupaj, tako fantje kot dekleta, začnejo pripenjati pušelje pevcem in muzikantom – na levo samskim, na desno stran poročenim ali obljubljenim. Simboliko pušeljev zelo spoštujejo. Mlada žena je povedala,

da sta na obrazih vseh, ki jim jih je pripela, zasijala veselje in ponos. Pladenj drži fant ali dekle, pripenjajo pa le dekleta, če jih dovolj, če pa je ena sama in bi šlo prepočasi, pomagajo tudi fantje. Muzika zaigra, konta zapoje. Navadno muzika zaigra šele, ko si rekruti in dekleta pripnejo šopke, a zgodilo se je tudi, da je mladi, nadarjeni harmonikar zaigral že prej.

Tako se posvetni del praznika začne z mladostno očarljivostjo in živopisnim dogajanjem, vsem navzočim v veselje.

Rekruti in dekleta so včasih nekoliko negotovi, še tik pred začetkom poslušajo napotke starejših, kdaj in komu je treba pripeti šopke – najprej pevcem, nato godcem in, če kaj ostane, še kakemu drugemu domačinu. A kmalu se že sproščeno pomikajo s pladnjem s pušeljci, majoliko in kozarci, dekleta pripenjajo pušeljce, rekruti točijo vino pevcem in muzikantom, a vloge tudi sproščeno zamenjajo, da eden od njih pač drži pladenj, drugi skrbi za pušeljce, tretji nataka in ponuja vino.

Petje se izmenjuje z muziko, pari zaplešejo, razpoloženje postaja vse bolj veselo. Tudi rekruti in dekleta plešejo, a ni rečeno, da ples začnejo, saj imajo na začetku še veliko dela, tudi ne gredo plesat vedno vsi naenkrat. Nekoč se je prvi zavrtel celo rekrut s svojo mamo.

V letih, ko so imeli mašo v šotoru *na patóci*, je muzika zaigrala in konta zapela pred šotorom, ko pa so imeli mašo v prostoru nad *kesarijo*, so imeli konto, muziko in ples pred to stavbo. Šele leta 2009 je v žegnu ponovno zasijal prostor z lipo pred cerkvijo. (slike 27–40)

Slika 27: Pripenjanje pušeljcev, pred šotorom, 25. 7. 2004.

Slika 28: Konta v gneči med šotorom in poškodovano strugo potoka, 25. 7. 2004.

Slika 29: Pred šotorom po maši »Doganiš« zaigrajo prvo melodijo, rekrut zapleše z materjo, 23. 7. 2006.

Slika 30: Gledalci in poslušalci, na klopi sedi domačin iz Ovčje vasi, pred šotorom na patóci, 23. 7. 2006.

Slika 31: Dedek z vnukom gre od maše, ki je bila v prostoru nad trgovino, 22. 7. 2007.

Slika 32: Pred trgovino po maši, 22. 7. 2007.

Slika 33: Dekle pripenja pušeljc, 22.7.2007.

Slika 34: Rekruta, dekle in harmonikar čakajo, da se ljudje zberejo po maši, 20. 7. 2008.

Slika 35: Konta pred trgovino, 20. 7. 2008.

Slika 36: Dekle pripenja pušelj, 20. 7. 2008.

Slika 37: Konta in muzikanti pred trgovino, 20. 7. 2008.

Slika 38: Pred cerkvijo po maši, 26. 7. 2009.

Slika 39: Muzika igra, plesalci plešejo pred cerkvijo, 26. 7. 2009.

Slika 40: Pogled na cerkev z lipo po maši z obnovljenim mostičkom in pripravljenim prizoriščem na *patóci* za večerno zabavo s plesom, 26. 7. 2009.

2. 7. 3. Sprevod po vasi s pevci in muzikanti

Po končanem petju, muziki in plesu, ki sledijo koncu maše, se rekruti in muzikanti postavijo na začetek sprevida, ki odide po vasi in se ustavlja pred gostilnami, kjer se izmenjujejo pesmi, muzika in ples. V gostilnah jih sprejme domača hči ali kako drugo dekle, ki jo v gostilni za to naprosijo, in kot *kêlnerca*, oblečena v nošo, *gre v konto* s pladnjem, na njem so kozarci in majolika z vinom, pokrita s pušeljcem. Rekrut vzame pušelj in ji ga pripne, nato pa ona ponudi vino pevcem in muzikantom. V gostilnah lahko tudi naprosijo kakšno drugo dekle iz vasi, da pri njih izpelje sprejem.

Poleg tega, da se je zaradi obnove vasi v teh letih sprevod prilagajal gradbiščem, je na njegov potek v različnih letih vplivalo tudi zaprtje starih in odprtje novih gostiln.

Stalnici vseh žegnov pa sta bili gostilni *Pr Karantu* in *Pr Lučki*. *Karant* je sredi vasi, družina, ki jo vodi, je zelo dejavna in naklonjena vaškim dogodkom, tu se je sestajala skupina med pripravami, tu so dekleta v soboto dopoldne pripravljala pušeljce, tu tudi vedno posebej lepo sprejmejo sprevod in izpeljejo prizor z domačo hčerjo in rekruti. Ta del vasi je umaknjen od prometa in se vsi lahko sproščeno zberejo. *Pr Lučki* pa se vse dogaja na parkirišču pred gostilno ob prometni cesti, a tu na ta dan postrežejo s *čísauo žúpo*, gostje ob zunanjih mizah pa lahko udobno opazujejo praznično vrvenje.

Leta 2004 in 2006 se je sprevod spred šotora vil vzdolž levega brega potoka in najprej zavil k lipi, kjer se v preteklosti sprevod sicer ni ustavljal, v teh letih pa so tudi tu peli, igrali in plesali, tako kakor pred gostilnami. Povedali so, da so tako nadomestili postajo pred tamkajšnjo gostilno *Pr Udóucu*, pred katero bi se sicer ustavili, a je bila zaradi poškodb zaprta, pa tudi ker je bila lipa pred cerkvijo obdana z gradbiščem, jo je nadomestila ta lipa sredi vasi. Od tam so zavili h *Karantu* in končali sprevod *Pr Lučki*. (slika 41)

Slika 41: Konta pred gostilno *Pr Karantu*, obdana s snemalci, 23. 7. 2006.

Leta 2007 pa je sprevod spred *kesarije* odšel čez cesto k leseni hiški z izveskom Sali Tabacchi, ki so jo domačini imenovali *Pr Valterju*, po lastniku gostilne v vasi, ki je bila poškodovana v poplavi, in je imel ta lokal le začasno, medtem ko je na drugi strani ceste že postavljal novo gostilno. Nato so zavili k *Lučki* in h *Karantu* in končali *pr lipi*. Žegen leta 2007 je bil nekaj posebnega. Ker so *na patóci* potekala gradbena dela, za šotor sploh ni bilo prostora in so odpadli petkovi in sobotni zabavni programi, tudi ni bilo pokritega prostora za žegen.

Zadnja in končna postaja je bila *pr lipi*, kjer so postavili tudi plesišče, kuhinjo, točilnico, mize in klopi za popoldansko druženje, ples in muziko, ki so se prevesili v večerno zabavo. Na srečo je bilo vreme lepo, da strehe sploh niso pogrešali. Tako so omejitve zaradi obnovitvenih del pripomogle, da je bil žegen, tako kakor po starem, samo na nedeljo. Bil je izredno lep, razpoloženje izjemno. Marsikateri vaščan je ugotavljal, da je bil po dolgem času spet pravi praznik, ko se je vse dogajalo na en dan in brez šotora, kar sredi vasi. (slike 42– 48)

Slika 42: »Doganîrs« in konta *Pr Valterju*, 22. 7. 2007.

Slika 43: »Doganîrs« za rekruti zavijajo proti Karantu, 22. 7. 2007.

Slika 44: »Doganîrs« za rekruti zavijajo proti Karantu, 22. 7. 2007.

Slika 45: *Kêlnerca Pr Karantu* preda rekrutu pladenj s kozarci in majoliko s pušeljcem, 22. 7. 2007.

Slika 46: Rekrut vzame z vratu majolike pušeljc, da ga bo pripel *kêlnerci*, 22. 7. 2007.

Slika 47: Rekruti in dekleta vodijo sprevod proti lipi, 22. 7. 2007.

Slika 48: *Konta pr lipi*, 22. 7. 2007.

Leta 2008 se je sprevod spred *kesarije* usmeril k novi gostilni *Pr Valterju*, nato k *Lučki* in končno h *Karantu*. (slike 49–52)

Slika 49: Dekle gre v konto
Pr Valterju, 20. 7. 2008.

Slika 50: Konta, muzikanti,
gledalci, poslušalci *Pr Valterju*, 20.
7. 2008.

Slika 51: Gledalci in poslušalci
Pr Valterju, 20. 7. 2008.

Slika 52: Konta Pr Valterju, 20. 7. 2008.

Konto in muzikante obkrožajo poslušalci, mladi in starejši vaščani, prijatelji, sosedje, družine z otroki. Mnogi se tudi premikajo z njimi v sprevodu skož vas, od cerkve oz. prostora, kjer je bila maša, do zadnje gostilne. Ob muziki popevajo, se zavrtijo, vzklikajo, ploskajo in se pogovarjajo. Postopoma je spremljevalcev manj, ker odidejo domov na kosilo, dajo spat otroke in nekateri se spet vrnejo, mlajši ostajajo. Starejši opazujejo in poslušajo, udobno sedeč v senci pred gostilno. Nekateri pridejo samo za kratek čas, kakor npr. mlada starša z otrokom v vozičku, ki sta nam veselo povedala, da gredo vsi skupaj malo *rájate*. (slike 53–60)

Slika 53: Rekruti, dekleta, muzikanti in konta se postavljajo na začetek spreveda proti Lučki, 20. 7. 2008.

Slika 54: Konta v spremstvu prijateljev in prijateljic v sprevedu od Valterja k Lučki, 20. 7. 2008.

Slika 55: »Opice band« in plesalci Pr Lučki, 20. 7. 2008.

Slika 56: Konta Pr Lučki, 20. 7. 2008.

Slika 57: *Kêlnerca Pr Karantu* z rekrutom med pevci, 20. 7. 2008.

Slika 58: *Kêlnerca Pr Karantu* ponuja vino poslušalcem, 20. 7. 2008.

Slika 59: *Konta Pr Karantu*, 20. 7. 2008.

Slika 60: Konta *Pr Karantu*, 20. 7. 2008.

Leta 2009 se je prvokrat v teh letih sprevod od cerkve napolnil vzdolž desnega brega, prečkal most čez potok in se nadaljeval ob levem bregu in prek magistralne ceste do *Valterja*, se ustavil *Pr Lučki* in *Pr Karantu* in končal z lepim petjem in druženjem pri Baru Ojsternig/*Pr Nešci*, po starem *Pr Udóucu*, kjer so gostilno šele v tem letu ponovno odprli. (slike 61–76)

Slika 61: Sprevod po šestih letih ponovno odide od cerkve vzdolž desnega brega potoka, 26. 7. 2009.

Slika 62: Ljudje se razvrščajo v sprevod, 26. 7. 2009.

Slika 63: Sprevod prečka obnovljeni most čez potok, 26. 7. 2009.

Slika 64: Sprevod ob levem bregu obnovljene struge potoka, 26. 7. 2009.

Slika 65: Sprevod gre vzdolž levega brega potoka, 26. 7. 2009.

Slika 66: Kêlnerca Pr Valterju ponudi vino rekrutu, 26. 7. 2009.

Slika 67: Plesalci Pr Valterju, 26. 7. 2009.

Slika 68: *Kêlnerca* ponuja vino
Pr Lučki, 26. 7. 2009.

Slika 69: Konta in muzikanti
Pr Lučki, 26. 7. 2009.

Slika 70: Rekruti in dekle vodijo
sprevod od *Lučke h Karantu*, 26.
7. 2009.

Slika 71: *Kêlnerca Pr Karantu* drži pladenj, rekrut nataka kozarce, 26. 7. 2009.

Slika 72: *Konta Pr Karantu*, 26. 7. 2009.

Slika 73: Sprevod se bliža baru *Pr Nešci*, 26. 7. 2009.

Slika 74: Ples pred barom *Pr Nešci*, 26. 7. 2009.

Slika 75: Konta *Pr Nešci*, 26. 7. 2009.

Slika 76: Konta *Pr Nešci*, 26. 7. 2009.

Med pevce, ki na začetku, po maši, delujejo kot strnjen krog, se pri naslednjih postajah pred gostilnami pomešajo še drugi stari in mladi moški, včasih pa njihovimi hrbti, redkeje med njimi zapojejo tudi ženske. Izjemno je bilo skupno moško in žensko petje več pesmi *pr lipi* leta 2007. Rekruti in dekleta so na začetku zaposleni s pripenjanjem pušeljcev in točenjem vina pevcem in muzikantom, na naslednjih postankih pa samo še točijo vino. Fantje se zato več časa zadržijo s pevci, a vseh pesmi očitno ne znajo, zato se ob koncu spreveda po vasi tudi med petjem konte ob strani zabavajo in pogovarjajo s prijatelji.

2. 7. 4. Popoldanski program in večerna zabava s plesom

Na zadnji postaji spreveda po vasi, ko se dan krepko prevesi čez poldne, se petje, muzika in ples počasi končajo in se ljudje razidejo po domovih, nekateri pa še postajajo in se pogovarjajo pred gostilno ali pa s sorodniki sedejo in naročijo kosilo. Leta 2007, ko je bil žegen samo en dan, je bilo nekaj posebnega tudi to, da se praznično dogajanje niti popoldne ni prekinilo, ampak se je nadaljevalo ves dan. Sprevod se je končal *Pr lipi*, petje konte pa se je spontano nadaljevalo, ko so pristopili tudi drugi možje in žene in skupaj zapeli. Kot so nam povedali, so nekdanj skupaj peli v pevskem zboru »Ojsternik«.

V prejšnjem poglavju je bilo predstavljeno petkovo in sobotno dogajanje, ki s starim praznikom ni povezano; nekaj takih novih točk se je pritaknilo tudi popoldanskemu sporedu na žegnanjsko nedeljo. Tako je bilo na primer leta 2004 popoldne srečanje harmonikarjev, 2006 je igrala pihalna godba "Gruppo Bandistico Valcanale", 2007 pa »Opice Band«, ki je *pr lipi* že popoldne zaigral za ples. Mladi in stari so se spet zbrali, poslušali muziko in plesali in vse skupaj se je prevesilo v večerno zabavo. (slike 77– 85)

Slika 77: Franc Sivec in Simon Preschern pred koncertom pihalne godbe, pod šotorom, 23. 7. 2006.

Slika 78: Tekmovanje v zabijanju žebljev, pod šotorom, 23. 7. 2006.

Slika 79: Otroci plešejo na plesišču, okrašenem z brino, pred prihodom muzikantov, *pr lipi*, 22. 7. 2007.

Slika 80: Domačinki pri blagajni s cenikom jedi in pijače pred začetkom popoldanske zabave s plesom, *pr lipi*, 22. 7. 2007.

Slika 81: »Opice band« igra, otroci plešejo, *pr lipi*, 22. 7. 2007.

Slika 82: »Opice band« igra, ljudje se zbirajo, *pr lipi*, 22. 7. 2007.

Slika 83: »Opice band« igra, odrasli plešejo, *pr lipi*, 22. 7. 2007.

Slika 84: »Opice band« igra, plešejo otroci in odrasli, *pr lipi*, 22. 7. 2007.

Slika 85: Deklica na plesišču, okrašenem z bríno, v ulici nad *Karantom*, 20. 7. 2008.

Praznovanje se sklene s plesom, ki se po starem tudi imenuje *žégen*, oziroma se še danes s to besedo poimenuje predvsem zabavni, plesni del praznika. V obravnavanih letih so morali prostor zanj, tako kot za praznik v celoti, prilagoditi obnovitvenim delom v vasi. Tako je bilo nedeljsko popoldansko in večerno rajanje v prvih letih v šotoru, nato pa vsako leto drugje – 2007 *pr lipi*, 2008 na ulici nad gostilno *Pr Karantu* in leta 2009 *na patóci*, ob obnovljeni stavbi stare mlekarnice. Na vseh prizoriščih so postavili plesišče, oder za muziko, kuhinjo, točilnico, klopi in mize za obiskovalce. Točilnica in kuhinja sta se odprli že popoldne, da so lahko ljudje v družbi sorodnikov in prijateljev sedli in se pokrepčali. (slika 86)

Leta 2007 pa se dogajanje ni prekinilo. Kot smo omenili, so se petju konte *pr lipi* pridružile še ženske in so prepevale, dokler ni popoldne zaigral »Opice band«, zvečer pa so nadaljevali »Doganîrs«, da se je treslo z *bríno* bogato okrašeno plesišče. Na srečo je bilo vreme lepo, da strehe sploh niso pogrešali. Razpoloženje

Slika 86: Rekruti in dekleta se popoldne in zvečer pomešajo med prijatelje in prepustijo zabavi; med nastopom godbe "Gruppo bandistico Valcanale" pred večernim plesom, 23. 7. 2006.

je bilo izjemno in nekateri starejši vaščani so menili, da je bilo tako kot po starem in da je najlepše tako. (sliki 87, 88)

Slika 87: Zabava s plesom, pijačo in jedačo, *pr lipi*, 22. 7. 2007.

Slika 88: »Doganîrs« in plesalci, 22. 7. 2007.

2. 8. Petje in muzika

Ukovški žegen obnavlja in nadaljuje bogato vaško glasbeno kulturo, s petjem in muziko je prava predstava ukovške glasbene tradicije in ustvarjalnosti.

Lepo petje se začne pri maši. Pevovodja Oswald Errath je povedal, da so včasih peli s tako mogočnimi glasovi, da jih je bilo slišati do mosta. Ni bilo posebnih pesmi za žegen, bile pa so slovesne Marijine in tudi tako zapete. Tako je še danes.⁵⁹ Pevci se počutijo slovesno in tako tudi pojejo.

Po maši se ljudje pozdravljajo, pogovarjajo in čakajo na začetek petja in muzike. Na žegnih, ki smo jih spremljali, se je po maši najprej oglasila muzika z Avsenikovo skladbo Na Roblek, nato je konta zapela prvo pesem Prijatli, zdaj veseli bodimo (2006),⁶⁰ Pozimi pa rožice ne cveto (2007), Prijatli, zdaj veseli bodimo (2008), Delaj, delaj dekle pušeljce (2009). Mnogi domačini so menili, da naj bi bila prva pesem Prijatli, zdaj veseli bodimo.⁶¹ Neki pevec pa je povedal, da je vedno ne zapojejo prve, tudi zato, ker je precej težka in nimajo vedno vseh glasov zanjo, da pa so v času, ko je še pel v konti njegov oče, najprej zapeli Prav lepa je ukljanska fara. Na žegnih, ki smo jih spremljali, pa ta pesem nikoli ni bila prva, a zapeli so jo vedno.

Pri prvem petju po maši so zapeli še Pozimi pa rožice ne cveto, Pri farni cerkvi, Delaj delaj dekle pušeljce, Zillertal (stara tirolska pesem, o kateri so povedali, da so jo peli že njihovi starši), Okoli hišice so same rožice, So pa fantje zgodaj vstali, Prijatli, zdaj veseli bodimo. Število zapetih pesmi ni vedno enako, a neka domačinka je povedala, da od starih časov velja, da morajo biti po maši zapete vsaj tri pesmi in to očitno še upoštevajo.

Poleg naštetih pesmi jih še lepo število zapoje konta na naslednjih postankih pred gostilnami, med njimi prevladujejo slovenske. Najpogosteje smo slišali Ko pridemo na sred vasi, Kje je moj mili dom, Pridi, Gorenjc, Pojdem na Štajersko, Tam dol na ravnem polju, Lipa zelenela je, Petelinček je zapel, Kol'kr kapljic, tol'ko let, Kaj ti je, dekllica, Ko so fantje zgodaj vstali, Regiment po cesti gre, Moja kosa je križavna, Mi smo lovci zgodaj vstali, Ko so fantje proti vasi šli, Moja dečva je še mlada, Nocoj pa oh nocoj, Oj, jagra dva, Opiraj dekle kamrico, Ko psi zalajajo, Mica kovačeva, Kaj nam pa morejo, Zlati časi, kam hitite,

⁵⁹ Sodelavci ISN so na video posneli maše 23. 7. 2006 pod šotorom, 22. 7. 2007 nad trgovino in 26. 7. 2009 v cerkvi. Posnetki so shranjeni v arhivu AVL ISN ZRC SAZU.

⁶⁰ Pesem Prijatli, zdaj veseli bodimo! sta posnela Pavle Merkù in Zmaga Kumer, ko jo je pela skupina mož v gostilni v Ukvah 21. decembra 1968, poslušamo jo lahko na zgoščenki *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 2*, št. 9; objavljena je v Merkù 1976: 418; Kumer: 1986: 115; Gariup 2005: 326 (po Kumer 1986). Zanimiva omemba te pesmi je v besedilu Andreja Mraka o nadarjenem rodu Medičarjevih iz ljubljanskega predmestja Krakovo, da so jo namreč krakovski pevci peli na »Besedi« leta 1948. Avtor prilaga tudi stran iz prvega zvezka *Slovenske gerlice* iz istega leta, kjer je bila pod št. 9 objavljena Dolenska zdravica s pripisom: Iz pesim krajniskiga naroda (Mrak 2013).

⁶¹ Pevovodja Franc Sivec je omenil, da so oni, zbor »Planinka«, postavili to pesem za prvo, a med domačini ni bilo nikogar drugega, ki bi to potrdil. Veliko jih je menilo, da je bila ta pesem vedno prva.

Tam v štajerski deželi, Oj Triglav moj dom, Oj mladost ti moja, Lojzeta Slaka V dolini tihi, Slavka Avsenika Bila sva mlada oba, priredbo bratov Smrtnik Z mano se ozri idr.

Poleg že omenjene Zillertal pojejo tudi nekatere stare koroške in druge pesmi z nemškim besedilom: Wir Kärntner Buben, Drei Wochen nach die Ostern, zdravljico Ein prosit, ein prosit! ipd. Domačin je povedal, da so včasih peli več nemških pesmi, ker so bile v dolini stare ljudske pesmi slovenske in nemške.

Domačini so povedali, da italijanskih pesmi na žegnu niso nikoli peli, v zadnjem času pa dodajo eno ali dve, npr. La mula de Parenzo, Rosamunda, Una paloma bianca, italijansko besedilo ima tudi pesem Simonetta, ki jo je zložil Gabriele Moschitz. Muzikanti tudi zaigrajo te melodije in ljudje pripevajo.⁶²

Izredno zanimiva pa je tudi stara domača pesem Preljuba mojga srca s slovensko-nemškim besedilom, ki so jo peli že starši današnjih pevcev, domačini v Ukvah in Žabnicah in se začne takole:

*Preljuba moja srca,
was hab ich dir getan,
Da jaz ne morem spati
Die ganze liebe Nacht ...*⁶³

Tudi muzikanti igrajo na žegnu veliko število skladb, jih pa nekoliko tudi ponavljajo, kar je razumljivo, saj igrajo ves dan, izmenjuje s petjem konte, med pesmimi in med sprevedom, marsikdaj pa še za večerni ples. Prevladujejo melodije ansambla bratov Avsenik, Lojzeta Slaka, Alpskega kvinteta in druge poznane melodije slovenskih ljudskih in narodno-zabavnih pesmi in popularnih avstrijskih pesmi. Gabriele Moschitz je sam zložil valček Sagittariovalzer in koračnico Geriacherkirchtagmarsch za žegen v Gorjah na avstrijskem Koroškem, kjer so z ansambлом »Doganîrs« več let igrali.

Mnoge melodije ob muziki popevajo tudi poslušalci, npr. Jaz pa ti pa židana marela, Moj očka ima konjička dva, Rompompom še ne gremo domov, Trzinka, Mi se imamo radi, Fliege mit mir in die Heimat, Im Himmel gibts kein Bier (na melodijo pesmi Na Roblek), Eine geht noch.

Muzika se izmenjuje s pesmimi, vmes odmevajo vriski, ploskanje in klici: Bravi!

Ljudje poslušajo, muzika pritegne plesalce, plešejo rekruti z dekleti, fant z mamo, dekle z očetom, mož z ženo in otročkom, ki ga drži v naročju, ob koncu komadov ploskajo. Marsikateri domačin ali naključni turist se ustavi, posluša in zapleše. Še živahnejši je ples zvečer, ko se spet zbere več ljudi, pridejo tudi

⁶² Na podlagi video posnetkov je mogoče sestaviti celotni spored v letih 2006 do 2009. Posnetki so shranjeni v arhivu ISN ZRC SAZU.

⁶³ Pesem sta posnela Pavle Merkù in Zmaga Kumer, ko jo je pela skupina mož v gostilni v Ukvah 21. decembra 1968, poslušamo jo lahko na zgoščenki *Tako so peli – Così cantavano. Katalog I*, št. 8; po objavi v Merkù 1976: 416 jo je objavil tudi Gariup 2005: 311.

tisti, ki čez dan niso bili s sprevedom skozi vas, med plesalci je videti tudi očeta z otrokom ali par deklic, otroci poskakujejo po plesišču, pleše staro in mlado.

Petje konte in širšega kroga pevcev, tudi žensk, ki se ji med praznikom pridružijo, je najdragocenejša in najizvirnejša sestavina celotnega praznovanja. V njem prihajajo do izraza na eni strani stara pevska tradicija, po drugi strani pa še vedno globoke sledi delovanja pevskih zborov »Planinka« in »Ojsternik« iz 70. in začetka 80. let 20. stoletja. (sliki 89, 90)

Slika 89: Konta *pr lipi*, 25. 7. 2004.

Konto sestavljajo mladi fantje in starejši možje. Nekatere pesmi vsi zapojejo ubrano, pri drugih pa očitno mladi ne znajo besedil, tako da pojejo melodijo, lovijo besede in se jih tako učijo. V letih naše raziskave je bilo med pevci opaziti mlade fante, ki so pri nekaterih pesmih obmolknili ali samo tu in tam odprli usta. Mladina se je namreč v prejšnjih časih naučila peti ob poslušanju petja odraslih doma, na planini, ob praznovanjih in je pesmi poznala. Še pred približno 50. leti so v družinah govorili slovensko narečje in otroci so se ga doma naučili, čeprav so hodili v italijansko šolo. Danes pa ga večina otrok ne govori niti ne razume, saj je tudi v družinah postopoma prevladala italijanščina. Zato težko pojejo, če ne znajo in ne razumejo besedila. Po drugi strani pa mladim žegen očitno veliko pomeni, saj njihovo veselje preveva celotno praznovanje, v katero vložijo ogromno dela. A petje je za žegen bistveno. Tako ni nič presenetljivega, da so zaprosili zborovodjo Oswalda Erratha, oziroma so sprejeli njegovo pripravljenost, da pred žegnom z mladimi malo vadi. In res jih je bilo leta 2008 v konti nekaj z listi z besedili in z notami v rokah. (slika 35)

Slika 90: Pevci in pevke *pr lipi*, 22. 7. 2007.

Konti se med dnevom pridružijo tudi drugi pevci, največ možje starejše generacije, a tudi marsikatera poslušalka začne peti z njimi. Leta 2007, ko je bil žegen samo en dan in se je sprevod po vasi končal *pr lipi* sredi vasi, proti večeru pa je bil tam tudi ples, so v odmoru sredi dneva skupaj stopili moški in ženske srednje generacije in peli pesmi, ki so jih peli pri zboru. Ko sem nekemu pevcu rekla, da sem opazila, da tudi ženske rade zapojejo, a za hrbti konte, bolj zase, da pa so tega dne možje in žene skupaj peli, je povedal:

Po starem so peli samo možji. Danes so pele pod lipo tudi ženske, ker drugače ne pojemo več vsi skupaj, danes se v gostilnah ne poje, kot se je včasih, ko so bile zraven tudi ženske. Tudi moja žena je pela, peli smo stare pesmi, od takrat, ko smo imeli zbor Ojsternik.

Povedal je tudi, da se petja na žegnih spomni iz otroštva.

Takrat so peli moj oče in nekateri od teh, ki so še danes tu, večino njihove pesmi pojemo še danes. Po maši je bila prva pesem, najvažnejša Lepo zapoj mi ta ukljanski zvon, svet Jakob je njegov patron. Pod lipo smo peli Lipa zelenela je. Tudi nemške pesmi smo peli. Muzikanti so bili iz Avstrije in Slovenije, zjutraj so špílal po maši za konto, zvečer pa drugi za ples. (slika 91)

Žegen je praznik petja in glasbe, izkažejo se nadarjeni glasbeniki, mladi se učijo od starejših. Tako je 16-letni Giulio Meiztinger iz »Opice banda«, godec na diatonično harmoniko, sicer doma iz glasbene družine, povedal, da igra že od 12. leta in da je čisto po naključju začel, ko je bila *mája* v Žabnicah in so mu rekli, naj poskusi, in mu je šlo dobro. Potem je hodil tudi v glasbeno šolo in igra pri "Gruppo bandistico Valcanale". Podobno zgodbo je povedal tudi njegov

Slika 91: Konta
Pr Nešci, 26. 7.
2009.

prijatelj Giuseppe Kravina. S prijatelji zelo radi igrajo na žegnu, lepo je, da jih ljudje poslušajo in se zabavajo. Tako je žegen tudi enkratna priložnost za mlade glasbenike, da nastopajo in spopolnjujejo svoje igranje. (slike 92–94)

Slika 92: »Opice band« in plesalci *Pr Lučki*, 20. 7. 2008.

Slika 93: »Opice band« in konta zavijajo proti Karantu, 20. 7. 2008.

Slika 94: »Doganîrs« v sprevedu pred barom *Pr Nešci*, 26. 7. 2009.

Petje se izmenjuje z muziko, muzikanti igrajo v sprevedu in so skupaj s konto v središču dogajanja na postankih pred gostilnami. V zadnjih letih so igrali »Doganîrs«, ki so začeli z igranjem na žegnih na začetku 80. let, in »Opice band«, ki so prvokrat nastopili v petek zvečer pred žegnom leta 2006, konto pa so prvokrat spremljali leta 2008. Obe skupini sestavljajo večinoma domačini iz Ukev in Žabnic, med njimi so tudi nekateri očetje in sinovi iz glasbenih družin, pri katerih se nadarjenost in veselje do glasbe prenaša že skozi več generacij. Pevci in glasbeniki, prijatelji in sorodniki, znajo peti in igrati tudi po več glasbil in se med dnevom tudi pomešajo, da skupaj pojejo in igrajo. »Doganîrs« in »Opice band« so res polno zasedeni, saj kakšno leto igrajo za ples v petek ali soboto, spremljajo konto in nato igrajo še na sklepni zabavi s plesom.

Žegen vaščanom pomeni različno, odvisno od starosti, osebne in družinske preteklosti. Starejši ga doživljajo čustveno. Oče rekruta je povedal, da mu je šlo zjutraj na jok, da je sin že tako zrasel. Kot dober pevec je bil sam ves čas s pevci,

sin pa je tudi igral v muziki in pri neki pesmi je oče sina objel čez ramo in sta skupaj zapela. Domača pesem jim zbuja spomine na preteklost, na ljudi, ki jih ni več, težke in lepe trenutke v življenju. Je edini dan v letu, ko vse drugo dogajanje preglasi domača pesem, vključno s petjem pri maši. V njem se prenaša glasbeno izročilo iz generacije v generacijo, izvajalci so poslušalci in nasprotno, vsi skupaj pa obnavljajo vaško in družinsko povezanost in spomine.

2. 9. Pogled v preteklost

V preteklosti je ukovski žegen doživel mnoge spremembe in mnoge od njih tudi v tem besedilu še niso dovolj dobro pojasnjene. Prva je povezano že s samim datumom praznika. Danes ga imajo 25. julija, na god sv. Jakoba Starejšega, a po pripovedovanju domačinov so včasih, nekako do 70. let prejšnjega stoletja, imeli žegen tudi 3. maja, na god sv. Filipa in Jakoba Mlajšega, a to je bil le cerkveni praznik, s procesijo okrog cerkve in slovesnejšim petjem. Po mnenju domačinov je maj za žegen prezgodaj, lahko je še sneg, še ni rož za pušeljce, torej še ni pravi čas za veselice.⁶⁴

Mario Gariup povzema razpravo o tem, ali je sv. Jakob, ki mu je, skupaj s sv. Filipom, posvečena ukovška cerkev, Starejši oziroma Veliki ali Mlajši oziroma Mali in navaja dokument iz 18. 8. 1600, ki omenja ukovski žegen, »sagra di Ugovizza« 25. julija, se pravi, na Jakoba Starejšega. Po tradiciji je ukovski žegen 25. julija, torej bi lahko domnevali, da je cerkev posvečena sv. Jakobu Starejšemu, in tudi na sliki na cerkvenem banderu nosi sv. Jakob na levi rami školjko, ki je znak Jakoba Starejšega. Vendar pa, tako Gariup, je bil sv. Filip vedno čaščen skupaj z Jakobom Mlajšim in je torej cerkev posvečena njima. Poroča tudi, da je župnik Viktor Stanič skušal praznovati 3. maja, a se o tem ni mogel poenotiti z župljani, ki so nadaljevali s svojim žegnom 25. julija (Gariup 2008: 70–72).

V zvezi z nekdanjim majskim praznovanjem se odpira tudi vprašanje, ali so morda kdaj tudi v Ukvah, tako kot še danes v Žabnicah, postavljali *májo*. Nekateri Ukljani so nejasno menili ali, bolje, dopustili možnost, da so jo morda kdaj, večinoma pa so bili prepričani, da tega tu ni bilo. Vaščan, rojen leta 1938, ki je bil rekrut leta 1955, pa se je še spomnil, da so ga z voli privlekli iz gozda in postavili pri stari mlekarnici, nasproti cerkve, a tudi ni vedel povedati, ali ni bil to le enkrat en dogodek.

Naslednja vprašanja so povezana z dogajanjem praznovanja, njegovimi nosilci in simboliko. Domačini, ki vedo povedati, da so bile mnoge stvari včasih drugačne, pa se tudi sami ne spomnijo dobro, kdaj se je kaka sprememba zgodila. Na tem mestu lahko ta razvoj osvetlimo le v najsplošnejših potezah. Njihove pripovedi in pisne objave, s katerimi razpolagamo, se večinoma nanašajo na drugo polovico 20. stoletja.

Iz še starejšega obdobja je poročilo o žegnu, objavljeno v *Novem listu* leta 1929,

⁶⁴ Tako je povedala tudi domačinka na posnetku iz leta 1968, objavljenem na zgoščenki z naslovom *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1* (Merkù in Kumer 2010).

ki ga navaja Gariup v svoji knjigi o glasbi v Kanalski dolini. Članek opisuje, da so se po maši vsi zbrali pred cerkvijo, skupaj z muziko, fantje pa so se postavili v krog in zapeli. Gostilničarji so pevcem ponudili vino že pred cerkvijo. Po nekaj pesmih so se podali v sprevedu, s spremstvom, pojoč skoz vas. Pred vsako gostilno so pevci dobili vino. Zanimivo je, da poroča, da se je spreved navadno ustavil pred zadnjo gostilno, kjer se je začel ples, a da se je tega leta razšel, ker je bil ples prepovedan, in da je šele zvečer prišlo dovoljenje in se je plesalo celo noč (Gariup 2005: 137).⁶⁵ Iz medvojnega časa sta tudi sliki, objavljeni v Gariupovi knjigi o ukovških rudnikih, ki prikazujeta skupino moških, zaposlenih v rudniku, ki so prišli v Ukve na žegen (Gariup 1996: 131).

Članek v *Novem listu* iz leta 1929 nam prikaže žegen, kakršnega se spominjajo starejši domačini in ob tem še dodajo, da je bilo včasih lepše. Trajal je en dan, o ničemer se ni bilo potrebno posebej dogovarjati, v vasi so se na praznik pripravili tako, da so počistili po hišah in kaj dobrega skuhalo. Veliko Ukljanov je bilo julija na planini in so za praznik prišli v vas, starejši ljudje, ki niso zmogli naporenega pešačenja, pa so ostali na planini. Prišli so sorodniki in prijatelji iz bližnjih vasi, še posebej pa so se ljudje razveselili sorodnikov iz Avstrije,⁶⁶ veliko je bilo petja in pogovorov. Na žegnu so bili glavni fantje. V tistem času tudi ni bilo vedno plesa, ker ni bilo domačih muzikantov, bil je le kakšen harmonikar.⁶⁷ Če je bil ples, so *rájali* vso noč, drugače pa so se proti večeru vrnili na planino in še po poti prepevali.

Podoba takšnega žegna, a z več podrobnostmi, opisuje tudi članek iz leta 1951 v goriški *Soči*:

V Ukvah v Kanalski dolini že nekaj dni prej po hišah čedijo in pečejo. Na soboto pritisnejo s planin vsi fantje, tudi pastirji imajo to nedeljo izgovorjen dopust in privriskajo v dolino. Zvečer fantje 'pušeljc pletejo'. Fantovski starešina skliče namreč fante v soboto zvečer v gostilno. Tu v stranski sobi pripravljajo šopke iz nageljnov, rožmarina in pozlačenih vejic, ki jih povežejo s trakcem. Na skrivaj pomaga tudi káko dekle. Te 'pušeljkce' dobe naslednje jutro po véliki maši tisti fantje, ki še nimajo dekleta. Kdor pa dekle ima, mu mora pušeljc dati ona, da si ga pripne na 'koroški' klobuk. V nedeljo po maši se zbero pod lipo. Tu se je domača godba že ustopila v krog, poleg pa v širokem kolobarju fantje in novinci. Množica se usuje iz cerkve. Prvi fant zauka, da odmeva od Nebrije⁶⁸ do Višarij, in godba udari 'tuš'. Medtem dele pušeljce fantom, ki jih nimajo,

⁶⁵ Gospoda Gariupa sem vprašala, ali kaj več ve o tem, zakaj je bil ples prepovedan, vendar tudi on ni imel pojasnila.

⁶⁶ V preteklosti je bilo veliko porok in sorodstvenih vezi med Ukljani in Ziljani, veliko sorodnikov pa se je v Avstriji naselilo po opcijah.

⁶⁷ Tako je povedala domačinka v posnetku iz leta 1968, objavljenem na zgoščenci z naslovom *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1* (Merkù in Kumer 2010).

⁶⁸ Nebrija ali Podgorski vrh (Vovk 1960: 588).

se pravi tistim, ki še nimajo dekleta. To je nekaj za dekleta: Glej si, ta je še prost – škoda, onile jo pa že ima... Tako deklinški svet po vrsti rešetá fante. Ti pa se ustopijo v krog in zapojejo, najprej krepko fantovsko, nato pa nežno koroško, kjer fantovski tenor 'visoko plava'. Spet zaukajo, nato pa stopi v krog zala dečla v lepi domači noši in prinese na velikem pladnju s pušeljci okrašene steklenice vina in kozarce. V krogu ponudi vsakemu fantu kozarec. Vsak ga mora na dušek izpiti in zaukati. Ko je to opravljeno, zaigra godba prvi valček. Svoje dni je sledil nato splošni ples, zdaj pa imajo ples zvečer na deskah. Pač pa zdaj fantje z godbo na čelu in pušeljcem za klobukom obhodijo vse Ukve in na vsakem križišču zapojejo nekaj pesmi. Popoldne se nadaljuje sejem. (B. n. a.: 1951, nav. po Kuret 1989, 2: 155)

Žegen leta 1951 je bil torej še zelo različen od žegnov v prvem desetletju novega stoletja.

Opisa iz let 1929 in 1951 vsebujeta več zanimivih podatkov o tem, kako so se spreminjale vloge fantov kot glavnih nosilcev praznovanja in simbolni pomen pušeljcev. Domačin se je spominjal, da so včasih fantje imeli samo nageljčke in da so pušeljci novejši pojav. Zanimivo je, da tudi omenjeni članek iz leta 1929 pušeljcev ne omenja. Včasih so torej imeli nageljne.⁶⁹ Pušeljci pa so tudi spreminjali pomen in njihova simbolika je bila včasih veliko tesneje povezana z izražanjem naklonjenosti in dvorjenjem med fanti in dekleti. Pripravili so jih fantje, na žegnu pa so s pušeljci sporočali, kateri ima dekle in kateri je še prost. Glede opisov v omenjenih člankih ostaja nejasno, ali so resnično leta 1951 fantje peli na križiščih, še posebej, ker je že v članku iz leta 1929 omenjeno, da so se ustavljali, peli in pili pred gostilnami.

Morda bi lahko mnoga vprašanja v zvezi z rekruti, dekleti, pušeljci in samim potekom praznovanja bolje razumeli, če bi več vedeli o naborniških šegah. Naj le omenimo članek v *Novem listu* iz leta 1954, v katerem je govor o tem, da sta šla v vojsko dva fanta iz Ukev »s pušeljci naglja, roženkravta in rožmarina, ki so jih pripravila dekleta« (Gariup 2005: 150). Torej so tudi takrat nabornikom dekleta pripravila pušeljce, ki so bili sestavljeni enako kakor na žegnu leta 1951 (a na žegnu so jih, če je verjeti gornjemu članku, pripravili fantje). Starejši vaščan mi je tudi povedal, da so pušeljc dobili tisti, ki so bili *lédak*.

Starejša žena se je spominjala, da so takrat, ko je bila mlada, šli na žegen samo mladi ljudje. Starejši so ostali na planini. »Tista, ki je imela *rájucna*, je šla dol, tista, ki ga ni imela, pa ni šla.« Tako so po starem na žegen šli samo fantje in tista dekleta, ki so bila zaročena, seveda so smele iti samo v fantovem spremstvu. Prosta dekleta in poročene žene pa so ostale doma.

Očitno je cel sklop dejanj, povezanih z rekruti in dekleti, doživel velike spremembe. Žegen je bil veliko bolj kot zdaj predvsem stvar fantov. Že to, da avtor

⁶⁹ Tako je povedala domačinka v posnetku iz leta 1968, objavljenem na zgoščenki z naslovom *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1* (Merkù in Kumer 2010).

članka leta 1951 omenja »fantovskega starešino«, nakazuje na obstoj fantovske skupnosti, ki je danes dejavna le še v sledovih, in še to bolj v božično-novoletnih šegah (pri postavljanju božičnega drevesa in *šápi*) kakor pri žegnu, v katerem je danes vloga fantov od priprav do izvedbe vpletena v skupinsko dogajanje oziroma povezana z enakomerno zastopanimi deklíškimi vrstnicami.

O dogajanju na nekdanjih žegnih nam pripovedujejo tudi starejši ljudje v vasi. Medtem ko poročila iz let 1929, 1951 in 1954 (še) ne govorijo o dekletih, ki bi v kakršni koli vlogi bila udeležena v izpeljavi žegna, pa se domačini spominjajo, da so rekruti v gostilni *Na puášte*, prvi pri cerkvi, naročili vino, pušeljce (sami so priskrbeli nageljne, roženkraut in rožmarin) in *kêlnerco* za konto pred cerkvi-jo. Očitno je bila ta gostilna, tudi zato, ker je bila najbliže cerkvi, včasih zelo pomembna za žegen in druge vaške šege, saj so se k gospodinjki pozneje prišla učiti dekleta, da so nadaljevale s tem delom. Marsikateri fant je želel, da bi bila *kêlnerca* dekle, ki mu je bilo všeč, tudi če ni imelo 18 let. Tako je tudi žena, doma iz gostilne *Na puášte* pripovedovala, da takrat, ko je kot *kêlnerca šla v konto*, še ni imela 18 let, da torej vloga tega dekleta ni primerljiva današnjim vrstnicam rekrutov. Oblečena v *kustin* je po prvi pesmi stopila sredi kroga pevcev, nosila je pladenj s kozarci, vinom in s pušeljci. V vratu majolike je tičal pušeljci in fant, ki mu je bila všeč, je pristopil in ji ga pripel sredi prsi v *lájbač* od noše. Nato je fant natočil vino v kozarce, ona pa je šla po celi konti in ponudila vino vsem navzočim, najprej seveda pevcem. Fant je pripel pušeljce tudi konti in rekrutom, na levo stran samskim, na desno poročenim, na klobuk pa zaročenim, obljubljenim. *Kêlnerca* in fant sta zaplesala v konti. Ko so pred cerkvi-jo končali s petjem, je šla konta z rekruti naprej po vasi, sledili so jim vaščani, ki jih je veselilo poslušati petje, a med njimi ni bilo poročenih žena in tudi ne deklet. Naprej so šli rekruti in konta in pred vsako gostilno so se ustavili, postavili v krog in prišla je *kêlnerca* iz gostilne z vinom s kozarci in pušeljcem in se je vse ponovilo.

Pri nekem domačinu sem videla fotografijo iz leta 1938, ki kaže *kêlnerco* v *kustinu* sredi pevcev in rekrutov, ki so vsi v črnih *guántih*. Na slikah iz sedemdesetih letih prejšnjega stoletja vidimo *kêlnerce* v modnih mini krilih, okrog pa stojijo fantje in možje v temnih nedeljskih oblekah, na glavah pa imajo klobuke. Domačin je povedal, da so rekruti in dekleta bili leta 1978 prvikrat vsi oblečeni v narodne noše, ki so jih imeli od zbora Ojstrnik in so bile iste kot pri zboru Planinka.

Zanimiv opis žegna leta 1981, torej iz tistega časa, je podal tudi Robert G. Minnich. Morda bi pričakovali, pravi, da bo praznovanje cerkvenega zavetnika vodila cerkev, a ni tako. Ceremonija in praznovanje tega zelo zaželenega vaškega dogodka sta namenjena veliko bolj »skupnosti vernikov« kot ozki cerkveni dogmi. V žegnanju sodelujejo vsi farani, to je kvaliteta institucije žegnanja v Ukvah. Medtem ko je razlog za ta najpri- ljubljenejši praznik eden od dveh farnih cerkvenih patronov, sv. Jakob, so vanj vpletene različne vaške skupine in organizacije, tudi prostovoljni gasilci (Minnich 1998: 150). Minnich piše, da je v praznovanje

vključena vsa vas. Za ženitev godni fantje in dekleta⁷⁰, oblečeni v nošah, med mašo sedijo v prednjih klopeh, pri maši poje vaški cerkveni zbor, poznan v pokrajini. Po odhodu iz cerkve se farani zberejo pod lipo na cerkvenem dvorišču, sledita petje in muzika. Nato dekle, izbrano med vrstnicami, ponudi na pladnju, okrašenem s prtičkom, vino vaškim možem, ki se zberejo pred cerkvenimi vrati, med njimi tudi vsem članom konte. Temu obredu sledi petje nekaj priljubljenih ukovških pesmi v slovenskem narečju, pojejo člani zbora odraslih in mladih v nošah. Nato godba iz Podkloštra/Arnoldsteina, ki jo je prav za spreved najela gasilska brigada, udari živahno polko, fantovski starešina pa si za soplesalko pri prvem plesu izbere dekle, ki ponuja vino. Po fantovskih vriskih se vključijo v odprt krog ostali mladi ljudje. Krog pojočih, v katerem sodeluje večina faranov in mladina, ki pleše na instrumentalno glasbo, se večkrat ponovi, preden se začne spreved skoz vas, ki se ustavi ob vsaki gostilni, skupaj pri štirih. Pred vsako gostilno se ponovi krog glasbe in petja. Minnich nadalje piše, da se popoldne spet zberejo na vaškem trgu. Mladinski plesni ansambel »Lepi Vrh«, ki ga je spodbudil oče Mario⁷¹ pred nekaj leti, predstavi lepo koreografirane plesne spremljavo glasbenikov, ki jih navadno spremljajo na prireditvah treh dežel. Med plesom člani skupine potegnejo v ples mame, očete, strice, tete..., ob navdušenem vzklikanju gledalcev. Vsi vaščani do sončnega zahoda plešejo po ulicah in gostilnah, po njem pa sledi ples, ki so ga pripravili gasilci, igrajo pa nemško govoreči ljudski glasbeniki iz zgornje Koroške, ki obvladajo tudi zdaj zelo priljubljeno muziko »folk pop« (nav. delo: 167).

Žegen je v drugi polovici prejšnjega stoletja doživel mnoga nihanja, saj ga kakšno leto niti ni bilo. Spremembe so bile povezane s hitrimi in globokimi socialnimi in demografskimi spremembami v vasi, predvsem z opuščanjem kmetijstva in zaposlovanjem vse več prebivalcev zunaj vasi, tudi z odseljivanjem mladih. Ljudem ni bilo mar, manj je bilo rekrutov, staro sorodstvo iz Avstrije ni več prihajalo v tolikšnem številu. Za nekdanje spontano vaško praznovanje je torej primanjkovalo ljudi, mladine, prostega časa. Za žegen se je bilo treba posebej potruditi, zbrati, sodelovati in mu tudi dodati vsebine, privlačne za stare in mlade.

Vse to je vplivalo po eni strani na dodajanje novih komercialnih vsebin žegnu, po drugi strani pa na ohranjanje njegove stare identitete vaškega praznika. A od leta do leta so se razmere spreminjale, odvisno od ljudi, ali so bili pripravljeni delati ali ne, tako da včasih šotora niso postavili, drugič pa so 14 dni praznovali ne lesenem, pokritem prizorišču. Po mnenju mladega gasilca je veliko pripomoglo, da se je nadaljeval, ko so začeli pomagati gasilci.

Verjetno je prišlo do bistvene spremembe enkrat v 70. letih, ko so se staremu žegnu pritaknili dodatni dnevi z muziko, plesom, koncerti in igrami. O tem priča tudi plakat iz leta 1975, objavljen v Gariupovi knjigi (Gariup 2005: 185). Na vrhu je naslovljen kot *Ukovski žegen, Sagra annuale di Ugovizza, Uggowitzter Kirchtag*. Začel se je v petek zvečer "con degustazione di bracirole, čivapčice,

⁷⁰ Minnich je uporabil izraz *the costumed eligible youth*.

⁷¹ Mario Gariup, ki tudi omenja nastope te skupine na žegnih 1981 in 1982 (Gariup 2005: 175–176).

salicce e ottimi vini” (s pokušino jedi z žara, čevapčičev, klobas in najboljših vin), v soboto zvečer je bila “grande festa danzante al chiar di luna” (plesni večer v mesečini), igral je mladinski ansambel »Pomlad« iz Trsta, v nedeljo pa so po maši sledili “Canti folkloristici locali con accompagnamento della banda” (krajevne folkorne pesmi ob spremljavi godbe). Popoldne je z nastopom debitiral zbor »Planinka« iz Ukev, nato je bila tekma v teku v vrečah in vlečenju vrvi, zvečer pa ples (nav. delo: 185).

Medtem ko je žegnu po starem dajalo občutje fantovsko veselje, fantje s konto pa so imeli v sprevedu po vasi vodilno vlogo, si danes fantje delijo to vlogo z dekleti in skupaj s konto potegnejo za seboj prijatelje, sorodnike, vaščane in druge obiskovalce. Dekleta so začela hoditi skupaj z rekruti tudi zato, ker je nekatera leta rekrutov primanjkovalo ali pa se niso želeli pridružiti, čeprav so bili 18-letniki. Te spremembe lepo ponazarjajo tri slike v knjigah Raimonda Domeniga: slika s *kêlnerco* in natakanjem vina pred gostilno iz leta 1940 (Domenig 2003: 132), slika, ki prikazuje pevce v konti, s pripetimi pušeljci, tudi ženske pojejo z njimi, dekle je v noši in drži pladenj, fant, ki ni v noši, pa nataka vino (Domenig 1992: 102), in slika, na kateri je par v noši, on nosi pladenj z vrčem in pušeljci – *agrút* in *déčua*, kot ju na žegnih vidujemo še danes (prav tam). (slike 95–98)

Slika 95: Vrvež pred cerkvijo, 1972, lastnik izvirnika Saša Martelanc, Trst.

Slika 96: Konta in na sredini *kêlnerca* s pladnjem, rekruta točita vino, 1972, lastnik izvirnika Saša Martelanc, Trst.

Slika 97: Rekruta točita vino in *kêlnerca*, 1972 ali 1973, lastnik izvirnika Saša Martelanc, Trst.

Slika 98: *Kêlnerca* s pladnjem, rekrut toči vino, pred vaško gostilno 1972 ali 1973, lastnik izvirnika Saša Martelanc, Trst.

Sprevod po vasi se je ustavljal, tako kot danes, pred gostilnami, ki pa jih je bilo včasih več, še pred tremi desetletji sedem ali osem. Gostilničarji so dali zastonj pijačo za rekrute, pevce in muzikante. Katere gostilne so bile odprte v določenih obdobjih in kako je vsakič potekal sprevod, je težko ugotoviti, kajti nekatere so prenehale delovati, odprle so se nove, nekatere so delovale dlje, druge krajši čas. Domačini omenjajo postaje pred gostilnami, ki jih danes ni več: *Na Pužšte*, *Pr Udóucu* (danes Bar Ojsternig), *Pr vjǎrtu* (više, pred trgom z lipo), *Pr Balazu na štaciónu*. Plesali so po koncu sprevoda pozno popoldne ali zvečer v gostilni, kjer so imeli dovolj velik prostor, npr. *Pr Karantu* in *Pr Balazu na štaciónu*, zunaj pa včasih na prostoru ob starem *špricenhausu*, gasilskem domu⁷² pri stari mlekarni.

V knjigah različnih avtorjev najdemo slike nekaterih starih gostiln (Domenig 2003: 128; Gariup 2005: 198; Oman 2011: 28, 35, 106). V Garupovi knjigi je objavljenih več fotografij, med njimi je slika ukovške godbe na žegnu v 50. letih pred gostilno Chemello in v 60. letih pred Albergo alla posta/*Na pužšte* (Gariup 2005: 198).

Potem ko niso več imeli lastne godbe, so vabili tudi ansamble iz Avstrije in Slovenije, da so spremljali konto in igrali zvečer za ples. Na letaku iz leta 1975

⁷² Stari gasilski dom, ki je stal na drugem mestu, je bil porušen v potresu leta 1976, na sedanjem mestu je bil postavljen nov, ki je bil zelo poškodovan v poplavi 2003 in potem ponovno obnovljen.

je napovedana »banda«, a ne vemo, katera, in tudi ni navedeno, kdo bo igral za ples, zelo verjetno pa je igral mladinski ansambel »Pomlad« iz Trsta, tako kot prejšnji, sobotni večer (nav. delo: 185).

Izredno dragoceno filmsko dokumentacijo o raznih dogodkih, tudi o žegnih, hrani Ukljan Simon Preschern, vsestranski poznavalec zgodovinskih, političnih, družbenih in narodnostnih razmer v Kanalski dolini. S svojo kamero super 8 je posnel več žegnov v Ukvah in Žabnicah od 60. do 80. let prejšnjega stoletja in ustvaril dragocen dokument o teh dogodkih, krajih in ljudeh, ki bi bil vreden posebne predstavitve.⁷³ (slika 99)

Slika 99: Simon Preschern pripoveduje Naško Križnarju o svojih snemanjih in opremi, ki jo je uporabljal, Trbiž, 2. 6. 2006.

⁷³ Naško Križnar je s Simonom Preschernom posnel tudi komentar k posnetkom. Zahvaljujem se gospodu Preschernu za sodelovanje in dovoljenje za izdelavo kopij DVD za arhiv AVL ISN ZRC SAZU v Ljubljani.

3. BOŽIČNO-NOVOLETNE ŠEGE

Rekruti v Ukvah niso glavne osebe le v žegnu, temveč tudi v šegah ob božiču in novem letu, saj postavijo božično drevo in koledujejo.

Teden dni pred božičem postavijo na *Hribarcu* sredi vasi *krispam*, božično drevo, *albero di Natale*. Zjutraj gredo s traktorjem in orodjem v gozd, podrejo smreko, ki jim jo je prej označil *fôšnər*, in jo pripeljejo v vas. V prejšnjih časih so jo pripeljali z voli in postavili pred *kesarijo*, staro mlekarno. K podiranju in postavljanju drevesa pokličejo tudi druge mlade in starejše moške, ki poznajo način postavljanja drevesa v sredino luknje na trgu, ki je pokrita s težkim kovinskim pokrovom. Z občine pa ga pridejo okrasit z električnimi lučkami. Leta 2006 so nanj pritrčili tudi tablo z imeni rekrutov, rojenih 1988, med žegnom je bila obešena v šotoru. Dekleta, ki so jih spremljale že v žegnu, so se tudi pridružila, v termovki so imela *brûlé*, kuhano vino, in so ga točile fantom, da so se ogreli. Ko je bilo drevo postavljeno, so vsi skupaj zavili v gostilno.

Drevo stoji dva tedna, potem ga podrejo in prodajo na žago. Denar gre v skupno blagajno in zgodaj spomladi obračunajo stroške, odmerijo prispevek za cerkev in si privoščijo večerjo, skupaj s tistimi, ki jim pomagajo pri koledovanju.

Slika 100: Božično drevo, 17. 12. 2006.

Slika 101: Tabla na božičnem drevesu z imeni in letnico rojstva rekrutov in vrstnic, 17. 12. 2006.

Na dan nedolžnih otročičev, 28. decembra, zjutraj otroci v Ukvah *šápajo*, tako da hodijo od hiše do hiše in s smrekovo vejo nalahno udarjajo odrasle in govorijo:

*Šíp – šap
danes 'mamo mi otroci
vsaki eno šibo v roci,
tol'ko špic, tol'ko let
Bog nam daj na svet živet.
Da boste dolgo živeli,
Zdravi in veseli!*

Po opisu mladega domačina odrasli otroke obdarijo z denarjem ali pa jabolkom pa tudi *fantucami* (krofi) in otroci odhajajo veseli domov (Zelloth 1980). Šega se je ohranila tudi v Žabnicah.

Na predvečer dneva nedolžnih otročičev, 27. decembra, in 1. januarja zjutraj pa v Ukvah koledujejo rekruti. Šego imenujejo *šápa*, *velika šápa* ali *brína*. Pravijo tudi, da *šápajo* ali *bríno nosijo*.

Gre za izjemno lepo, enkratno šego, katere nosilci so rekruti, a je ponovno namenjena vasi, saj prinaša novoletno voščilo vsem prebivalcem. Rekruti se nanjo pripravijo in jo tudi izvedejo s pomočjo vaščanov in vaščank, prijateljev pevcev in deklet.

Brína je velik, ploščat šop srčaste oblike, spleten iz košatih, ravnih smrekovih vej. Dolga leta jo je izdelovala gospodinja v gostilni *na pužšte*, leta 2006 pa jo je pripravila njena hči s prijateljico, ki je tudi doma iz gostilne. Povedali sta, da so ju naprosili rekruti, ki so nabrali v gozdu smrekove veje in jih jima prinesli. Prijazno sta dovolili, da smo navzoči pri njunemu delu in da ga posnamemo na video.⁷⁴ (slika 102)

⁷⁴ Zahvaljujemo se Agnese Wedam in Sandri Preschern za sodelovanje. Video je posnel Naško Križnar in je shranjen v arhivu AVL.

Slika 102:
Okraševanje
brine, 26. 12.
2006.

Najprej sta zvezali skupaj veje, da sta ustvarili iz njih ravno površino, brez lujenj. Temu delu se reče *brino šiuate*. Nato sta sredi *brine* prišili rdeče žametno srce in nanj okraske, simbole sreče, zdravja in blaginje: verigo ljubezni (da se bodo mož in žena in družinski člani vedno imeli radi), verigo *rájsanco* (za dobro vožnjo servitutnega lesa), medaljo Marije Terezije (ki je dala servitut), denar (da bi ga nikoli ne manjkalo), ključ sv. Petra (da naj, ko umrejo, kar naj se zgodi čim pozneje, gredo v nebesa), ključ blagajne (za bogastvo), podkev (za srečo), kroglice za božično drevo (za veliko otrok, če je par še mlad, če je starejši, pa za veliko vnukov ali nečakov, vsekakor veliko malčkov v družini), beli *mášan* (za otroke, bele barve, ker se ne ve, ali bo fant ali deklica), ptičke (da bi se vsako jutro nežno prebudili ob žgolenju ptičk), zvončke (za praznik in da bi kmalu zvonovi zvonili z ukovškega zvonika, ki se je podrl). Srce iz rdečega žameta za na *brino* je napravila gospodinja iz gostilne *Na pušhte* že pred dobrima desetletjema, predmete, ki jih prišijejo na srce, pa vsako leto posodijo vaški gospodarji. Niso pa vedno isti, ker si je gospa, ki jih je pritrjevala na srce, lahko zamislila tudi kaj novega. Tako je dodala podkvico, ki jo je hčerki podaril boter, češ, naj bo pa še podkvica zraven za srečo, pa tudi zlati ingot (paličico) za blaginjo.

Rekruti gredo 27. decembra proti večeru, okrog šestih, z *brino* od hiše do hiše voščiti srečno novo leto. Začnejo na spodnjem koncu vasi, do mostu in ob potoku navzgor. V hišo vstopijo samo trije: prvi nosi *brino* – ta mora biti rekrut, za druga dva to ni pomembno, drugi je *kêlner* in nosi pladenj s kozarci in *flásko* martinija, tretji pa je *kasjâr s kâso*. Pred hišni vhod postavijo na tla *lantérno*, ki je skupini v starih časih svetila pot, da se ve, kje so. V hiši voščijo gospodarju in gospodnji s predmeti, ki so prišiti na *brini*. Dolgo voščilo s pojasnjevanjem pomena vseh predmetov na *brini* prisrčno povedo po slovensko oziroma ukovško,

italijansko in nemško, kakor ljudje želijo. Tako so na prime v neki hiši starima staršema v pritličju voščili po slovensko, hčerini družini v nadstropju pa italijansko. Glede na stanje v družini poudarijo najprimernejše želje, npr. mlademu paru čim več otrok, starejšim pa bolj zdravje. Domači podarijo nekaj denarja, *kêlner* jim natoči martini, skupaj nazdravijo, voščilci se odpravijo, domači pa jih pozdravijo: »K letu!«

Pred hišami jih čakajo pevci, ki jih rekruti prej povabijo, da jih pridejo spremljat. Ko eden od rekrutov, ki zapuščajo hišo, zavpije: „Hoch!“; začnejo peti nemško pesem Hoch soll sie leben, napitnico, katere besedilo prilagodijo hiši. Od nekdaj jo prvo zapojejo pri vsaki hiši. Odpravijo se naprej. Vsake tri ali štiri hiše zapojejo še kako drugo pesem, kakor nanese, a prevladujejo slovenske pesmi, npr. Pozimi pa rožice ne cveto, Kje so tiste stezice idr. Včasih deklet tu ni bilo zraven, danes pa jih spremljajo s posodo kuhanega vina. Vzamejo ga v gostilni in plačajo po končanem obhodu vasi. (slika 103)

Slika 103: Rekrut z *bríno* Pr Lučki, 1. 1. 2007.

Prvi dan novega leta gredo po maši *šápat*, tokrat brez *kêlnerja*, po gostilnah, kjer voščijo gostilničarjem in njihovim gostom, in po hišah, kjer 27. decembra niso bili doma. Ljudje v gostilni so jih veseli, zapojejo, najde se tudi harmonikar za spremljavo in razvije se radostno praznično razpoloženje.

Šápa prinese ljudem obilo veselja, se pa je, kot opazijo starejši vaščani, v zadnjih letih precej spremenila. Nekdaj so se ljudje bolje poznali in so voščilci z *bríno* v vsaki hiši povedali drugačne želje, z improvizacijo in šalami, upoštevaje člane družine, njihove posebnosti in odnose. Več so prepevali, ljudje so prišli ven, na ulico, in peli skupaj s pevci pred hišo. Danes se je življenje v vasi spremenilo in z njim stara šega, a so vseeno vsi zadovoljni, da jo še imajo.

Od denarja, ki so jim ga podarili ljudje pri *šápi*, rekruti najprej nekaj podarijo cerkvi. Nekateri letniki so celo kupili kak predmet, na primer *kadiunco*, drugi dajo samo denar, a o tem se posvetujejo z župnikom. Z ostankom plačajo večerjo, na katero povabijo pevce, ki so jih spremljali pri *šápi*, in tiste, ki so jim posodili predmete za *brino*. Zato so imeli včasih s seboj tudi *brino*, da so predmete vrnili kar tam in da se je vedelo, čemu sploh imajo večerjo. Sklepna večerja pa je včasih le konec prazničnega leta, ne pa tudi njihove vloge v vaških šegah, saj bodo, če v tem letu ne bo dovolj 18-letnikov, zelo verjetno naslednje leto ponovno nastopili v žegnu, postavili božično drevo in nosili *brino*.

Navzoči smo bili na večerji 1. 4. 2007 v restavraciji Rio argento v Ukvah in jo tudi posneli. Po njej se je razvila sproščena in vesela zabava, ki je bila tako kot vse šege z rekruti, polna petja, muzike in plesa.

3. 1. Pogled v preteklost

O postavljanju božičnega drevesa domačini menijo, da je novejši pojav. Ko smo bili leta 2006 navzoči ob njegovem postavljanju, nam je gospa, ki stanuje blizu mesta, kjer postavijo drevo, in je po končanem delu pometla ostanke iglic in vejic, tudi povedala, da takrat, ko so bili njeni otroci majhni, božičnega drevesa niso postavljali. Ga pa omenja Nicoloso Cicerijeva, ko piše o vitalnosti šege postavljanja mlajev v vzhodni Furlaniji in o postavljanju *máje* v Žabnicah (Nicoloso Ciceri 1992, 2: 792). In po njej je Kuret povzel: »V Kanalski dolini postavljajo fantje 'maj' ('majo') za prvo nedeljo v maju (poprej za 1. maj) ali za Telovo, v Ukvah sploh šele o božiču« (Kuret 1989, 1: 287).

Čeprav navada ni zelo stara, pa na vprašanje, kdaj in na čigavo pobudo so v Ukvah začeli postavljati božično drevo, natančneje ne moremo odgovoriti.

Daljši in globlje v preteklost segajoči razvoj, poln sprememb, pa je doživljala *šápa*. Pred dobrimi tremi desetletji jo je domačin opisal takole:

V bošku si vrežejo veliko jedlovo brino (jelkovo vejo). Na to brino povežejo stare medalje še iz avstrijskih časov ter srca, izrezana iz žameta. Fantov, ki hodijo zvečer šapat po hišah, je kakih dvajset. V hišo pa grejo trije ali štirje, to je: kelnarca (tisti, ki nosi vino in ga ponuja domačim); potem tisti, ki drži brino in še kasir (ki sprejme od domačih denar). V hiši se zagovorijo: o brini, kako da je narejena in napravljena, kakor pač kdo zna govoriti in mu jezik teče. Drugi fantje zunaj pa medtem prepevajo: »Prav lepa je ukvanska fara« ali »Bog je ustvaril zemljo in nebo« ali »Mica in pa Mojca sta šli po vodo«, pa tudi nemško »Hoch soll's leben«. Šapajo le puršti, tj. fantje, ki še niso šli v vojakom. Kar so bili nabrali, dajo v dober namen. 1. januarja pa gredo po gostilnah z brino voščiti in spet naberejo denarja. Od tega daru pa si enkrat kasneje privoščijo svojo večerjo. (Zelloth 1980: 167)

Obširneje pa Andreina Nicoloso Ciceri (1992, 2: 603–605) piše o šegi in lepoti okrašene *brine* in tudi v tem jo povzema Kuret, ko obravnava širši okvir čarnih dejanj in čaranja z zelenimi vejami ali zimzelenim rastlinjem v času okrog zimskega solsticija, ki segajo v predkrščanski čas. Meni, da so prvotno v tem času fantje in tudi odrasli možje topli dekleta in mlade žene za blagoslov in rodnost, kar se je ponekod, tudi v Sloveniji, ohranilo do nedavnega.

Nekaj posebnega pa je v Ukvah 'brina' ali 'šaplja', ki jo nosijo fantje po vasi. Samo trije stopijo v izbo; tisti, ki nosi 'brino', tisti, ki ima svetilko v rokah, in tisti, ki s steklenico in kozarci ponuja piti. 'Brina' ali 'šaplja' je okoli 50 cm visok, monštranci podoben smrekov šopek, okrašen kakor božično drevo; na sredi ima pritrjeno srce iz rdečega blaga, prekrito z našitimi svetlimi novci, svetinjicami, značkami ipd. Trojica, ki hodi po vasi zvečer pred godom nedolžnih otrok, oplazi z 'brino' vsakega domačega. Če so ženske že v postelji, vstopijo tudi v njihovo kamro, da jim podelijo 'življenjsko moč', ki ji hrani zelena 'brina'. Za novo leto obiskuje trojica urade in gostilne, kjer jo pogostijo. 'Brine' se ne sme dotakniti noben poročen moški, sicer mora dati za pijačo. Obredni obiski z 'brino' so samosvoj, krajevno značilen ostanek obhodov z 'vejo življenja'. (Kuret 1989, 2: 413)

Kuret še dodaja, da so od njih to šego prevzeli otroci, ki na dan nedolžnih otročičev, 28. decembra, tepežkajo in voščijo zdravja in dolgo življenje (Kuret 1989, 2: 412–413).

Po opazovanju v letu 2006 lahko v primerjavi z opisi Zellotha, Nicoloso Cicerijeve in Kureta iz 80. let prejšnjega stoletja ugotovimo, da se šega v tem času ni bistveno spremenila, je pa bila očitno pred tem še dokaj drugačna. Tako je leta 1968 o *šapanju* povedala Ukljanka, da so si fantje naredili *brino*, dali *tôlarje* gor in s tem šli k dekletom. Če je bil zaljubljen, je šel tja, danes pa hodijo po vseh hišah.⁷⁵

Raimondo Domenig je zapisal, da je bila šega, ki jo imenuje »scip-sciap« ali »scipa-sciapa«, do pred nekaj leti živa v vsej dolini, do danes pa se je ohranila le v Ukvah, in da so 27. decembra zvečer rekruti z *brino* udarjali vsakogar, kdor je želel, od župana do učitelja, od duhovnika do ljudi v gostilni, po nogah ali sedalu ali hrbtu, pri tem pa voščili srečno novo leto. Kajti, kot piše Domenig, ima ta čudoviti predmet funkcijo, da šiba, očisti in pritegne naklonjenost. Ob tem je fantom padlo v žep tudi nekaj denarja. To so delali tudi dekletom, ki so jim bila pri srcu (Domenig 1993: 43–45).

Stare navade so domačini še spominjo. Bila je preprostejša, tudi zabavnejša, z veliko petja in šal, ker so se ljudje vsi poznali. Domačini vedo, da se stare navade spreminjajo, ker se tudi vas spreminja, in z velikim veseljem sprejmejo fante z *brino*, ki jim pridejo voščiti novo leto.

⁷⁵ Tako je povedala domačinka v posnetku iz leta 1968, objavljenem na zgoščenki z naslovom *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1* (Merkù in Kumer 2010).

4. ŽEGEN V ŽABNICAH ZA PRIMERJAVO

V Žabnicah, vasi, ki je približno 5 km oddaljena od Ukev, praznujejo žegen na god sv. Egidija, po žabniško *svet Ilna*, 1. septembra, oziroma nedeljo po njem. Prvič sem se ga udeležila z mladimi raziskovalci leta 1997, nato pa sem na raziskovalnem taboru z dialektologi leta 2004 nekaj dni izkoristila za pogovore z domačini in istega leta žegen tudi ponovno obiskala.⁷⁶ Žabniški žegen se zelo razlikuje od ukovškega in bi si zaslužil posebno preučitev. Tu le kratko predstavljam njegove značilnosti in vprašanja, ki se v zvezi z njim porajajo, z namenom, da ob ukovškem opozorim na izredno zanimivo, živo izročilo žegnov v Kanalski dolini.

V Žabnicah je žegen povezan z *májo*, ki jo že spomladi na telovo, po žabniško *na svet teles*, postavijo naborniki. Zanja je ob strani podpornega zidu pod cerkvijo pripravljeno luknja, ki je pokrita s težkim pokrovom. Po zapisu domačina Luciana Listerja, se v treh dneh pred telovim zberejo 18-letniki in s pomočjo drugih sovaščanov pripravijo *kráncólne*, vence iz smrekovih vej in pisanih papirnatih cvetov, dan pred praznikom pa se odpravijo v gozd, podrejo smreko in jo v spremstvu deklet in ob zvokih harmonike s traktorjem pripeljejo v vas. Olupijo jo, obžagajo veje, okrasijo in v večernih urah dvignejo ob pomoči večjih domačinov in s pomočjo raznih pripomočkov, predvsem z vrvjo. Delo je opravljeno, ko je mlaj nameščen in navpičen, pritrjen z zagozdami.

Po običaju ostane maja blizu cerkve do vigilije Svetega Egidija. Drevo, ki ga včasih podari gozdna uprava v Kanalski dolini in včasih krajevna soseska, po odstranitvi prodajo, z zneskom pa plačajo pijačo in jedačo za vse tiste, ki so drevo dvignili. Nekaj denarja je namenjeno tudi cerkvi. (Lister 2011a: 11)

Starejši domačin se je spominjal, da je bilo staro mesto za mlaj na tedaj še netlakovanem prostoru pred cerkvijo. Jamo so kopal naborniki, seveda so prišli zraven tudi tisti od prejšnjega leta in tisti, ki pridejo na vrsto v naslednjem, in tudi močni starejši moški. Pri dviganju je sodelovalo okrog 50 ljudi, pomagali so si z vrvmi, debelimi plohi in vsakovrstnim drugim orodjem, med letom spravljenim pri kmetih, ki imajo gospodarske stavbe z veliko prostora. Postavljati so začeli

⁷⁶ Gradivo (terenski zapiski, video in foto dokumentacija) je shranjeno v arhivu ISN ZRC SAZU.

zvečer, končali so okoli polnoči. Tudi vrstnice nabornikov so bile zraven, poskrbele so za hrano in pijačo, malo so peli, harmonikar je zaigral, vsem so dali piti.

Mlaj so ponoči *uáhtali*, da bi ga ne prišli podret fantje iz Filje, starega, zahodnega predela vasi. Včasih sta si bila Ves, osrednji del vasi, in Filja nasprotna in so eni drugim želeli ponagajati in mlaj požagati.⁷⁷ Sogovornik je tudi povedal, da so naslednji dan pri procesiji naborniki nosili lanterne in dostikrat je kakšen skoraj padel, ker vso noč ni spal. (slike 104–106)

Slika 104: Mlaj pred cerkvijo v Žabnicah, 18. 7. 2014.

Slika 105: Podiranje mlaja, 30. 8. 1997.

⁷⁷ Žabnice so najstarejši kraj v Kanalski dolini. Venosi je v članku o zgodovini vasi ob najdbah iz rimskega obdobja, ki spominjajo na rimsko kolonijo, zapisal: »Še dandanes imenujejo vaščani zahodni del vasi Filja (villa). Delitev vaških prebivalcev v Filjarje in Vesarje je ostala do današnjih dni« (Venosi 1986).

Slika 106: Mlaj pada, 30. 8. 1997.

Slika 107: Fantje in dekleta se postavijo na čelo sprevoda, 31. 8. 1997.

Slika 108: Vaščani pozdravljajo sprevoz, 31. 8. 1997.

Slika 109: Postanek pred gostilno ob cesti skož vas, 31. 8. 1997.

Slika 110: Konta poje po maši pod lipo pred cerkvijo, 31. 8. 1997.

Opisi postavljanja mlaja v Žabnicah se pri različnih avtorjih (Nicoloso Ciceri 1992; Domenig 1990; Dolhar 1999; Lister 2011a) v podrobnostih razlikujejo, tako glede dnevnega časa ali celo dneva podiranja, godcev v spremstvu itn., kar je razumljivo, saj se šega prilagaja različnim okoliščinam. V novejšem času se mladina predvsem zaradi pomanjkanja časa, zaposlenosti ali šolanja v drugih krajih težko zbere na dan, ko bi to zahtevala stara šega. Nicoloso Ciceri je poudarila prav vztrajanje šege v vzhodni Furlaniji in svojim opisom dodala zanimive fotografije prevažanja drevesa iz gozda z volovsko vprego v obdobju med obema vojnoma, postavljanja mlaja leta 1978 in mlaja leta 1979 (Nicoloso Ciceri 1992/ II: 800–802). Zanimive fotografije so tudi v delih Raimonda Domeniga, na primer prevoz mlaja leta 1984 (Domenig 1993: 95) in njegovo dviganje leta 1978 (Domenig 1990: 27).

Na daleč viden mlaj označuje Žabnice prek celega poletja. Na njegovem deblu je pritrjena deščica z letnico rojstva 18-letnikov. Podrejo ga v soboto na predvečer praznika.

V nedeljo je glavno dogajanje po slavnostni maši povezano, tako kot v Ukvah, s sprevodom po vasi, petjem in muziko, vendar v drugačnem zaporedju in drugačna sta tudi celotni vtis in razpoloženje, začeni z oblačilnim videzom nabornikov, deklet in konte.

Naborniki in vrstnice, deklice s košaricami pušeljcev, ki jih prodajajo, godbeniki in domačini, ki jih želijo spremljati, se zjutraj zberejo v starem delu vasi, nato se napotijo v sprevodu skoz vas, se vmes ustavljajo pred gostilnami in prepevajo. Fotografijo nabornikov in deklet v vodstvu sprevoda z godbo po vasi iz leta 1978 je v knjigi objavila Adreina Nicoloso Ciceri (1992/ I: 145). *Plehmuska*, godba, jih spremlja do cerkve k maši. Leta 1997 je igrala godba iz Arnoldsteina/ Podkloštra, a izvedeli smo, da so prejšnja leta nekajkrat prišli tudi z Jesenic in iz Rateč. Leta 2013 pa je, kot je poročal Luciano Lister, igrala godba "Gruppo bandistico Valcanale". Prva postaja je gostilna Hotel Spartiacque⁷⁸/Pr Klinarju. Okrog cerkve je najprej procesija, potem maša.

Med *ófrom* godbeniki pred cerkvijo zaigrajo koračnico. Po maši se pevci postavijo v krog pod lipo, žabniški župnik zazvoni poldan in konta zapoje najprej pesem Raste, raste rožmarin (Gariup 2005: 101). Dekleta in fantje točijo vino, ki je bilo v cerkvi blagoslovljeno. Spored, ki sledi, je drugačen kot v Ukvah, tu je veliko več koroških nemških, furlanskih in italijanskih pesmi. Luciano Lister navaja, da prvi slovenski sledita nemška pesem Bei da Lindn (Bei der Linde, tj. Ob lipi) in furlanska pesem Stelutis alpinis, pozneje pa pojejo druge pesmi tudi v italijanščini, »še posebej takrat, ko sprevod gre iz cerkve proti območju, kjer je žegen – in sicer po drugi poti« (Lister 2013). (slike 107–110)

Vida Dolhar je zapisala, da je bila dolžina postankov odvisna od vina, konča pa se žegen po stari slovenski navadi v vaški gostilni (Dolhar 1999: 14–15). Neki domačin je tudi povedal, da so včasih sprevod po vasi končali v gostilni, kjer je bil ples, *Pr Puharju* ali *Pr Klinarju*, zdaj pa gredo v šotor. Na žegnih, pri katerih smo bili navzoči, so v sprevodu in za ples igrali »Doganîrs«. Kot je videti na

⁷⁸ Ime pomeni razvodje, ki je na tem kraju med Jadranskim in Črnim morjem.

programu za "Sagra di Sant' Egidio di Camporosso" (www.udinetoday.it/eventi/sagre/sagra-san-egidio-camporosso-31-agosto-1-settembre-2013.html), so tudi leta 2013 igrali na sobotnem plesu, v nedeljo pa »Opice band«.

V novejšem času so popoldne zabavne prireditve; tako so imeli leta 1997 tekmovanje gozdarjev, ki pa sodi med standardna tekmovanja po mednarodnih pravilih in s tradicijo nima nič skupnega, razen da se navezuje na velik pomen gozdarstva v teh krajih.

V Žabnicah imajo tudi žegen na sv. Dorotejo, po žabniško *sv. Ratijo*, 6. februarja. Tudi pojejo, sprevod do gostilne *Pr Klinarju* tudi spremljajo godbeniki, a to, kot menijo domačini, ni stara navada.

Vasi Ukve in Žabnice sta si v marsičem različni in tudi podobni. Sami prebivalci pravijo, da je vsaka vas zase velika in posebna in da je v preteklosti kdaj prišlo tudi do nasprotij, vendar so si v potrebi in nesreči vedno pomagali. Prav tako so se skupaj tudi zabavali in prišli drug k drugemu na veselice, tudi na žegen.

5. SKLEPNE UGOTOVITVE IN ODPRTA VPRAŠANJA

Žegen v Ukvah je praznik cerkvene in vaške skupnosti, družine in sorodstva. Pripravijo, izvajajo in spremljajo ga vaščani vseh starosti. Je zgled medgeneracijskega sodelovanja, saj vsakomur, od najmlajših do najstarejših, ponuja priložnost, da sodeluje po svojih željah in sposobnostih. Vključijo se cele družine, od otrok do dedkov in babic. Sorodniki so od nekdaj najbolj dobrodošli gostje. Mladi in stari si že med pripravami prizadevajo za skupno dobro, na prazniku skupaj pojejo in muzicirajo, mladi imajo priložnost, da nastopajo in izražajo svojo nadarjenost in veselje do petja in glasbe, potrjujejo se pred občinstvom. Mladina se zabava, starejši se srečajo, pogovorijo, veselijo, pojejo. V tem primeru ponuja tradicija nekaj, česar ne nudi noben drugi javni dogodek v vasi.

Udeležba ljudi pri maši, petju, plesu in sprevodu skozi vas se tekom prazničnega dne spreminja. Največja udeležba je pri maši, nato pa niha, saj mnogi starejši pridejo samo k maši in poslušajo petje konte pred cerkvijo, nato pa gredo domov, starši z majhnimi otroki tudi niso udeleženi ves čas, medtem ko nekateri mladi in odrasli spremljajo sprevod z rekruti, konto in muziko od začetka do zadnje gostilne. Na večerni zabavi pa se vsi, razen najstarejših, spet zberejo v večjem številu. Tako si vsakdo lahko izbere tisti del praznika, ki mu ustreza.

V letih obnove vasi se je moč tradicije vsako leto potrdila s prilagoditvijo žegna vsakokratnim gradbiščem. Poškodovana cerkev s podrtim zvonikom ni bila uporabna, zato je bila maša v šotoru ali nad trgovino, zaradi gradbišč pa so se spreminjali potek sprevoda po vasi in prostori končnega plesa. V teh letih se je očitno potrdil pomen praznovanja s simbolnim obhodom vasi, ki dele vasi in vaščane zaobjame z vezmi medsebojne povezanosti in novega upanja.

Na žegnu imajo prvo vlogo rekruti in vrstnice, nastopajo kot skupina. To je njihov praznik, na njem doživijo potrditev zrelosti svoje generacije v vaški skupnosti. Dogajanje na žegnu, povezano z rekruti, se je v zadnjih treh, štirih desetletjih zelo spremenilo. Do pred kratkim so bili med njimi sami Ukljani, v novjšem času pa se je pridružil marsikateri mladi iz drugih krajev Kanalske doline, če sta starša ali eden od njiju doma iz Ukev.

V preteklosti je imela vodilno vlogo fantovska skupnost, dekleta so le ponudila vino pred cerkvijo in gostilnami. Praznik je omogočal mladim fantom in dekletom redko priložnost, da so si izrazili vzajemno naklonjenost, od priprave in pripenjanja šopkov do plesa. V obhodu po vasi jih vaščani niso spremljali, dekleta brez fantov in poročene žene pa sploh ne. Danes je celotno praznovanje

veliko bolj stvar skupnosti, rekruti pa v vodilni vlogi niso sami, temveč skupaj z dekleti. Vsi skupaj imajo veliko dela že med pripravami, nato pa na sam dan žegna, ko pripenjajo pušeljce, točijo vino in očarljivo in razigrano vodijo obhod po vasi, ki ga spremljajo muzika, vriski in petje.

Žegen v današnjem času, ko ima mladina neprimerno več možnosti, ni več izjemna priložnost za medsebojno spoznavanje in izražanje ljubezni, vendar pa se simbolika ljubezni in medsebojne naklonjenosti nadaljuje v prizoru po maši, ko rekruti in dekleta drug drugemu pripnejo šopke, in pozneje ob postankih, ko dekle iz gostilne prinese pladenj z majoliko, pokrito s šopkom, ki ga rekrut vzame in ji ga pripne na prsi. Očitna je povezanost rekrutov in vrstnic kot generacije. Na prireditvenem prostoru postavijo leseno tablo s svojimi imeni in letnico rojstva, dali so si narediti majice z imeni vsakega od njih.

Na postankih pred gostilnami rekruti in vrstnice plešejo drugi z drugimi, s starši in prijatelji. Nekateri fantje tudi pojejo s konto, drugi pa le pripevajo kake splošno znane italijanske popevčice, ki jih igrajo muzikanti, ali pa stojijo ob strani in klepetajo. Na končnem plesu pa rekruti in vrstnice nimajo več nobene pomembne vloge in se sproščeno zabavajo in plešejo.

Če v naslednjem letu ni dovolj 18-letnikov, so nekateri ali nekatere med njimi znova med rekruti ali vrstnicami, kajti navada je, če letnika ni dovolj, da pridejo zraven eno leto starejši in eno leto mlajši. Kako so bili v opisanih žegnih šele zasedeni tisti med njimi, ki so bili večkrat med rekruti, poleg tega pa so še kot muzikanti v »Opice bandu« spremljali spreved po vasi in igrali na večernih plesih!

Žegen je praznik pesmi in glasbe, pevcev in muzikantov. Pri petju in muziki v Ukvah ne gre samo za izredno naravno nadarjenost vaščanov. V njem prihajajo do izraza stara pevska tradicija, dolgo gojeno izročilo ljudskega in cerkvenega petja, dediščina pevskih zborov, kot sta bila »Planinka« in »Ojsternik« v 70. in na začetku 80. let 20. stoletja, in pevskih in instrumentalnih skupin, ki so prenesli glasbeno kulturo iz generacije v generacijo do današnjega dne. Petje konte in širšega kroga pevcev, tudi žensk, ki se jim spontano pridružijo, je najdragocenejša in najizvirnejša sestavina celotnega praznovanja.

Konto sestavljajo sami Ukljani ali potomci starih ukovških družin, mladi fantje, moški in starejši možje. Pred cerkvijo in pri postankih pred gostilnami se postavijo v krog in pojejo, spontano se jim pridružijo še drugi moški. Med odmori se dogovorijo, katero bodo zapeli. Ob pretežno slovenskih pesmih pojejo tudi nekaj nemških, ki so prav tako del starega vaškega izročila, in le izjemoma kako novejšo italijansko popevčico. Poznajo veliko pesmi, pojejo z zanosom, starejši potegnejo za seboj mlajše, ki so tudi dobri pevci, a pesmi ne poznajo tako dobro. Tišje, v drugi vrsti zapoje tudi kaka ženska, a na koncu spreveda, ko se nekateri v konti kar nočejo raziti in še pojejo, tudi ženske vstopijo v njihov krog. Repertoar pesmi je živ, nekatere pesmi (morda začasno) opustijo in nekatere nove (morda začasno) sprejmejo.⁷⁹ Repertoar in zaporedje pesmi na žegnu, kakršen

⁷⁹ Za boljšo zaznavo tega utripa bi bilo zanimivo primerjati pesmi, objavljene v Merku

je zdaj, se je izoblikoval nekako v zgodnjih 80. letih, ko so začeli naborniki z vrstnicami skupaj voditi sprevod.

Na dan žegna se domačini iz družin, ki že več rodov živijo v Ukvah, spominjajo ljudi in dogodkov v preteklosti, ki je bila polna petja. Tako je pevec in muzikant povedal, da mu je šlo zjutraj na jok, ko se je zavedel, da je sin že tako zrasel, da je med rekruti. Sin je tudi pevec in muzikant in pri eni od pesmi je oče sina objel čez ramo in sta skupaj zapela. Mati, oziroma stara mati, je sedela med vaščani pri mizi pred gostilno in poslušala. O njej pa je pripovedoval:

Kaj vse so skusili ti ljudje, ki so tukaj živeli. Saj na svetu je tudi drugje hudo, a kako so tukaj živeli! So znali samo slovensko, so prišli Italijani, so prišli Nemci, so jih pregnali stran, so jim rekli fašisti, ali greste v Österreich ali na Sicilijo, so odšli stran, so prišli nazaj, to je bilo trpljenje! Danes me je mama poslušala, ko sem pel. Kaj je ta žena doživela!

Mladi stojijo z ramo ob rami s starejšimi pevci, ki so njihovi starši, sorodniki, sosedje, ti pa radostno poslušajo mlade muzikante, ki so njihovi ali sosedovi otroci in kažejo toliko veselja do praznika.

V letih, ko smo bili navzoči pri žegnu, so tudi med muzikanti prevladovali domačini, v »Opice bandu« pa so sploh bili sami mladi Ukljani, dediči glasbenega izročila družin, katerih člani so v preteklosti sodelovali pri godbi in v cerkvenem in mešanem pevskem zboru, ki sta gojila slovensko petje. Vendar pa muzika na žegnu v primerjavi s petjem ni tako enkratna, saj melodije, ki jih izvajajo, igrajo tudi v drugih krajih in ob drugih priložnostih, čeprav je izbor za ukovski žegen poseben. Potem ko v petek ali v soboto za ples igrajo pisan repertoar značilne popularne glasbe širšega alpskega območja, v nedeljo čez dan, ko spremljajo pevce, igrajo pretežno slovensko narodno-zabavno glasbo. Zvečer, za ples, pa spet igrajo več splošno popularnih alpskih skladb in mednarodno poznanih zimzelenih popevk. Kot je povedal Gabriele Moschitz, ki sam tudi sklada in je na žegnu moč slišati tudi njegove skladbe, so »Doganîrs« prvi začeli igrati kot „Zillertaler Schürzenjäger“,⁸⁰ se pravi divje izvedbe folklorne pesmi z bobni,

1976: 418; Kumer: 1986: 115; Gariup 2005: 326, s posnetimi na zgoščenki *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1 in 2* (Merkù in Kumer 2010) in na naših video posnetkih žegnov 2006–2009.

⁸⁰ Ena najuspešnejših avstrijskih komercialnih glasbenih skupin, ustanovljena leta 1973 kot »Schürzenjäger«, od leta 1996 »Zillertaler Schürzenjäger« (http://de.wikipedia.org/wiki/Sch%C3%BCrzenj%C3%A4ger_%28Band%29). Zelo zanimivo je bilo njegovo opažanje, da je ljudem všeč njihov »sound«, ker je udarnejši, grob. Zdi se, da gre za spreminjanje glasbenega okusa na širšem alpskem območju, zato bi bilo zelo zanimivo podrobneje preučiti razmerje med slovensko ljudsko pesmijo, narodno-zabavno glasbo in drugimi skladbami v repertoarju skupin »Doganîrs« in »Opice band« in njihovih poslušalcev. Minnich je že leta 1981 zapisal, da so zvečer na plesu igrali »nemško govoreči ljudski glasbeniki iz zgornje Koroške, ki obvladajo tudi sedaj zelo priljubljeno muziko – 'folk pop'« (Minnich 1989: 167).

saj da je ta »sound« danes mladini všeč, da pa tudi na večernem plesu v Ukvah igrajo bolj slovenske komade.

Muzikanti so večinoma iz glasbenih družin iz Ukev in Žabnic in so se igranja inštrumentov naučili v domači pihalni godbi in glasbeni šoli. Ti očitno nadarjeni glasbeniki, ki ustvarjajo današnjo zabavno glasbeno ponudbo v Kanalski dolini in tudi plesno muziko na žegnu, se sklicujejo na izročilo prednikov – “questa nostra musica”, kot je rekel muzikant iz »Opice banda«; očitno so v njej, ob mnogih Avsenikovih in drugih slovenskih narodno-zabavnih skladbah, še nemške, italijanske in furlanske. Med besedili, ki jih kdaj pa kdaj muzikanti na plesu ob muziciranju tudi zapojejo, pa so le redka slovenska.

Zato je petje na žegnu v Ukvah pri maši in v konti in pri *šápi* tako izjemno, saj se le v tem tradicionalnem, obrednem glasbenem repertoarju nadaljuje stara vaška tradicija.

Žegen kot glasbeni dogodek ustvarjajo vaščani vseh generacij, ki sodelujejo kot pevci, godci ali poslušalci. Nikakor ne gre le za stare ljudi, ki pojejo stare pesmi, nasprotno – v žegnu so generacije povezane predvsem s pesmijo in muziko. Mladi fantje iz »Opice banda« so povedali, da radi igrajo na žegnu, veselji jih, da jih ljudje poslušajo in se zabavajo.

Očitno je žegen lepa priložnost, da se z nastopom izkažejo in spopolnjujejo svoje igranje. Izvajalci so poslušalci in nasprotno, vsi skupaj pa uživajo v pesmih in muziki, ki jo poznajo in jim je všeč.

Tako ni pretirano reči, da je žegen ob verski in družabni vsebini predvsem pevski in glasbeni dogodek, praznik glasbene nadarjenosti in veselja. Prav neverjetno je, da so glede pevcev in muzikantov Ukve povsem samozadostne. **Zato ni pretirano, da v navezavi na prenicljivo ugotovitev Roberta G. Minnicha, da se Ukljani samouresničijo kot *homesteaders*, torej kot kmečki gospodarji, dodamo, da se na žegnu samouresničijo tudi kot glasbeniki, pevci in muzikanti.** Na svoj način je to lepo povedal Ukljan, ki smo ga navedli že v poglavju o glasbi v Ukvah, ko je na vprašanje, zakaj je prenehal peti v cerkvenem zboru, v katerem s petjem nadaljuje njegov sin, odvrnil, da je sinu dal *færmegæn*, se pravi posestvo, in tudi glas.

Žegen v Ukvah kot praznik petja in glasbe bi zaslužil podrobnejšo obravnavo in primerjavo z drugimi v vaseh Kanalske in Ziljske doline in tudi glasbeno življenje v Ukvah bi zaslužilo posebno raziskavo o prenašanju izročila, sprejemanju novosti in glasbenem okusu generacij. Dobro podlago zanje so objave in gradivo o petju in instrumentalni glasbi v preteklosti, po drugi strani pa sta petje in glasba, ki se slišita na prireditvah, deloma že objavljena na glasbenih in video zgoščenkah.⁸¹

Praznovanje »Sagra del paese – Žegen – Kirchtage« traja več dni, a žegen je le v nedeljo. Po starem je trajal le en dan. Takrat je bilo v vasi več ljudi.

⁸¹ Npr.: Opice band – Springfield, Associazione Opice band/Doganirs, Tarvisio; I Doganirs, The Original Simonetta, Tarvisio; Valcanale: Note, armonie e paesaggi/ Kanalska dolina: note, harmonije in okolje/ Kanaltal: Klänge, Harmonie und Landschaften. Associazione Opice Band/Doganirs, Tarvisio (brez letnic)

Poleti so večinoma živeli na planini. Za praznik so se spustili v vas, poleg njih so prišli vaščani bližnjih vasi in sorodniki iz Avstrije. Po maši so prepevali po gostilnah in končali s plesom, če pa ni bilo godca, so se proti večeru razšli, saj je večino čakala pot nazaj na planino. Takrat je bilo za lep praznik dovolj, da so ljudje prišli skupaj, da so se lahko predali veselemu druženju in prepevanju pesmi, ki so jih vsi poznali.

Sčasoma se je to spremenilo, manj je ljudi, mnogi delajo v drugih krajih, manj je mladine in sorodniki iz Avstrije ne prihajajo več v tolikšnem številu. Mladina je željna plesa in zabave, zato pa je treba imeti dobro muziko, plesišče, ponudbo jedi in pijače in za primer slabega vremena tudi šotor. Vse to pa stane in za poplačilo stroškov je treba prireditev podaljšati vsaj za dan ali dva, da pritegnejo čim več obiskovalcev. Približno od 70. let prejšnjega stoletja so tako žegnu začeli dodajati predhodne dneve z zabavnim programom, igrami in koncerti. Žegen se je s tem navzven spremenil v večdnevno zabavno prireditev, kar mnogim starejšim ljudem še vedno ni všeč, ker po njihovem to vse skupaj nima nobene zveze z žegnom. Vendar pa se zdi, da zabavni program ne ugaja samo mladini, željni plesa in zabave, marveč tudi nekaterim starejšim, ki pridejo na odprtje, tekmo v kartah, koncert, kaj popit in pojed, srečat znance in prijatelje.

Prireditelji menijo, da žegna ni več mogoče prirediti po starem. A tudi v današnjem podaljšanem praznovanju je nedelja še vedno ostala glavni praznični dan. Lepota praznovanja »po starem« je oživila leta 2007, ko je žegen trajal samo en dan, ker so tudi *na patóci* potekala gradbena dela, tako da za šotor sploh ni bilo prostora in so odpadli petkovi in sobotni zabavni sporedi. Na srečo je bilo vreme lepo, da strehe sploh niso pogrešali. Razpoloženje je bilo izjemno. Sprevod se je končal *pr lipi*, kjer je bilo tudi prizorišče popoldanske in večerne zabave s plesom. Po koncu spreveda je konta nadaljevala s petjem, pristopili so tudi drugi možje in žene in skupaj zapeli tudi pesmi, ki so jih, kot so povedali, peli v nekdanjem pevskem zboru »Ojsternik«. Nato pa je že popoldne za ples zaigral »Opice band«, zvečer pa so nadaljevali »Doganîrs«, da se je treslo z *brîno* bogato okrašeno plesišče. Nekateri starejši vaščani so menili, da je bil po dolgem času spet pravi praznik, ko se je vse dogajalo na en dan in brez šotora kar sredi vasi in da je to najlepše. Eden od pevcev je dejal, da je že pri maši čutil, da je res pravi žegen.

Žegen je le ena od šeg v prazničnem letu, ki sloni na osemnajstletnikih, saj so poleg tega tudi nosilci božično-novoletnih šeg. Pred božičem postavijo božično drevo, 27. decembra zvečer in 1. januarja zjutraj pa *šápajo* oziroma nosijo *brîno*. S sodelavci smo jih spremljali in posneli na video, sama sem o božično-novoletnih šegah tudi zbirala gradivo in podatke, a podrobneje jih nisem raziskovala, čeprav bi bilo gotovo mogoče pridobiti še veliko dragocenega gradiva v pogovorih z Ukljani in s pregledovanjem fotografij, ki jih hranijo. Tu sem te šege vključila predvsem z namenom, da bi opozorila na izredno dejavnost mladine v vaškem prazničnem letu.

Velika angažiranost mladine, ne samo v žegnu, temveč tudi v božično-novoletnih šegah, kaže, da ji te tradicionalne šege veliko pomenijo.

Ob tem je primerno navesti nekatere ugotovitve koroške raziskovalke Štefke

Vavti, da mladi ljudje v Kanalski dolini ob prilagajanju na italijanščino in ob jezikovni asimilaciji »često ohranjajo zanimanje za stare šege, navade in tradicije v obliki samo še simbolične etničnosti s pomanjkljivo jezikovno zmožnostjo v obeh avtohtonih jezikih ali deloma tudi popolnoma brez nje« (Vavti 2007: 174). Na podlagi naših opažanj lahko to njeno ugotovitev ne le potrdimo, ampak tudi dopolnimo in podkrepimo, da so mladi ljudje v Ukvah celo nosilci žegna in božično-novoletnih šeg, ki obnavljajo vaško povezanost.

Mladi med seboj govorijo italijansko, ukovško pa le izjemoma, morda na štiri oči s starši ali starimi starši. Z nami so prijazno sodelovali, posneli smo tudi njihove izjave, a naši želji, da bi za video posnetke spregovorili po ukovško – kar se nam ni zdelo preveč vsiljivo, saj smo se s starejšimi ljudmi pogovarjali slovensko – niso ustregli, češ, "è durro!" (je trdo). A kot nosilci šeg so se izkazali s presenetljivim zanimanjem in zmožnostmi sporazumevanja v avtohtonih jezikih. Na žegnu so se postavili v konto in peli slovenske in nemške pesmi. Povedali so nam, da se jih tisti, ki jih ne znajo dovolj dobro, želijo bolje naučiti. Najpomembnejše bistvo praznikov, ki jih izvajajo s tako predanostjo, pač zahteva slovensko pesem. Zato so se že oglasili pri pevovodji, da so vadili skupaj, in so pri njem dobili liste z glasbo in besedilom, da so si z njimi pomagali pri petju.

Zanimiva je bila pripomba domačinke ob poslušanju Oswalda Erratha, ki je pripovedoval, da se je v zadnjem času več mladih pridružilo cerkvenim pevcem in da so se naučili tudi pesmi, ki jih poje konta na žegnu. Razveselila se je, da so ti mladi zgled vrstnikom in da tisti, ki pridejo pet, gredo tudi h gasilcem. Potrdila je, da je to dvoje povezano, saj če si pri pevcih, imaš občutek tudi za sodelovanje pri gasilcih, v korist skupnosti.

Pri *šápi*, ko so nosili *bríno*, pa so rekruti v vsaki hiši gladko povedali dolgo novoletno voščilo v slovenščini, nemščini ali italijanščini, po nazdravljanju z martinijem pa s slovensko govorečimi izmenjali tudi nekaj domačih slovenskih besed, preden so odhiteli naprej s pevci, ki so jih čakali zunaj.

Med mnogimi, za slovensko etnologijo pomembnimi temami v zvezi z žegnom v Ukvah, je prav gotovo dejstvo, da je nosilka izredno pomembnih šeg v »prazničnem letu Slovencev«, ki jih poznamo zelo slabo in o katerih je Niko Kuret le povzema po Andreini Nicoloso Ciceri, že zelo asimilirana mladina.

Na žegnu in *šápi* poleg slovenskih pojejo tudi nemške pesmi, ljudje se pogovarjajo slovensko, nemško in italijansko, koledniki tudi voščijo v vseh treh jezikih. Tako žegen in božično-novoletne šege ne prispevajo le k ohranjanju slovenščine, ampak s tem, da se udeleženci spontano sporazumevajo in pojejo v več jezikih, ohranjajo pomembno staro značilnost lokalnega prazničnega obredja in izročila, o katerem je Nataša Gliha Komac zapisala, da je bila »za govorno skupnost Kanalske doline dolga leta nekaj povsem običajnega« (Gliha Komac 2009: 73). Naj tu navedemo še zanimivo Minnichovo poročilo o žegnu leta 1981, o katerem je zapisal, da je zvečer srečal mnogo ljudi iz Lužnic, Naborjeta, Ovčje vasi, ki so povedali, da je to zanje priložnost, da obujajo vaško tradicijo, ki se je spomnijo iz mladosti in ki je v njihovih vaseh ni več; to je priložnost, da lahko srečajo stare prijatelje in se z njimi pogovorijo v jeziku svoje mladosti, v slovenskem ali nem-

škem narečju. Avtor sklene opis z ugotovitvijo, da je to »krajevni pogled na Ukeve kot indigeni otok v italijanskem morju, ki ga podatki iz popisa prebivalstva jasno potrjujejo« (Minnich 1989: 164–167). Na žegnu in v božično-novoletnih šegah se izraža posebna kvaliteta tradicije, da daje ljudem priložnost, da spregovorijo in pojejo v domačem narečju, saj je to tudi njihovo bistvo,⁸²

Za celovito razumevanje razvoja žegna in božično-novoletnih šeg bi bila potrebna širša in poglobljenejša etnološka raziskava Ukev.

Predvsem o žegnu bi bilo zanimivo podrobneje preučiti, kaj pomeni vsem prebivalcem Ukev, kdo v njem sodeluje v celotnem dogajanju, kdo delno in kdo sploh ne in zakaj. Glede na to, da ima vas okrog 330 prebivalcev, je očitno, da se vsi žegna ne udeležijo. So delovno zaposleni ali na počitnicah ali raje drugje preživijo vročo poletno nedeljo ali pa preprosto ostanejo doma? Tega ne vemo. Pomembno in potrebno pa bi bilo bolje preučiti tudi skupino sodelujočih, izvedeti več o njihovi zaposlitvi, družbenem položaju, o njihovih družinah in medsebojni povezanosti.

Čprav torej žegna ne moremo postaviti v jasno razviden segment vaške družbene strukture, pa je pomembno in nedvomno, da zajame velik del vaškega prebivalstva, ki nastopa v njem v različnih vlogah. Med pripravami in na samem prazniku je opazna in bolj ali manj ves čas navzoča skupina fantov in deklet, mož in žena, glavnih akterjev dogajanja. Med njimi so tudi cele družine, tako da, na primer, mož kot gasilec pripravlja prizorišče in poje v konti, mama med plesom skrbi za blagajno, sin igra z muzikanti, hčerka pomaga v točilnici in podobno. Poleg najvidnejših akterjev soustvarjajo praznik tudi udeleženci, ki spremljajo in opazujejo dogajanje, poslušajo petje in muziko, prepevajo in plešejo. Očitno so v tej veliki skupini, ki je jedro nosilcev šege, pripadniki starih ukovških družin, v katerih se je izročilo preneslo na najmlajše člane. A šega nikakor ne zajame le njih, temveč veliko širši krog prebivalcev Ukev, ne glede na izvir, saj so tako med pevci, muzikanti in spremljevalci tudi mnogi posamezniki iz priseljenih družin.

Žegen obnavlja cerkveno in vaško občestvo in identiteto, a verjetno ne za vse prebivalce v enaki meri; da bi vedeli, ali to občestvo in identiteto občutijo vsi prebivalci oziroma kateri del njih, bi morali to posebej raziskati. Zelo poglobljeno je to vprašanje s svojega zornega kota osvetlil Minnich. V žegnu je videl enega od institucionaliziranih vaških dogodkov, ki vplivajo na oblikovanje »socialne osebnosti« Ukljanov (Minnich 1989: 148). Menil je, da je, ne glede na to, da bi težko našli »idealno ukljansko osebnost«, to kmečki človek, ki izraža svojo pripadnost katoliški veri z obiskovanjem cerkve in tradicionalnih verskih obredov. Članstvo v soseski in skupnosti imetnikov servitutnih pravic je zanj na ravni vaške družbe bistveno institucionalno orodje za izražanje in usklajevanje političnih interesov, povezanih s kmečkim gospodarstvom. Podpira in sprejema odgovornost v drugih vaških ustanovah, ki si prizadevajo za vaško solidarnost

⁸² Tudi drugod v Videmski pokrajini, kjer živi slovenska manjšina, ki ni bila deležna šolske izobrazbe v materinščini, in kjer slovenščina ni v javni rabi, imajo tradicionalne šege poseben pomen kot edine javne prireditve, kjer se sproščeno govori in poje po domače (o tem Ravnik 2008).

in enakost med kmeti. Obvlada več jezikov in preklaplja med lingvističnimi kodi, pri čemer uporablja slovensko narečje v vsakdanjih stikih tako v družini kot javnem vaškem prostoru, če ga obvladajo vsi udeleženci. Če pa sodelujejo tudi ne-slovensko govoreči, izbere kod, ki ga razumejo vsi (nav. delo: 184–185). Minnich je opazil, kako navdušeno Ukljani praznujejo žegen (nav. delo: 169), da zajame vse župljane, ne glede na njihov kmečki ali drugačen izvir (nav. delo: 150). Njegova prenicljiva opažanja, ne glede na to, da je od njegovega bivanja v Ukvah preteklo skoraj 30 let, nam pomagajo razumeti socialno razsežnost žegna oziroma nosilce ukovške identitete, ki se v tej šegi izraža. Jedro nosilcev je še vedno iz starih kmečkih družin z dolgim lokalnim predništvom, vsebina žegna pa se polni z njihovim izročilom.

Primerjava žegnov v Ukvah in Žabnicah bi nam lahko odgovorila na mnoga vprašanja o razvoju in pomenu žegna za vas v celoti in o njegovi odvisnosti od vaše družbene sestave.

Videli smo, da v Žabnicah postavijo mlaj na telovo in ga podrejo na predvečer žegnanjske nedelje. Tu velja opozoriti na širši kontekst postavljanja mlajev, ki je tudi že z različnih vidikov obdelan v literaturi, a najpogljubnejše in najcelovitejše v razpravi Gorazda Makaroviča (2008), ki osvetljuje pojavljanje šege v različnih zgodovinskih obdobjih in pri različnih socialnih skupinah. Na žabniško (in morda tudi staro ukovško) šego se navezujejo njegove ugotovitve o pomembnosti cerkvenih mlajev na telovo vsaj od konca srednjega veka, o vprašanju, kdaj so mlaji prišli v posvetno rabo v kmečkem okolju, o tem, da so bili mlaji še v prvi polovici 20. stoletja največkrat povezani s cerkvenim praznovanjem oziroma blagoslovom in da je bilo postavljanje močnejše uveljavljeno v posvetnem okolju, ki so ga obvladovali ljudje, ki so imeli v lasti ali posesti gozdove z imenitnim lesom, primernim za mlaje (Makarovič 2008: 24–28).

Zanimivo je, da je najstarejša doslej znana omemba kmečkega posvetnega mlaja šele pričevanje iz Ziljske doline iz leta 1851; takrat so v noči pred telovim nekaterim dekletom pred njihovimi domovi postavljali bogato okrašene mlaje (to avtor navaja iz Turnška 1946: 34). Pred poznim 18. stoletjem namreč za postavljanje mlajev v kmečkem posvetnem okolju ni bilo pogojev, saj so bile kmečke pravice do gmajnskega gozda vse do prvih delitev gmajn v drugi polovici 18. stoletja in do številnejših individualnih delitev po zemljiški odvezi (največ med letoma 1848 in 1855) omejene na lastne potrebe predvsem za drva, skodle, steljo in paličje za ograde. Pravice nad dobrim lesom so imeli zemljiški gospodi, mesta, fužinarji in v zgodnjem novem veku deželni knez.

Postavljanje mlajev je bilo torej odvisno od gospodarjev gozdov.

Kmečka pravica do kakovostnega lesa v gozdu se je dejansko zelo razširila šele po zakonu iz leta 1883, ki je resnično pospešil individualno delitev gmajnskih gozdov (Vilfan 1961: 227, 228; GDZS 1970: 148, 150–158). Pred temi spremembami bi kmečki mlaj seveda javno kazal na hud prekršek in posledično na kazen, saj je mlaj praviloma iz drevesa odličnega lesa. Zato je razumljivo, da so

kmetje začeli množično postavljati mlaje šele po omenjenem zakonu. Postalo je del podeželske praznične kulture s precej različnimi nalogami in pomeni. (Makarovič 2008: 29–30)

Ob omembi pričevanja iz Ziljske doline se poraja vprašanje, ali bi bilo mogoče to zgodnje poročilo pojasniti s tem, da je bil omenjeni mlaj morda iz gozda, do katerega je bil upravičen imetnik stare servitutne pravice v trbiškem gozdu, ki je obsegala tudi kakovostnejši gradbeni les (trbiški gozdovi so namreč segali tudi na avstrijsko koroško ozemlje)? Bi bila stara tradicija postavljanja mlajev v Ziljski in Kanalski dolini lahko povezana s temi starimi pravicami?

Makarovič omenja tudi zanimivo poročilo, ki se nanaša na Koroško, kamor je sodila tudi Kanalska dolina in kjer je vsaj še za konec 19. stoletja veljalo, da »so po številnih koroških krajih na prvomajski večer postavljali smrekove mlaje, krašene z vencem iz smrečja in štirimi zastavami. Ti mlaji so stali do prve majske nedelje ali do 4. maja, dneva sv. Florijana, ali celo do žegnanjske, lepe nedelje« (L' Estocq 1930: 168).

Mlaje so pogostoma postavljali ob prvem maju, ki ni cerkveni praznik, vendar so jih v podeželskem in posebej kmečkem okolju še pogosteje postavljali ob cerkveno pomembnih dnevih, tako na praznik sv. rešnjega telesa, ob žegnanjih, primicijah, birmah in podobnih priložnostih. (Orel 1944: 334) Sicer pa je bilo postavljanje mlajev za telovo precej razširjeno. Najpomembnejši nosilci te kmečke podeželske tradicije pa so bile fantovščine. (Makarovič 2008: 31–38)

So morda tudi v Ukvah postavljali *májo* v povezavi z nekdanjim majskim žegnomo in so morda šele potem in zato, ker so ga opustili, začeli namesto *máje* postavljati božično drevo? So ga postavljali tudi v drugih vaseh v Kanalski dolini?

Tudi v Ukvah sem poizvedovala o fantovščini, saj sem domnevala, da je bila tudi tu njena vloga velika, še posebej glede na izjemno opazno in pomembno vlogo fantov v obravnavanih šegah. Vendar nisem izvedela ničesar, kar bi kazalo na kakršno koli fantovsko skupnost z obredi sprejemanja novincev in njeno posebno vlogo v vaški skupnosti. V Ukvah sem izvedela le, da so se fantje šele po *štêlengi* lahko *ànzuali*, se pravi, da jim je bilo dovoljeno vstopiti v gostilno.

Na zanimiv razvoj fantovske morda kaže zgled besedice konta, ki v Ukvah pomeni pevce na žegnu, v Žabnicah rekrute v sprevodu, v Ziljski dolini pa fantovsko združenje ob žegnu (Kumer 1981: 138), oziroma fantovščino (Ložar - Podlogar, Fikfak in Šega 2004). Morda so na razlike v vlogi in pomenu konte in fantovske vplivale tudi različne kulturne in politične okoliščine v avstrijski in italijanski državi, ki jima ti kraji pripadajo že stoletje.

Na izziv primerjave med Kanalsko in Ziljsko dolino je odgovoril že Robert G. Minnich v več poglavjih svoje raziskave (Minnich 1998)⁸³ in z izčrpno analizo

⁸³ Na to primerjavo je pripel tudi nekaj nepojmljivo ostrih, po mojem mnenju dokaj

dogajanja in akterjev na žegnih v Ukvah in Zahomcu osvetlil razlike v odnosu vaščanov obeh vasi do vaškega izročila in njegovega pomena (nav. delo: 161–170). Kratko povzeto ugotavlja, da je med vsemi letnimi prazniki ta najpriljubljenejši »po vsej slovensko (in nemško) govoreči južni Koroški,« da gre v bistvu za dvorjenje med vaško neporočeno mladino in da je ta vidik žegnanja najizrazitejši v vaseh spodnje Ziljske doline, ki so Ukvam najbližje. Meni pa, da Ukve sicer niso takšna trdnjava ljudskega izročila kot Zahomec, a da je žegnanje v Ukvah obdarjeno z avtentičnostjo, ki je najprepričljivejša »netreniranemu« očesu Ukljanov samih in da sta bistvena njihova udeležba in navdušenje (nav. delo: 169).

O razvoju in pomenu žegna in božično-novoletnih šeg v Ukvah, o njihovem poteku, izvajalcih in udeležencih ostajajo mnoga neodgovorjena vprašanja, ki bi jih bilo treba raziskati v širših primerjavah z drugimi vasmi v Kanalski dolini, z Ziljsko in Gornjesavsko dolino in Zgornjim Posočjem. S tem bi bolje spoznali in razumeli tudi način življenja in kulturo prebivalcev celotne regije.

neobjektivnih kritik do slovenskih etnologov in folkloristov, na kar je že bilo opozorjeno (Ravnik 2003).

SEZNAM NAREČNIH BESED IZ SLOVARJA ALESSANDRA OMANA

agrút/te (<i>in sl rekrut</i>)	coscritto/i, recluta/e
ànžuate	iniziare in giovinicelli nel bar (uvesti mladeniče v gostilno, prev. M. R. *)
áuerhun/e (<i>in ted Auerhahn</i>)	gallo/ cedrone (zoo.) (rušavec)
bəšk (<i>in friul bosc</i>)	bosco, foresta, selva (gozd)
brína (<i>in sl brin è il ginepro</i>)	ammasso di rami, ramo di conifera (šop vej, veja iglavca)
búrtəh/taše	grembiule/i (predpasnik)
célt/te (<i>in ted Zelt</i>)	tendone/i (šotor)
čísu/čísaua/ave/ čísao (<i>in sl kislo</i>)	acido/a/i
číklja/je (<i>in sl anche kikla</i>)	gonna/e (krilo)
čjəul/lje (<i>in sl čevelj</i>)	scarpa/pe
déčua/dečle (<i>in sl dečva</i>)	fanciulla, ragazza
fájerver/rje (<i>in ted Feuerwehr</i>)	pompieri/i (gasilci)
fərmegən/gne (<i>in ted Vermögen</i>)	patrimonio/i (posestvo)
fédər/dre (<i>in ted Feder</i>)	1. molla/e; 2. penna/e, pennino (pero, vzmet)
fláška/šče (<i>in ted Flasche</i>)	fiasco/chi (steklenica)
föšnər/narje (<i>in ted Förster</i>)	forestale/i (gozdar)
gáte (<i>in sl gate</i>)	mutande
guənt/guánte	abito/i, indumento/i, vestito/i (obleka, oblačilo)
guəš/guáže (<i>in ted Glas</i>)	bicchiere/i, vetro (kozarec, steklo)
hójzarje (<i>in sl gojzar</i>)	scarponi
hrībər/hribre (<i>in sl hrib</i>)	colle, collina/e
hrúška/šče	patata/e (krompir); a Valbruna le patate vengono chiamate zemelce, che tradotto letteralmente sarebbero il prodotto della terra (v Ovčji vasi jim pravijo zemelce, kar dobesedno pomeni sadovi zemlje)

huáče (<i>in sl hlače</i>)	calzoni, pantaloni
huápæc/pce (<i>in sl hlapec</i>)	servo/i, domestico/i, garzone/i, schiavo/i
jánka/nče (<i>in ted Jacke</i>)	giacca/che, giubba/e (suknjič, suknja)
kadiunca (<i>in sl kadilnica</i>)	turibolo/i
kâsa/se	cassa/e, tesoreria/e (blagajna)
kasjər/rje	cassiere/i, tesoriere/i (blagajnik, zakladnik)
kêlnerca/ce (<i>in ted Kellnerin – come si può notare spesso al nome tedesco si aggiunge il suffisso sloveno ca cossichè esce kelnerca</i>)	cameriera/e (kot se pogosto slovenskemu samostalniku doda slovensko pripono in nastane kelnerca; natakarica)
kêlner (<i>in ted Kellner</i>)	cameriere/i (natakar)
kesarija/je (<i>in ted Käserei</i>)	caseificio, latteria/e (sirarna, mlekarna)
knédəl (<i>in ted Knödel</i>)	gnocco (knedelj)
kráncəl/clne (<i>in ted Kranz</i>)	ghirlanda/e (venec)
kúhərca/ce (<i>in sl kuharica</i>)	perpetua, cuoca/che
kuóbæk/kuabúče (<i>in sl klobuk</i>)	cappello/i
kustin/e (<i>in ted Kostüm</i>)	costume tradizionale femminile (tradicionalni ženski kostum)
lájboč, láibkítəl (<i>in ted Leibkittel</i>)	corpetto del costume femminile (telovnik, životec)
lantérna/ne	lampione/i, lanterna/e (svetilka)
lédæk (<i>in ted ledig</i>)	nubile, scapolo, celice (samski)
lípa/pe (<i>in sl lipa</i>)	tiglio/i (bot.); lípu cvjət (<i>in sl lipov cvet</i>) = fiori di tiglio
mája/je	frasca di faggio o altro utilizzata al Corpus Domini; da altre parti è l'albero che viene innalzato o il primo maggio o alla vigilia del Corpus Domini come ad es. a Camporosso (bukova ali druga veja za Rešnje Telo; v drugih krajih drevo, ki ga postavijo za 1. maj ali na predvečer Rešnjega Telesa, kot npr. v Žabnicah)
majólíka	maoilica
mêša/še (<i>in sl maša</i>)	messa/e, Blika mêša (messa solenne) (praznična maša)
nóhpəršoft/te (<i>in ted Nachbarschaft</i>)	vicinia/a, consorzio/i (soseska)

nóš/e (<i>in sl noša</i>)	costume tradizionale (tradicionalni kostum)
núcate (<i>in ted nutzen</i>)	adoperare, impiegare, usare; (potrebovati, uporabiti)
ófər (<i>in ted Opfer</i>)	offerta (darovanje)
óšpət (<i>in sl ošpetelj</i>)	camicia del costume tradizionale (bluza v tradicionalni noši)
pám/e (<i>in ted Baum</i>)	albero/i, pianta/e (drevo)
páuər/ páure (<i>in ted Bauer</i>)	agricoltore/i (kmet)
pirgemájstər (<i>in ted Bürgermeister</i>)	sindaco/i (župan)
pótək (<i>in sl potok</i>)	rio, ruscello, torrente
práta/e (<i>in ted Braten</i>)	arrosto/e (pečenka)
prúštəh (<i>in ted Brust = petto</i>)	gilè (telovnik, životec)
puəšta (<i>in sl pošta</i>)	posta
púršt/te (<i>in ted Bursch</i>)	giovannotto/i (fant)
púšəłč (<i>in sl pušeljc</i>)	mazzetto di garofano
rájate (<i>in sl rajati</i>)	ballare, danzare
rājuəc/ce (<i>dallo sl rajati</i>)	ballerino, danzatore/i (plesalec)
rôna/ne	erbetta/e rossa/e, bietola/e (rdeča pesa)
séča (<i>dallo sl seči</i>)	falciatura, fienagione (košnja)
sréjšče (<i>in sl srajca</i>)	camicia
šápa (<i>in sl šapa</i>)	tradizione ugovizzana dei coscritti del 27 dicembre e dei bambini il giorno successivo, festa dei ss. Innocenti (ukovška šega rekrutov na 27. december in otrok naslednjega dne, na dan nedolžnih otročičev)
šápanje (<i>da sl šapa</i>)	andare a »šapate«, detta anche »šapaБса«
šártl/lne (<i>in sl šarkelj</i>)	panettone/i
šíuate (<i>in sl šivati</i>)	cucire
šnòps (<i>in ted Schnaps</i>)	1. acquavite; 2. gioco di carte (žganje; igra s kartami)
špíljate (<i>in ted spelen</i>)	suonare gli strumenti musicali, strimpellare (igrati na instumente, brenkati)
štación/ne	stazione/i (postaja)
štarija/je	bar, bettola/e, osteria/e (gostilna)

štêlɔŋa (<i>in ted Stellung</i>)	posizione (jǝte u štêlɔŋa = visita prima di andare a fare il servizio militare) (nabor, iti na nabor pred odhodom na služenje vojaškega roka)
štɔnf/štunfe (<i>in ted Strumpf</i>)	calza/e (nogavica)
štrûdɔl/lne (<i>in ted Strudel</i>)	strudel (jabolčni zavitek)
šûpa/pe (<i>in sl šupa</i>)	fienile
tacən/tacne	vassoio/i (pladenj)
tolar/rje (<i>in sl tolar</i>)	dollaro/í, tallero/í (denar, tolar)
tɔncpɔdɔn/dne (<i>in ted Tanzboden</i>)	palco/chi per ballare, pedana/e per ballare (plesišče)
tróht (<i>in ted Tracht</i>)	costume tradizionale maschile (moška noša)
uáhtate (<i>in ted wachen</i>)	vegliare, sorvegliare, far la sentinella (varovati, čuti, stražiti)
udóuc/ce (<i>in sl vdovec</i>)	vedovo/i
ùkljɔn/nca/jane/nce	ugovizzano/a/i/e (Ukljan, Ukljanka, Ukljani, Ukljanke)
usák (<i>in sl vsak</i>)	chiunque, ciascuno, ogni
vjɔrt/e (<i>in ted Wirt</i>)	oste/í (gostilničar)
žégɔn/gne (<i>in sl žegnanje</i>)	sagra/e
žuáhta (<i>in sl žlahta</i>)	parentela
žûpa/pe (<i>in ted Suppe</i>)	brodo, zuppa/e (juha)

* Vsi prevodi pojasnil v knjižni slovenščini med oklepajema so avtoričini.

VIRI IN LITERATURA

b. n. a.

- 1951 V Ukvah so še žive stare navade. »Puobi« in »dečve« na žeganju. *Soča* (Gorica) 207, 28. 7., 3.
1997 Pašništvo veliko bogastvo vse Kanalske doline. *Novi Matajur*, 5. 10., 13.

Cibic, Tanja

- 2004 Gams. V: Baš, A. (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 138.

Dolhar, Vida

- 1999 *Kanalska dolina in slovenska kultura*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček 30.

Domenig, Raimondo

- 1990 *Tradizioni e leggende della Valcanale. L'uomo e la sua vita. Parte I*. Tarvisio: Casa Editrice Missio.
1992 *Tradizioni e leggende della Valcanale. L'organizzazione sociale. Volume II*. Tarvisio: Missio Feletto U.
1993 *Tradizioni e leggende della Valcanale. Tra il sacro e il profano. Parte III*. Tarvisio: Missio Feletto U.
2003 Storia e Storie di Malborghetto – Valbruna. V : Domenig, R. idr. (ur.), *Malborghetto – Valbruna. Comune in Valcanale*. Malborghetto: Edizioni del Confine, 9–190.
2004 *Abiti e Costumi. Kleider und Trachten. Itinerario storico attraverso l'abbigliamento della Valcanale*. Malborghetto: Edizione Comune di Malborghetto - Valbruna.

Errath, Osvald

- 1980 Ukovške planine. V: *Koledar Goriške Mohorjeve družbe*, 165–166.

Fighele, Manuel (ur.)

- 2009 *Tako so peli – Così cantavano* (transkripcija govornega besedila in prevod v knjižni jezik Karmen Kenda Jež; slike, fotografije Errath Osvaldo). Kanalska dolina: Glasbena matica, Šola Tomaž Holmar, Slovensko kulturno središče Planika; Trst: SLORI.

Gans, Herbert

- 1979 Symbolic ethnicity: The future of ethnic groups and cultures in America. V: Gans, H. idr. (ur.), *On the Making of Americans: Essays in Honor of David Riesman*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 193–220 (nav. v Vavti 2007: 174).

Gariup, Mario

- 1978 Slovenci v okviru etnične, socialne in ekonomske strukture prebivalstva Kanalske doline na primeru Ukev, Ovčje vasi in Žabnic. V: *Slovenci v Kanalski dolini / Gli Sloveni nella Valcanale. Konferenca o etničnih in jezikovnih skupinah v Videmski pokrajini*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut; Ukve: Kulturno društvo Lepi vrh, 10–18.
- 1996 *Le miniere di Ugovizza*. Cividale del Friuli: Società Cooperativa Editrice Dom.
- 2000 *Opcija za tretji rajh v Kanalski dolini*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček 31, Zadruga Dom.
- 2005 *Holmar. Voci che si stanno spegnendo. Raccolta di notizie sul canto e la musica degli sloveni della Val Canale e il loro problemi etnico–linguistici*. Trst: Mladika.
- 2008 *Comunità di Ugovizza. Carestie, pestilenze, razzie, guerre, incendi, terremoti, alluvioni. 31 agosto 2008. Consacrazione della chiesa parrocchiale di Ugovizza dopo cinque anni della terribile alluvione del 29. Agosto 2003*. Ugovizza: Com. Par. Di Ugovizza.

GDZS

- 1970 *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Zv. I. Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (nav. v Makarovič 2008: 30).

Gliha Komac, Nataša

- 2009 *Slovenščina med jeziki Kanalske doline*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; Ukve: Slovensko kulturno središče Planika; Trst: SLORI.

Grafenauer, Bogo

- 1946 *Kanalska dolina (etnografski razvoj)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut, Oddelek za mejna vprašanja.

Grego, Milan in Rafko Dolhar

- 2007 *Kanalska dolina. La Valcanale*. Ljubljana: Družina.

Hrovatin, Radoslav

- 1982 Navade ob »žegnu« pri Zilji. *Traditiones* 7–9 (1978–1980), 49–66.

Kenda - Jež, Karmen

- 2007 *Shranili smo jih v bančah. Slovanski prispevek k poznavanju oblačilne kulture v Kanalski dolini/Contributo lessicale alla conoscenza dell'abbigliamento in Val Canale*. Ukve in Ljubljana: S. K. S. Planika Kanalska dolina, Slori, ATS Od me-je, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Koschier, Franz

Koschier, Franz

- 1970 *Südkärnten, Le kaj si mi prinesel?* Celovec: Landesmuseum Klagenfurt (nav. v Domenig 2004: 96).
- 1983 *Kärntner Trachten, lebendige Kärntner Volkstracht*. Klagenfurt: Kärntner Heimatwerk (nav. v Domenig 2004: 96).
- 1985 *Das kärntner Sommerdirndl*. Klagenfurt: Kärntner Heimatwerk (nav. v Domenig 2004: 96).
- 1985a *Die Frauen Sonntags-trachten*. Klagenfurt: Kärntner Heimatwerk (nav. v Domenig 2004: 96).

- 1985b *Die Frauen Festtrachten*. Klagenfurt: Kärntner Heimatwerk (nav. v Domenig 2004: 96).
- 1985c *Die Männertrachten*. Klagenfurt: Kärntner Heimatwerk (nav. v Domenig 2004: 96).
- 1985d *Das kärntner Winterdirndl*. Kärntner Heimatwerk (nav. v Domenig 2004: 96).

Komac, Nataša

- 2002 *Na meji med jeziki in kulturami. Širjenje slovenskega jezika v Kanalski dolini*. Kanalska dolina: Slovenski raziskovalni inštitut, Slovensko kulturno središče Planika; Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Košuta, Miran idr. (ur.)

- 1985 *Deklica, podaj roko. Ljudski plesi, pesmi in noša Slovencev v Italiji*. Trst: ZTT.

Kumer, Zmaga

- 1981 *Od Dolan do Šmohora. Iz življenja Ziljanov po pripovedovanju domačinov*. Celje: Mohorjeva družba.
- 1986 (ur.) *Slovenske ljudske pesmi Koroške. I. knjiga. Kanalska dolina*. Trst: Založništvo Tržaškega tiska Trst; Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Kuret, Niko

- 1963 *Ziljsko Štehvjanje in njegov evropski okvir/La quintaine des Slovènes de la Valée de la Zilia (Gailtal) et son cadre européen*. Ljubljana: ISN SAZU (Dela; 16).
- 1989 *Praznično leto Slovencev. Prva in druga knjiga*. Ljubljana: Družina.

Lavrenčič, Aleksander

- 1996 Migracije prebivalstva iz Kanalske in Ziljske doline na Bovško (od druge polovice 19. stoletja do konca 1. svetovne vojne). *Kronika* 2–3 (44), 39–47.

L'Estocq, Hermann

- 1930 Unterkärntner Brauchtum. *Carinthia I: Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten* 120, 150–175 (nav. v Makarovič 2008: 31).

Lister, Luciano

- 2011a V Žabnicah vsako leto 18-letniki postavljajo »majo« na vaški trg. *Dom* (Čedad), 15. 6., 11.
- 2011b A Camporosso sant'Egidio si porta via la »maja«, l'albero dei coscritti. Nel paese della Val Canale si è ripetuto un antico ceremoniale che fa parte del patrimonio culturale sloveno. *Dom* (Čedad), 15. 9., 13.
- 2012a V Ukvah ob »žegnu« opravljajo tudi »konto«. *Dom* (Čedad), 1. 8., 11.
- 2012b V Ukvah se pripravljajo na »šapo«, ki jo bodo ponovili 27. decembra. *Dom* (Čedad), 30. 11., 11.
- 2013 V Žabnicah se poje pod lipo ob žegnu v čast zavetniku svetemu Egidiju. *Dom* (Čedad), 31. 8., 11.

Ložar - Podlogar, Helena, Jurij Fikfak in Polona Šega

- 2004 Fantovščina. V: Baš, A. (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 126–127.

Makarovič, Gorazd

- 2008 Razvoj majev in mlajev na Slovenskem. *Etnolog* 18, 17–64.

Makarovič, Marija

1992 *Das Gailtal, die slowenische Volkstracht in Wort und Bild*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije; Celovec, Krščanska kulturna zveza (nav. v Domenig 2004: 96).

1997 *Oblačilna kultura slovenskega kmečkega prebivalstva v Rožu/ Die Bekleidungskultur der slowenischen ländlichen Bevölkerung im Rosental* (katalog k razstavi/ Ausstellungskatalog). Celovec: Krščanska kulturna zveza in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik (nav. v Domenig 2004: 96).

2004a Rokavci. V: Baš, A. (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 505.

2004b Životec. V: Baš, A. (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 724.

Melik, Anton

1954 *Slovenski alpski svet. Slovenija. Geografski opis II*. Ljubljana: Slovenska matica.

Merkù, Pavle

1976 *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji zbrano v letih 1965–1974*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Merkù, Pavle in Zmaga Kumer

2010 *Tako so peli – Così cantavano. Katalog 1 in 2*. Ukve. Pela skupina mož v gostilni. Psn. Pavle Merkù in ZK, 21. dec. 1968 (tsm. Julijan Strajnar, tst. ZK) (zgoščenki) Ukve: Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina.

Mihelič, Darja

1983 Bamberški gozdni red za Kanalsko dolino in Koroško iz leta 1584. Zagreb, *Acta hist. – oecon. Jugosl.* 19 (1), 51–58.

Minnich, Robert G.

1979 *The Homemade World of Zagaj: An Interpretation of the "Practical life" Among Traditional Peasant-Farmers in West Haloze – Slovenia, Yugoslavia*. Bergen: Universitet i Bergen. Sosialantropologisk institutt (Skriptserie; 18).

1989 Govoriti slovensko – biti Slovenec. *Traditiones* 18, 65–88.

1998 *Homesteaders and Citizens: Collective Identity Formation on the Austro–Italian – Slovene Frontier*. Bergen: Norse Publ. (Bergen Studies in Social Anthropology; 52).

Mrak, Andrej

2013 *Mojster tisočerih spretnosti*. (<http://www.rtvsllo.si/kultura/razglednice-preteklosti/mojster-tisocerih-spretnosti/318300>)

Nicoloso Ciceri, Andreina

1992 *Tradizioni popolari in Friuli. Volume I, II*. Udine: Chiandetti Editore.

Oman, Alessandro

1979–80 *I diritti di servitù boschivi nella Val Canale. Tesi di laurea*. Padova: Università degli studi di Padova, Facoltà di agraria, Corso di laurea in scienze forestali, Istituto di estimo e contabilità, anno accademico 1979–80.

2011 *Naša špraha. Ziljsko narečje iz Ukev. Dizionario zeglano di Ugovizza*. Tarvisio:

Comunità Montana del Gemonese, Canal del Ferro e Val Canale, Regione Autonoma Friuli Venezia Giulia.

2013 *Vicinie / consorzi vicinali* (tipkopis, 1 stran).

Orel, Boris

1944 Slovenski ljudski običaji. V: Ložar, R. (ur.), *Narodopisje Slovencev. I. del*. Ljubljana: Klas, 263–349 (nav. v Makarovič 2008: 33).

Pahor, B. (idr.)

2002 *Il costume popolare degli Sloveni da Trieste alla Valcanale*. Trst: Graphart Trieste.

Primožič, Tadeja in Janja Žagar

2004 Nogavice z bobki. V: Baš, A. (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 366.

Ravnik, Mojca

1986 Robert Gary Minnich, The Homemade World of Zagaj. *Traditiones* 15, 275–277.

2003 Socialni antropolog Robert Gary Minnich o identiteti na avstrijsko-italijansko-slovenski tromeji. *Traditiones* 32 (2), 261–268.

2008 Pustne šege v Benečiji v kontekstu selitvenih gibanj in položaja slovenskega narčja. V: Slavec Gradišnik, I. in H. Ložar - Podlogar (ur.), *Čar izročila. Zapuščina Nika Kureta (1906–1995)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 281–301.

Rejec, Albert

1964 Stare in nove pravde Kanalske doline za služnostne pravice. *Jadranski koledar* (Trst), 142–149.

Rupel, Aldo (ur.)

1987 *Tabor »Kanalska dolina 86«*. Gorica: SLORI in NŠK.

Steinicke, Ernst

1984 *Das Kanaltal – Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion*. Innsbruck: Institut für Geographie der Universität Innsbruck (Innsbrucker geographische Studien).

Steinicke, Ernst in Štefka Vavti

2006 Ethnischer Wandel im Kanaltal – Deutsche und Slowenen zwischen Abwanderung und Inter marriage. *Geographischer Jahresbericht aus Österreich* (nav. v Vavti 2007: 174).

Stranj, Pavel

1999 *Slovensko prebivalstvo Furlanije- Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*. Trst: SLORI v sod. z NŠK in ZIFF Univerze v Ljubljani.

Šega, Polona, Vladimir Simič in Helena Ložar - Podlogar

2004 Žeganje. V: Baš, A. (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 716.

Šumi, Irena in Salvatore Venosi

1995 *Govoriti slovensko v Kanalski dolini (Slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes)*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.

- 2000 *Kultura, etničnost, mejnost. Konstrukcija različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Turnšek, Metod
1946 *Pod vernim krovom. Ob ljudskih običajih skozi cerkveno leto. Knj. 3, Od Jurjevega do Kresa*. Trst: Goriška Mohorjeva družba (nav. v Košuta idr. 1985: 211; Makarovič 2008: 30).
1969 *Na Višarjah zvoni*. Gorica: Slomškova založba.
- Vavti, Štefka
2007 Asimilacija in identitete v Kanalski dolini in na južnem Koroškem – primerjalni pregled. *Razprave in gradivo* 53–54, 166–177.
- Venosi, Salvatore
1978 Slovenci v Kanalski dolini v luči poselitve od 7. stoletja dalje ter njihovega boja za obstanek. V: *Slovenci v Kanalski dolini / Gli Sloveni nella Valcanale*. Konferenca o etničnih in jezikovnih skupinah v Videmski pokrajini. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut; Ukve, Kulturno društvo Lepi vrh, 2–9 (tipkopis).
1996 Slovenci v Kanalski dolini. V: Šumi, I. in S. Venosi (ur.), *Večjezičnost na evropskih mejah. Primer Kanalske doline/ Multilingualism on European Borders: the Case of Valcanale*, 45–50.
1986 Spoznavajmo naše kraje. Žabnice. Campososso in Valcanale. *Novi Matajur*, 6. 3., 3.
- Venosi, Salvatore in Mario Gariup (ur.)
1978 *Slovenci v Kanalski dolini / Gli Sloveni nella Valcanale. Konferenca o etničnih in jezikovnih skupinah v Videmski pokrajini*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut; Ukve: Kulturno društvo Lepi vrh (tipkopis).
- Vilfan, Sergij
1944 Žegnanja v slovenski pravni zgodovini. *Etnolog* 17, 16–25.
1961 *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica (nav. v Makarovič 2008: 30).
- Vovk, Viktor
1960 Karnijske Alpe in Karnija, *Planinski vestnik* 16 (12), 588–605.
- Zelloth, Dani
1980 Šapanje v Ukvah. *Koledar Goriške Mohorjeve družbe*, 167.
- Žagar, Janja
2004 Dirndl. V: Baš, A. (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 90.

»VENITE ALLA SAGRA!«

LA SAGRA E ALTRE FESTE CON I COSCRITTI NEL PAESE DI UGOVIZZA NELLA VAL CANALE

Sommario

Il libro descrive la sagra e altre feste che si svolgono a Natale e a Capodanno nel paese di Ugovizza nella Val Canale, ubicato al nord-est della provincia di Udine in Italia, alla frontiera con l'Italia e la Slovenia. Durante queste feste annuali hanno un ruolo pivotale i coscritti, i giovani diciottenni, insieme alle loro coetanee. La parte principale del libro è dedicata alla sagra, la festa più importante del paese.

In agosto del 2003 il paese di Ugovizza fu colpito da una calamità naturale, quando durante una tempesta violenta il ruscello che attraversa il paese allagò una parte del paese. Il danno fu enorme. Un'abitante del paese che non riuscì a rientrare in tempo, perse la vita. Furono distrutte le abitazioni, stazione dei vigili del fuoco, la chiesa e anche il campanile. Furono necessari diversi anni per la ristrutturazione del paese ed il risanamento delle strade e dei corsi d'acqua sul monte sopra il paese.

Il presente libro è frutto delle ricerche e della documentazione video, effettuata dai collaboratori dell'Istituto di etnologia slovena del Centro di ricerca scientifica presso l'Accademia di scienze ed arti di Lubiana. Il loro lavoro coincide con i lavori di ristrutturazione del paese più intensi. Nell'anno 2006 iniziarono le riprese video delle sagre, che nonostante l'eccezionalità delle circostanze, quando dovettero adattarsi ai lavori di ristrutturazione nel paese, furono animate con diverse manifestazioni, canto e musica. Le ultime riprese risalgono al 26 luglio 2009, quando la festa cominciò con la messa nella chiesa rinnovata. Nel dicembre dello stesso anno fu ripreso anche l'adobbo dell'albero di Natale, la "sciapa" (= visita alle case facendo gli auguri di buon anno con il canto) e la messa di mezzanotte con il canto del coro della chiesa, rinomato per il suo canto armonioso. Alla fine delle riprese l'autrice proseguì con le ricerche sul campo, finalizzate nel presente testo.

Nel primo capitolo sono presentate la storia e l'insediamento della Val Canale, la varietà etnica e linguistica dei suoi abitanti nonché la situazione e l'uso della lingua slovena nella Val Canal e nel paese di Ugovizza, in seguito invece le caratteristiche economiche, sociali e culturali di Ugovizza. Un po' più esauriente è invece la presentazione della tradizione corale e musicale, che trova una forte espressione durante le sagre e la "sciapa".

Il secondo capitolo è dedicato alla sagra, che viene celebrata il giorno di San Giacomo, il 25 luglio, ovvero la domenica più vicina a quella data. L'autrice in primo luogo delinea lo svolgimento della sagra paesana, in seguito invece presenta i relativi preparativi ed il lavoro degli abitanti del paese durante l'allestimento del luogo dove si svolge la festa e durante la festa, i manifesti con il programma, i piatti che si preparano per la festa, l'abbigliamento dei partecipanti. Inoltre descrive in breve i festeggiamenti che di recente si svolgono anche nei giorni prima della sagra. La domenica, il giorno della sagra, vengono seguiti invece gli eventi che si svolgono dalla messa di mattina fino al ballo di sera, si osservano i loro principali portatori, ovvero i coscritti con le ragazze, le loro coetanee, cantanti e musicisti, partecipanti ed accompagnatori nella processione per il paese e la festa serale con il ballo.

Il terzo capitolo è dedicato all'adobbo dell'albero di Natale e alla "sciapa" dove hanno di nuovo il ruolo principale i coscritti, accompagnati dalle coetanee nonché i cantanti.

Segue il capitolo dedicato alla sagra e alle usanze di Natale e Capodanno del passato, come ricordate dalla popolazione locale e come descritte in letteratura dai vari autori.

Infine, alcune pagine sono dedicate anche alla sagra nel vicino paese di Camporosso, che oltre Ugovizza è l'unico paese nella Val Canale dove la sagra si svolge secondo la tradizione, con il canto delle canzoni popolari per le vie del paese e con le soste davanti alle osterie. L'autrice porta all'attenzione alcune interessanti similarità e differenze tra i due paesi.

Il corso degli avvenimenti osservati e di cui l'autrice ne parlò in seguito con la popolazione locale, che le rivelarono numerosi dettagli interessanti sullo sviluppo ed il significato delle usanze, sono al centro del suo interesse nel libro. Molti quesiti e conclusioni dell'autrice, intrecciati con le conclusioni degli altri ricercatori della Val Canale (Mario Gariup, Salvatore Venosi, Andreina Nicoloso Ciceri, Pavle Merkù, Nataša Gliha Komac, Pavel Stranj, Irena Šumi, Raimondo Domenig, Robert G. Minnich, Alessandro Oman) vengono sintetizzati nel capitolo finale.

La sagra di Ugovizza è una festa religiosa per la comunità del villaggio, la famiglia, i parenti nonché per il vicinato. Viene preparata, realizzata e seguita dagli abitanti del paese di tutte le età. La sagra è un esempio di collaborazione tra le diverse generazioni, dando la possibilità ad ognuno di loro, dai più giovani agli più anziani, di partecipare secondo i loro desideri e le loro abilità. Inoltre rivitalizza in tal modo la loro comunità, rendendo omaggio ai giovani, confermando l'identità del paese. È la festa dei cantanti e dei musicisti, ma il contenuto di maggior qualità è il canto, nel quale trova espressione la ricca tradizione del canto popolare, il coro della chiesa, i cori degli anni settanta ed ottanta del ventesimo secolo. Oltre il pronunciato contenuto religioso e sociale, la sagra fu soprattutto un evento musicale con i cantanti e musicisti completamente indipendenti. In base alle sue osservazioni l'autrice completa la conclusione dell'antropologo Robert G. Minnich, che gli abitanti di Ugovizza si autorealizzano in qualità dei

proprietari dei poderi (»homesteaders«); ritiene che si autorealizzano anche come i coristi e musicisti.

La sagra è la festa dei coscritti e delle coetanee, diciottenni, in occasione della quale viene confermata la loro maturità nell'ambito della comunità del paese. È soltanto una delle feste che dà spazio ai diciottenni in quanto anche portatori delle usanze natalizie. L'autrice ritiene che l'impegno straordinario della gioventù dimostrato durante le feste del paese, in occasione delle quali si stanno conservando il canto e il dialetto sloveno che è una delle caratteristiche più interessanti di Ugovizza. In aggiunta, conferma le tesi di Štefka Vavti, ricercatrice dalla Carinzia Austriaca, che notò che i giovani della Val Canale nonostante l'adattamento all'italiano o subendo l'assimilazione linguistica spesso conservano ancora l'interesse per le vecchie usanze, abitudini e tradizioni soltanto in forma dell'etnicità simbolica; aggiunge però la propria sua osservazione spiegando che i giovani di Ugovizza non soltanto dimostrano l'interesse per le vecchie usanze, ma ne sono anche i loro portatori.

Infine, l'autrice si impegna per il proseguimento delle ricerche sulle sagre e le usanze natalizie nella Val Canale e nella Valle della Zeglia. Ampliando le conoscenze sui festeggiamenti svoltosi nel passato e al presente, comparandoli tra di loro, almeno dal periodo nel quale quando la regione fece parte della Carinzia Austriaca fino ad oggi, si potrebbe comprendere meglio non soltanto le feste locali, ma anche altri fenomeni legati allo stile di vita degli abitanti della regione.

17 €

9 789612 547684

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

